

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DEİZM ALGISINA DAİR SOSYOLOJİK BİR
ARAŞTIRMA
(BAŞAKŞEHİR ÖRNEĞİ)

GÜLTEN KOÇ

YÜKSEK LİSANS

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF. DR. HAYRİ ERTEN

HAZİRAN-2021

KONYA

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Gülten KOÇ

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Lise Öğrencilerin Deizm İnancına Dair Sosyolojik Bir Araştırma

Gülten KOÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din ve Felsefe Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hayri ERTEN
Yıl, 2021 Sayfa: 178

İnsanlık tarihinin tüm dönemlerinde, dinsiz bireyler olsa da dinsiz hiçbir toplum var olmamıştır. Bir başka deyişle insan topluluğunun olduğu her yerde din de varlığını sürdürmüştür. Çünkü insanoğlu evreni, doğayı, insanı anlama ve anlamlandırma çabasında insanüstü bir gücün varlığına her zaman ihtiyaç duymuştur. Yaşadığı felaketler ve acıların getirdiği beklentileri, umut ve istekleri yöneltebileceği bir Tanrının varlığı ve bu Tanrı ya da tanrılara güvenebileceği duygusu, kişinin psikolojik olarak rahatlamasını sağlamıştır. Tabii her dönemde din anlayışları farklılık ve çeşitlilik göstermiştir. Deizm de bu farklı bakış açılarından biridir.

Araştırmamızın temel amacı ergenlerin deizm inancına karşı tutum ve davranışlarının anlaşılması ve nedenlerinin belirlenerek, sosyo-kültürel çerçevede etkilerini anlamaktır. Çalışma, son dönemlerde deizmin arttığına dair olan görüşlerin ergenlerdeki karşılığı olup olmadığına odaklanmıştır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, literatür taraması hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde kavramsal çerçeve olarak din ve din tanımları, deizm tanımları, deizmin tarihsel seyri ve Türkiye’de deizmin seyri hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise ergenlik tanımı ve ergenlikteki bireysel gelişimler hakkında bilgi verilerek, ergenlerin din algısına değinilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Sonuç olarak, ergenlerin deizm düşüncesine karşı bilişsel bir farkındalık içinde oldukları, nedenler ve sonuç boyutlarında ise herhangi bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte ergenlerin (lise öğrencileri) deizmi, içinde buldukları dönemin çalkantısı ve sorgulamalarından etkilenme, sekülerleşmenin de beraberinde getirdiği rahat ve özgür yaşama arzusu ve sosyal medyanın da etkisiyle hızla deizmi tanıdıklarını, tanımının yanında ilgi de duyduklarını da söyleyebiliriz. Gençler arasında deizmin yayılmasında bireysel farklılıkların, aile yapılarının, ahlak yapısının çok etkili olmadığı görülmüştür. Muhafazakâr bir aile ortamında yetişen bir çocuk da seküler bir aile ortamında yetişen çocuk da deizme aynı oranda ilgi duymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deizm, Din, Ergenlik, Gençlik, Yöntem

ABSTRACT

Regardless of what period we look at throughout history, there has never been any society without religion, even though there have been individuals without religion. So wherever there is a society there is also religion. This is because the human being has always needed the presence of a supernatural power in his effort to understand and interpret the universe, nature and human beings. We need the presence of a supreme being to whom we can direct the disasters, epidemics, expectations, hopes and desires we have experienced. And just trusting in or being in expectation from this supreme being or beings has provided a psychological relief for the person. Of course, in every period, the understanding of religion differed and varied. Deism is one of these different points of view.

The main purpose of our study is to understand the attitudes and behaviors of adolescents towards the deism belief and to determine the reasons, as well as to understand the effects on the socio-cultural framework. It is a research on whether the views on the increase of deism in recent times are correct or not. In the introduction part of the study, information about the subject, purpose, importance, scope and limitations, and a literature review is given. In the first part information is given about religion as a conceptual framework and the definitions of religion, the definitions of deism, the historical course of deism and the course of deism in Turkey are given. Afterwards the definition of adolescence and information about the personal development in adolescence is given, and the religious perception of adolescents is mentioned. In the second part, information about the method of the research is given. In the third part, research findings are given. The study has been completed with a conclusion and recommendations section.

As a result, it was observed that adolescents have a cognitive awareness against the deism belief, and there is no difference related in the cause and effect dimensions. On the other hand we must add that adolescents (high school students) are affected by the deism belief because of the unsteady and questioning period they are in and the desire to live comfortably and freely as they wish, which is accompanied by secularization, and together with the influence of social media they get to know the belief very quickly and start showing interest in the topic. It has been observed that individual differences, family structures and morality are not very effective in the spreading of deism among young people. The child of a conservative family might be interested in deism as well as the child of a secular family.

Key Words: Deism, perception of Deism, Religion, Adolescence, Youth, Method

ÖN SÖZ

Tarihsel süreç içinde deizmin İslam coğrafyasında dolaylı etkilerinin görüldüğü bilinmekle birlikte hiçbir zaman Batı'daki etkiyi yaratamadığı aşıkardır. Bunun temeldeki nedenleri arasında İslam inanç esasları, eğitimde kullanılan nebevi yöntemin etkileri, İslam'ın akla ve bireyselliğe yapmış olduğu vurgu gibi nedenler sayılabilir. Bununla birlikte son yıllarda deizmin çok fazla gündemde olduğu ve özellikle gençler arasında daha fazla sorgulanır hale geldiği de vakiydir. Bunun bir sonucu olarak da yakın zamanlarda bu konu üzerine çok fazla sayıda akademik çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmaların deizmin yükselişinin nedenleri ile ilgili üzerinde mutabık kaldıkları başlıklar arasında, dünyevileşme, din – bilim karşıtlığı, küreselleşme, aklın değersizleştirilmesi yer almaktadır.

Deizm, Tanrı'nın varlığını zorunlu olarak inkâr etmeyi gerektirmemesi sebebiyle, bilim çevrelerinin ilgisini çekmiş; akli merkeze alan doğal din anlayışı, vahiy ve mucize gibi doğaüstü olguları reddeden yaklaşımı ve insan merkezli teolojik önermeleriyle birçok Müslüman düşünürü de etkilemiştir. Akabinde İslam dünyasında da etkisini hissettirmeye başlamıştır.

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimi, tek bir tuşla her türlü bilgiye ulaşılabilme, dünyanın her yerinde meydana gelen gelişmelere anında vakıf olma gibi etkenler sayesinde hemen her şeyden haberdar olan gençler, bu bilimsel ve felsefi gelişmelerden de etkilenmişlerdir. Bazı çevrelerce kabul edilmiş bir başka görüş ise; dinî bazı grup ve kişilerin yaptığı eylemlerin dine mal edilmesi ve bundan hareketle dine reform hareketlerine gidilmesi gerektiğini iddia etmeleri gibi nedenler deizmin artışına sebep olmuştur.

Deizmin toplum içinde farklı kesimler tarafından kabul görüyor olsa da bu çalışmada gençlerin deizm algısını incelenip, anlamaya çalışılmıştır. Deizmi anlamak için, İstanbul ilinin Başakşehir ilçesindeki liselerde çalışan öğretmenlerin bakış açısı ve lise öğrencilerin bakış açısına göre olmak üzere iki farklı bölümde, gençlerin deizm algısını ortaya konulmuştur. Öncelikli olarak dinin ne olduğu ve toplumların din algıları üzerinde durulmuştur. Deizmin de Tanrı'nın varlığını kabul ettiğinin altı çizilerek, deizmin temel ilkeleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ülkemizde deizmin etkilerine

değınildikten sonra araştırma bulgularına geçilmiştir. Araştırma bulguları iki kategoride değerlendirilerek açıklanmıştır.

Araştırmada ergenler içinde deizmi sorgulayan öğrencilerin, niçin dini sorgulama yaptıklarının nedenleri detaylı olarak ifade edilmiştir. Bunların arasında gencin içinde bulunduğu çalkantılı bir dönem olan ergenliğin karışık ve sorgulayıcı yapısı, sosyal ortamlardan ve arkadaş ortamlarından etkilenmeleri, dikkat çekmek, varlığını çevresine hissettirmenin bir yolu olarak görülmesi gibi nedenler öne çıkmıştır. Bununla beraber gençlerin, kendilerine verilen dini eğitimin yetersiz olduğunu düşünmeleri, olumlu anlamda çok fazla dini rol model görmemeleri, dinin ve Allah'ın kendilerine kapsamlı bir şekilde anlatılamaması gibi toplumsal kaynaklı nedenler de yer almaktadır.

Araştırma sonucu göstermiştir ki lise öğrencilerinin tümü bir şekilde deizmi duymuştur. Bunların bir kısmı din ve felsefe derslerindeki müfredata bağlı olarak, bir kısmı ise sosyal medya, internet, sosyal çevre, basılı yayınlar (kitap, dergi vb.) vasıtasıyla görmüştür. Gençlerin merak, sorgulama ve araştırma olan eğilimleri nispetinde deizmle alakalı bilgileri derinleşmektedir. Bu sorgulamalara aile, okul veya uzman kişiler üzerinden karşılık bulamayan gençler özellikle sosyal medya ve internet siteleri vasıtasıyla doğru/yanlış pek çok bilgiye ulaşmaktadır. İnternet tabanlı bazı web siteleri tarafından gençlere her türlü destek verilmekte, ücretsiz kitaplar gönderilmekte ve gençler akran bulabileceği platformlara yönlendirilmektedir.

Tez konusunu belirlememden itibaren bilgi ve deneyimleriyle çalışmama katkı sunan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hayri Erten'e teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışması boyunca ihtiyaç duyduğum anda desteğini esirgemeyen Sayın Dr. Mustafa Sarmış'a, okul içindeki bilgi ve izlenimlerini paylaşan meslektaşlarıma ve anket sorularını cevaplandırarak araştırmaya katkı sağlayan öğrencilere de ayrıca teşekkür ediyorum. Uzun ve zorlu geçen bu dönemde her türlü destekleri ve anlayışlı tavırlarıyla teşekkürü hak eden kıymetli eşim Bahaddin Koç'a ve sevgili çocuklarım Hiranur, Furkan, Hümeyra'yı da burada saygıyla anıyorum.

Gülten KOÇ
KONYA- 2021

KISALTMALAR

İK DAM	: İlim Kültür Düşünce Araştırma Medeniyet
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences (Bilgisayar programı)
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Genel Ortalamalar (Demografik Bölüm)	69
Tablo 2: Cinsiyet Dağılımı	70
Tablo 3: Sınıf Dağılımı	70
Tablo 4: Cinsiyetlerin Sınıf Düzeylerine Göre Çapraz Tablosu	71
Tablo 5: Cinsiyet ile Sınıf Düzeyleri Arasındaki Chi-Square Testi.....	72
Tablo 6: Okul Türü Dağılım Çizelgesi.....	73
Tablo 7: Yaş Dağılımı Çizelgesi.....	73
Tablo 8: Ailenin Aylık Gelirinin Dağılımı	74
Tablo 9: Ebeveyn Tutumu Dağılım Tablosu	75
Tablo 10: Ebeveyn Tutum Grafiği	76
Tablo 11: Öğrencinin Kendisini ve Ebeveynini Dini Yönden Tanımlamasına Dair Tablo	77
Tablo 12: Kendinizi Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz ile Cinsiyet Dağılım Çapraz Tablosu	79
Tablo 13: Kendinizi Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz ile Cinsiyet Dağılım Çapraz Tablosu Chi-Square Testi	80
Tablo 14: Şu anda sahip olduğunuz dinî bilgileri en çok nerden edindiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz) sorusunun dağılım tablosu.....	81
Tablo 15: Şu An Sahip Olunan Dini Bilgilerin Kaynağı Grafiği.....	82
Tablo 16: En son okuduğunuz dinî kitap nedir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)	82
Tablo 17: Güvenilirlik İstatistikleri Tablosu.....	85
Tablo 18: Toplam Güvenirlilik İstatistikleri	86
Tablo 19: İslam Dinini Tam Anlamıyla Biliyorum ve İslam Dinini Tam Anlamıyla Yaşadığımı Düşünüyorum Genel Ortalama Tablosu.....	87
Tablo 20: İslam Dinini Tam Anlamıyla Bildiğimi Düşünüyorum Sorusunun Dağılım Tablosu	88
Tablo 21: İslam Dinini Tam Anlamıyla Bildiğimi Düşünüyorum Önermesinin Bağımsız Örnek T Testi Tablosu	89
Tablo 22: İslam Dinini Tam Anlamıyla Yaşadığımı Düşünüyorum Önermesinin Dağılım Tablosu	90
Tablo 23: İnandığım Dinin Ancak Kutsal Kitap – Peygamber - Vahiyle Gelebileceğine İnanıyorum Genel Ortalamalar Tablosu.....	91
Tablo 24: İnandığım Dinin Ancak Kutsal Kitap – Peygamber - Vahiyle Gelebileceğine İnanıyorum Dağılım Tablosu.....	91
Tablo 25: Grup İstatistikleri.....	92

Tablo 26: “Her İnanç Sisteminin Kendine Has Ritüel, Davranış ve İbadetleri Olması Gerektiğine İnanıyorum” ile “Benim İçin Asıl Önemli Olan Tanrı’nın Varlığıdır. Gerisinin Kültürlere ve Zaman Göre Değişeceğine İnanıyorum” Sorularının Bağımsız Örnek T Testi Tablosu.....	92
Tablo 27: Her İnanç Sisteminin Kendine Has Ritüel, Davranış ve İbadetleri Olması Gerektiğine İnanıyorum Sorusunun Dağılım Tablosu	94
Tablo 28: Benim için asıl önemli olan Tanrı’nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo	94
Tablo 29: Benim için asıl önemli olan Tanrı’nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi	95
Tablo 30: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 6-7-8. Sorular) Tablosu.....	96
Tablo 31: Allah’ın, Mesajını İnsanlara Aktarmak İçin Kurum ve Kişilere (Peygamber, Melek, Kitap Vb.) İhtiyacının Olduğunu Düşünmüyorum Sorusunun Dağılım Tablosu	96
Tablo 32: Allah’ın, mesajını insanlara aktarmak için kurum ve kişilere (Peygamber, Melek, Kitap vb.) ihtiyacının olduğunu düşünmüyorum. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo	97
Tablo 33: Allah’ın, mesajını insanlara aktarmak için kurum ve kişilere (Peygamber, Melek, Kitap vb.) ihtiyacının olduğunu düşünmüyorum. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi Tablosu	98
Tablo 34: Müslümanların İnanıtları ile Yaşadıkları Din Arasındaki Çelişkileri Gördükçe Dinden Soğuyorum Dağılım Tablosu	98
Tablo 35: Yaratıcının Benim Kıldığım Namaz, Tuttuğum Oruç Ya Da Kılık Kıyafetimle Uğraşması Bana Doğru Gelmiyor Dağılım Tablosu	99
Tablo 36: Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo	101
Tablo 37: Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi Tablosu.....	102
Tablo 38: “Ebeveyn Tutumu” ile “Ailemin Dîne Yönelik Aşırı Baskısı, İnançlarımda Soğumaya Neden Oluyor” Çapraz Tablo	102
Tablo 39: Ailemin Dine Yönelik Aşırı Baskısı, İnançlarımda Soğumaya Neden Oluyor ile Aile Tutumu Arasında Chi-Square Testi Tablosu	104
Tablo 40: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 10 – 14 Sorular) Tablosu	104
Tablo 41: Yanlış anlaşılırım endişesiyle inancım ile ilgili farklı görüşlerimi çok açık şekilde ifade edemiyorum dağılım tablosu.....	105
Tablo 42: Okul ortamında inancım ile ilgili farklı görüş ve sorgulamalarımı öğretmenlerimle rahatça paylaşabiliyorum dağılım tablosu	106
Tablo 43: Dini Pratikleri Yerine Getirmeyen Ama Ahlâkî Değerlere Sahip Erdemli Davranışlarda Bulunan İnsanların da Cennete Gidebileceğine İnanıyorum Dağılım Tablosu	107
Tablo 44: Allah’a Ulaşmak İçin En İyi Yolun Akıl Olduğunu Düşünüyorum Dağılım Tablosu ..	108
Tablo 45: Kur’an-I Kerim’deki Bilgilerin İçinde Yaşadığımız Zamanın Ruhuna Uygun Olduğunu Düşünüyorum Dağılım Tablosu.	109

Tablo 46: Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor. Genel Ortalama Tablosu..	110
Tablo 47: “Cinsiyet” ile “Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor” Çapraz Tablo	110
Tablo 48: “Cinsiyet” ile “Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor” Çapraz Tablo Chi-Square Testi	111
Tablo 49: Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo	112
Tablo 50: Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi	113
Tablo 51: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 16, 17, 18. Sorular) Tablosu	113
Tablo 52: İçimden Nasıl Gelirse Öyle İnanmak İstiyorum Dağılım Tablosu.	114
Tablo 53: Katı Kuralları Olan ve Kısıtlayıcı Bir İnanç Sistemi İstemiyorum Dağılım Tablosu...115	
Tablo 54: Katı Kuralları Olan ve Kısıtlayıcı Bir İnanç Sistemi İstemiyorum. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo.....	116
Tablo 55: Katı Kuralları Olan ve Kısıtlayıcı Bir İnanç Sistemi İstemiyorum. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi.....	117
Tablo 56: Sadece Yaratıcının Varlığına İnanmak İnsanları Daha Fazla Özgürleştiriyor Dağılım Tablosu	117
Tablo 57: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 19, 20, 21. Sorular) Tablosu	118
Tablo 58: Cemaatler, Vakıflar, Tarikatlar, Dinî Liderlerin Söylemleri, Baskıcı Din Anlayışları İnsanları Dini Yönden Sorgulamalara Yöneltiliyor ve Onları Dinden Soğutuyor Dağılım Tablosu	119
Tablo 58a: Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiliyor ve onları dinden soğutuyor sütun grafiği	120
Tablo 59: Camilerdeki Yaz Kurslarında ve Kur’an Kurslarında Verilen Dinî Eğitimin Baskıcı Olduğunu ve Bu Baskının Kişiler Üzerine Olumsuz Etki Oluşturduğunu Düşünüyorum Cinsiyete Göre Çapraz Tablo	120
Tablo 60: Camilerdeki Yaz Kurslarında ve Kur’an Kurslarında Verilen Dinî Eğitimin Baskıcı Olduğunu ve Bu Baskının Kişiler Üzerine Olumsuz Etki Oluşturduğunu Düşünüyorum Cinsiyete Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi	121
Tablo 61: Camilerdeki Yaz Kurslarında veya Kur’an Kurslarında Aldığım Dinî Eğitim Benim Dinî Görüşlerimi Olumsuz Etkiledi Cinsiyete Göre Çapraz Tablo	122
Tablo 62: Camilerdeki Yaz Kurslarında veya Kur’an Kurslarında Aldığım Dinî Eğitim Benim Dinî Görüşlerimi Olumsuz Etkiledi Cinsiyete Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi.....	122
Tablo 63: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 22, 23. Sorular) Tablosu	123
Tablo 64: Diyanet Kurumunun ve Dinî Cemaatlerin, Günümüz İnsanlarının Zihinsel ve Ruhsal Dünyalarına Hitap Eden Bir Din Eğitimi Vermediklerini Düşünüyorum Dağılım Tablosu	123

Tablo 65: Ülkemizde Dinî Liderlerin ve İslamî Düşünürlerin Günümüz İnsanlarının Zihinsel ve Ruhsal Dünyalarına Hitap Eden Bir Din Algısı Kazandırmada Yetersiz Olduklarını Düşünüyorum.....	124
Tablo 66: Güvenirlilik İstatistikleri.....	126
Tablo 67: Toplam Güvenirlilik İstatistikleri	126
Tablo 68: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 1. Soru) Tablosu	127
Tablo 69: Deizmin Ne Anlama Geldiğini Biliyorum Dağılım Tablosu	127
Tablo 70: Deizmin Ne Anlama Geldiğini Biliyorum Önermesinin Bağımsız Örnek T Testi	128
Tablo 71: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 2, 3, 4, 5. Sorular) Tablosu.....	129
Tablo 72: Deizmin Ne Anlama Geldiğini, Okuduğum Kitaplardan, Takip Ettiğim İnternet Sitelerinden Öğrendim Dağılım Tablosu	129
Tablo 73: Deizmle İlgili Fikirlerimin Çoğunu Sosyal Çevremden (Aile, Okul, Arkadaş vb.) Öğrendim Dağılım Tablosu.....	130
Tablo 74: Deizmin Ülkemizde Giderek Arttığını Düşünüyorum Dağılım Tablosu	131
Tablo 75: Son Zamanlarda Deizmle İlgili Yapılan Tartışmalardan Etkilenerek Ben De Deizmi Araştırmaya Başladım Dağılım Tablosu.....	132
Tablo 76: Ailemin Benimle İletişimsizliği ve Bana Karşı İlgisizliği Nedeniyle Deizm Gibi Farklı Görüşleri Sorgulama İhtiyacı Hissediyorum Genel Ortalamalar Tablosu.....	133
Tablo 77: Ailemin Benimle İletişimsizliği Ve Bana Karşı İlgisizliği Nedeniyle Deizm Gibi Farklı Görüşleri Sorgulama İhtiyacı Hissediyorum Varyans Tablosu.....	133
Tablo 78: Ailemin Benimle İletişimsizliği ve Bana Karşı İlgisizliği Nedeniyle Deizm Gibi Farklı Görüşleri Sorgulama İhtiyacı Hissediyorum Anova Testi Tablosu.....	134
Tablo 79: Çoklu Karşılaştırmalar Tablosu	134
Tablo 80: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 7, 8. Sorular) Tablosu.....	137
Tablo 81: Korelasyonlar Tablosu	137
Tablo 82: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 7 – 11. Sorular) Tablosu.....	138
Tablo 83: Bence Yaşadığımız Toplumda Deizm Düşüncesine Sahip Olan İnsan Sayısı Çok Da Fazla Değil Dağılım Tablosu	138
Tablo 84: Deizm Tartışmalarının Geleceği Olmayan, Geçici ve Gündelik Tartışmalardan İbaret Olduğunu Düşünüyorum Dağılım Tablosu	139
Tablo 85: Deizmin Sosyal Medya ve İletişim Kanalları Nedeniyle Gerçekte Olduğundan Daha Fazla Gündemde Tutulduğuna İnanıyorum Dağılım Tablosu	140
Tablo 85a: Deizmin Sosyal Medya ve İletişim Kanalları Nedeniyle Olduğundan Daha Fazla Gündemde Tutulduğuna İnanıyorum Sütun Grafiği	141
Tablo 86: Son Zamanlarda Arkadaşlarımdan En Az Birinin Deizme Karşı İlgi Duyduğunu Biliyorum Dağılım Tablosu	141

Tablo 87: Son Zamanlarda Arkadaşlarımdan En Az Birinin Kendisini Deist Olarak Tanımladığını Biliyorum Dağılım Tablosu.....	142
---	------------

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
II. Araştırmanın Amacı	2
III. Araştırmanın Önemi	2
IV. Araştırmanın Hipotezleri	3
V. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	4
VI. Kaynak Araştırması	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1.1. Deizm.....	7
1.1.1. Değişen ve Dönüşen Dünyada Din	7
1.1.2. Dinin Sosyal Hayata Etkisi	9
1.1.3. Deizm ve Temel Öğretileri.....	11
1.1.4. Deizm Çeşitleri	13
1.1.5. Deizmin Tarihsel Serüveni.....	15
1.1.6. Türkiye’de Deizmin Gelişimi	18
1.1.7. Deizme Zemin Hazırlayan Temel Paradigmalar.....	20
1.2. Ergenlik.....	26
1.2.1. Ergenlik Nedir	26
1.2.2. Ergenlik Dönemin Sınıflandırılması	28
1.2.3. Ergenlik Dönemi Gelişimsel Özellikler	29

1.2.3.1.	Bedensel Gelişim	29
1.2.3.2.	Bilişsel (Cognitive) Gelişim	30
1.2.3.3.	Duygusal (Emotional) Gelişim	32
1.2.3.4.	Sosyal Gelişim	33
1.2.3.5.	Kişilik Gelişimi	35
1.2.3.6.	Ahlak Gelişimi.....	36
1.2.4.	Orta Öğretim Gençlerinin Deizmden Etkilenme Nedenleri.....	37
İKİNCİ BÖLÜM: METODOLOJİ		42
2.1.	Araştırmanın Yöntemi.....	42
2.2.	Çalışma Grubu.....	43
2.3.	Veri Toplama Aracı.....	44
2.4.	Verilerin Analizi.....	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR		50
3.1.	Öğretmenlerin Bakış Açısından Lise Öğrencilerinin Deizm Algısı	50
3.1.1.	Deizmin Tanınması ve Tanımlanması	50
3.1.2.	Deizme Götüren Yollar	55
3.1.3.	Deizm Algısında Bireysel Özellikle.....	63
3.2.	Kendi Perspektiflerinden Lise Öğrencilerinin Deizm Algısı.....	69
3.2.1.	Demografik Analizler	69
3.2.2.	Deizm Algısı, Algılanan Deizm: Bir Çerçeve	85
3.2.3.	Günlük Hayattaki Deizm: İnanç Yaklaşımları	126
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER		144
4.1.	Sonuç.....	144
4.2.	Öneriler	155
KAYNAKÇA		160
EKLER		165
EK-1: Öğretmen Görüşme Formu		165
EK-2: Öğrenci Anket Formu.....		167
EK-3: Etik Kurul Onay Formu		178

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Batı da Hristiyanlığın temel öğretilerine ve kilise din adamlarının katı tutumlarına karşı tepkisel bir hareket olarak ortaya çıkan deizm hızlı bir şekilde farklı coğrafyalarda da etkisini gösterdi. İslam'ın temel öğretileri yapısı sayesinde hiçbir dönemde çok etkili olamayan deizm, son dönemlerde ise popüler bir konu haline gelmiştir. Tanrı'nın varlığını kabul eden fakat vahyi ve vahyin bildirdiği her şeyi reddederek sadece akıl ve bilime dayalı bir anlayışa sahip olan deizm, özellikle bu dönemde bilim insanları tarafından ilgi gösterilen akımlardan biri olmuştur. Bu düşünce yapısının etkisi günümüze kadar devam etmiş ve son dönemlerde dünyevileşmenin etkisinde kalan insanların dini hayattan uzaklaşmasıyla, daha rahat ve özgür yaşama isteğiyle popülerlik kazanmıştır. Son dönemlerde yapılan birçok sosyal araştırmalarla daha da dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

Her dönem din, varlığını sürdürmüş, bireyin hayatını şekillendirmiş, toplumsal hayatın kurallarını belirlemiştir. İnsanın hayatını her yönüyle etkileyen din dönemselsel olarak farklılık göstermiş, farklı şekillerde varlığını devam ettirmiştir. Değişen ve dönüşen bir dünyada dinin de değiştiğini kabul etmemiz gerekir. Sekülerleşmenin etkisi, bilim ve akli temele alan pozitivist bilim anlayışları, felsefenin ve birçok öğretinin etkisiyle din de değişimden payını almıştır.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde nitel bir çalışma yapılarak; İstanbul ili Başakşehir ilçesindeki liselerde çalışan öğretmenlerin görüşleri ışığında lise öğrencilerinin deizm düşüncesine yöneliminin olup olmadığı, yönelimi varsa bunun sebepleri ve öğrencileri etkileyen faktörlerin neler olduğu konusu araştırılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise nicel yöntem kullanılarak lise öğrencilerinin deizm düşüncesine yönelimlerinin olup olmadığı, yönelimleri varsa bunun sebepleri ve öğrencileri etkileyen faktörlerin neler olduğu konusu araştırılmaya çalışılmıştır.

II. Araştırmanın Amacı

Son dönemdeki araştırmalar göstermiştir ki deizm özellikle gençler arasında daha ilgi duyulan bir konu haline gelmiştir. Sosyal olaylarının birçok nedeni olduğunu düşünülürse araştırmanın amacı deizmin lise gençleri arasında yaygınlaşp yaygınlaşmadığını ortaya koymak ve deizm yaygınlaştıysa bunun nedenlerini ortaya koymak ve analiz etmektir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin bakış açısına göre deizm inancına eğilimi olan öğrencilerin, deizme yönelme sebeplerini, beslendiği kaynakları, sosyal ilişkilerini, sosyal çevrelerini ortaya koymaya çalıştık.

Deizmle ilgili olarak şu temel konularla ilgili bilgi sahibi olmaya çalışılacaktır: Ergenlerin (lise öğrencileri), deizm inancını bilişsel boyutta mı yoksa felsefi boyutta mı özümstediklerinin anlaşılmasına çalışılacaktır. Lise öğrencilerin deizm inancına karşı tutum ve davranışlarına bakarken, onları, deizme iten sebeplerin de anlaşılmasına çalışılacaktır. Ergenlerin ilk olarak kendilerine, ebeveynlerine, Türkiye'ye ve daha sonra dünyaya karşı bakış açılarının yaşamlarına etkisi, anlaşılmaya çalışılacaktır.

III. Araştırmanın Önemi

İçinde yaşadığımız dönem de bireyler tek bir tuşla dünyada meydana gelen her şeye vakıf olabiliyor, dünyanın herhangi bir yerindeki bir olay hemen tüm dünyada yankı bulduğu bir dönemde yaşıyoruz. Böyle bir dönemde değişimin çok hızlı olduğu ve bundan tüm kurumların etkilendiği düşünülürse din kurumu da bundan etkilenecektir. Deizm de bu etkiden payını almış ve son dönemlerde ülkemizde daha çok konuşulur ve tartışılır hale gelmiştir.

Ortaöğretim kurumlarında ateizm, dini şüphe vb. konularda çalışmalar söz konusu olsa da doğrudan deizm düşüncesiyle ilgili çalışmalara ülkemizde çok rastlanmaktadır. Son birkaç yıl bu konuyla ilgili tezler, araştırmalar ve sempozyumlar düzenlenmektedir. Araştırmamız; hakkında az sayıda araştırma olan liselerde deizm algısına ışık tutması ve kaynak olması açısından önemlidir. Yine araştırmamız; deizmin toplumda ve akademik araştırmalara da dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Araştırma, liselerdeki öğrencilerin deizm düşüncesiyle ilgili problemlerini ortaya koyması ve bu problemlerle ilgili öğretmenlerin görüşlerinin ışığında deizmin anlaşılması ve bu düşünceye eğilim gösteren öğrencilerin dini konulardaki ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilmesine katkı sağlaması açısından da önemlidir. Deizm konusunda öğretmenlerin sahada yaşadıkları problemlerin tespit edilmesi ve bu konuda çözüm önerilerinin değerlendirilmesi benzer problem yaşayan birçok öğretmene ışık tutması ve alana katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu araştırma şu bakımdan önemlidir: Ergen yaş grubunun gündelik yaşamlarında deizm inancına yönelik tutum ve davranışlarını anlamak için. Gençlerin mikro düzeyde inanca, ibadete ve sosyal hayata bakış açılarını öğrenmek için önemlidir. Toplumda verilen olumlu ya da olumsuz dini eğitimin deizm algısı üzerindeki etkileri de göstermesi açısından da önemlidir. Yine içinde yaşadığımız dönemde bilimin, teknolojinin, felsefenin, sosyal medyanın dini tutum ve davranışlara olan etkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

IV. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızın temel varsayımı lise öğrencilerinin (ergenlerin) deizm inancına karşı tutum ve davranışlarının oluşmasında, sosyo-kültürel çevrenin, sosyal medyanın, ailenin etkileri bulunmaktadır. Bu varsayımdan hareketle araştırmanın hipotezleri aşağıda ortaya konulmuştur. Çalışmamız nicel teknikle hazırlandığı için ergenlerin durumunu ölçen bir anketle beraber bağımsız değişkenler üzerinden kurgulanarak oluşturulmuştur.

Hipotezleri şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Lise öğrencilerinin içinde buldukları gelişim süreçleri dini inançlarını etkilemektedir.
2. Deizmin dayandığı temel unsur olan özgürlük, gençlerin deizmi kabulünde etkin olmaktadır.

3. Anne baba tutumları gençlerin kimliklerini oluşturmada etkilidir.
4. Sosyal medya, internet, kitap gibi yaygın süreçler gençler arasında deizmi öğrenmede bir basamak teşkil etmektedir.
5. Okul ve arkadaşlık gibi sosyal çevrelerin lise öğrencilerin deizmi öğrenmelerinde bir etkidir.
6. Lise öğrencilerini deizme iten birçok sebep olduğu düşünülmektedir.
7. Öğrencilerin dini yönden kendilerini nasıl tanımladıklarıyla deizm arasında ilişki vardır.
8. Dini inanç sistemlerinin içinde var olan kural ve sınırların, lise gençlerinin özgürlüklerini kısıtlandığını düşündükleri için dini algılarını olumsuz etkilemektedir.

V. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın bir bölümünün nitel yöntemle tasarlanmasından kaynaklanan bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlar şöyledir: Bu araştırma ‐Liselerdeki öğrencilerin deizm düşüncesi‐ ile sınırlıdır. Deizm düşüncesi dışındaki farklı dini düşünceler araştırma konusu dışında kalmıştır. Araştırma İstanbul’daki sadece Başakşehir ilçesini kapsamış, diğer ilçedeki liseler araştırma dışı tutulmuştur. Yine sınırlılıklar arasında belirli kriterler doğrultusunda seçilen Başakşehir ’deki bazı okullardaki öğretmenler seçilmiş ve sayının konuya ışık tutulacak kadar seçilmiş olması da bir sınırlılık olabilir.

Araştırmada elde edilen veriler, veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu kapsamı ile sınırlıdır. Ayrıca araştırma, bilgi toplama aracındaki sorularla sınırlandırılmıştır. Deizmle ilgili hazırlanan sorularda deizmin tamamını kapsamaması muhtemeldir. Yine araştırmada belirli sayıda öğretmen görüşünden hareketle deizmle ilgili genel kanaatlerin dile getirilmesi de bir sınırlılık oluşturabilir.

Bununla beraber nitel araştırmanın esnek bir yapısının olması nedeniyle görüşme esnasında katılımcıların durumuna göre soruların cevaplanma sırası değiştirilebilir. Sorunun anlaşılması durumunda sorular detaylandırılarak tekrar sunulmuştur. Katılımcılar sorulara detaylı ve istedikleri şekilde cevap vermiştir. Nitel araştırmanın bir anlama yöntemi olduğu unutulmadan elde edilen veriler özelden genele yorum yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın nicel yöntem kısmındaki sınırlılıklar ise şöyledir: Araştırmanın evren ve örnekleme Başakşehir ilçesindeki okulların öğrencileriyle sınırlıdır. Bu öğrencilerden elde edilen verilerle kısıtlıdır. Birçok araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bir zaman sınırı vardır. Araştırma 2020 Ekim ayında başlayıp 2021 Mayıs ayına kadar sınırlandırılmıştır.

Araştırmamızın iki kapsamı vardır. İlki verilerin/bulguların toplanması diğeri ise alan taramasıdır. Araştırmamızın konusu olan deizmle, ergenlerle ve din ile ilgili literatür taraması yapılmış ve kapsamı oluşturulmuştur. Alan taraması sayesinde ise elde edilen veriler daha güvenilir şekilde analiz edilmiştir.

Nicel yöntemde araç olarak anket hazırlamak daha çok kişiye ulaşmayı sağlamanın yanında soruların muhatabı kadar karşılık bulması ise başka bir sınırlılık olarak görebiliriz.

VI. Kaynak Araştırması

Tez konusu belirlendikten sonra öncelikle araştırma konusu ile ilgili tüm tezler YÖK tezden araştırılmış, sonrasında ise üniversitelerin kendi sanal kütüphanelerinden araştırılmıştır. Buradaki amaç hem araştırma konusu önceden hazırlanmış mı hem de hazırlandıysa hangi konulara değinilmemiş gibi verileri elde etme amacı güdüldüğünü söyleyebiliriz.

Yeterli sayıdaki tez araştırmasından sonra deizmle ilgili literatürdeki kitaplar incelenmiş ve okunmuştur. Sonrasında ise deizmle ilgili yazılan akademik araştırmalar, yazılı yayınlar incelenmiştir. Araştırmanın yapıldığı güne kadarki yapılan

ulaşıla bilinen sempozyumlar ve yayımlanan bildiriler okunmuştur. Yazılı yayınlar olarak dergiler ve gazetelerdeki köşe yazıları incelenmiştir. Yine özellikle sosyal medya ayağını oluşturan internetteki deizmle ilgili siteler incelenmiştir.

Araştırmada belirlenen yöntemlerin en doğru şekilde anlaşılması ve uygulanması için yöntemle ilgili kaynaklar araştırılmıştır. Nitel ve nicel yöntemle ilgili kitaplar taranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Deizm

Bu bölümde öncelikle genel anlamda dinin tanımı yapılarak, zamanla bilimin, tekniğin, felsefenin gelişiminin dine olan etkisini ortaya koyarak, dinin yeni bir yaklaşımı olan deizmin ortaya çıkışı hakkında bilgi verilecektir. Deizm tanımlandıktan sonra, çeşitlerine, tarihsel gelişimine, temel paradigmalarına değinilerek Türkiye’deki gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

1.1.1. Değişen ve Dönüşen Dünyada Din

Dil âlimleri, din kelimesinin Arapça deyn kökünden mastar veya isim olduğunu kabul ederler. Cevheri dinin “âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat” şeklinde başlıca üç anlamını verir ve terim olarak dinin bu son anlamdan geldiğini belirtir (İslam ansiklopedisi). Arapça; usul, adet, tutulan yol ve huy anlamlarına gelir. Arami- İbrani dillerinde, idare etmek ceza, yargı, mükâfat ve mülk anlamlarına gelmekle beraber, Farsça da ise inanmak ve adet edinmek anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de ise ibadet, millet, teslimiyet ve itaat, eski Yunanca da ise korku, sevgi ile saygı anlamlarına gelmiştir.

Genellikle İslam kelamcıları dini Allah tarafından vahiy yoluyla ve peygamberleri aracılığıyla vazedilen ve salıklarını dünya ve ahirette saadet ve necata götüren, itikat ve amellerden mürekkep bir müessese olarak tarif edilmektedirler (Günay, 2020: 214). Başka bir tanımlama ise Hak Dini Kuran’ın yazarı M. Hamdi Yazır’ın tanımıdır: ‘zevil ukulu, hüsnü ihtiyarlarıyla bizzat hayırlara sevk eden bir vaz’ı ilahidir’ (Yazır, cilt:1: 83). Yani ‘akıl sahiplerini özgür iradeleriyle bizzat hayırlara yönelten ilahi bir kanundur’ diye tanımlamaktadır.

Tarih süreç içerisinde din, her daim insan ve toplum üzerinde etkisini sürdürmüştür. Varlığını her daim tüm kurumları doğrudan etkileyerek bazen de diğer kurumlar tarafından etkilenecek devam ettirmiştir. Dinin algılanışı kişiden kişiye, toplumdan topluma değişim göstermektedir. Bu da din ile ilgili tanımlama işlemini

zora sokmakta ve tek bir din tanımı yapmayı mümkün kılmamaktadır. Bununla beraber her toplum kendi dini tecrübesine, kendi sosyo-kültürel kimliğine göre bir tanım benimsemişlerdir.

Dini sosyolojik bir olgu olarak gören Sosyolojinin din tanımı ise şöyledir; *‘Dinin kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller pratikler (örneğin ritüeller) kümesidir. Kutsal din dışıyla tam bir karşıtlık içindedir; çünkü kutsal da huşu duygusu hâkimdir. Sosyologlar dini bir tanrı ya da tanrılara olan İnançla değil kutsala gönderme yaparak tanımlamışlardır. Ve buna neden olarak böylesi bir tanımın toplumsal karşılaştırma yapmayı olanaklı kıldığına işaret ederler. Örneğin Budizm'in bazı versiyonların da tanrı inancı yoktur. Din bireysel ve araçsal olduğu için büyüyle de karşıtlık içindedir.* (Marshall, 1999: 156)

Din sosyolojisinde şöyle tanımlayabiliriz: Durkheim dini; kutsallarla ilgili inanç ve pratikler bütünüdür demekle beraber bunun kabulüyle manevi bir topluluk oluşur ve din ile kiliseyi birbirinden ayrılmayacağından bahsetmektedir. Ona göre dinin, bilimin dışında olmaması gerekmekte ve güçlü bir fenomen olduğu da vurgulanmaktadır (Kurt, 2008: 79).

Dinin sosyo-kültürel kimliğinin dışında bireyin kendini tanıma süreci de vardır. Dinin bu yönünü tamamen kişinin kendisini anlamaya yönelik olup, sosyallik boyutuyla alakası olmayan sadece kişinin kendini anladığı yönüdür. Onun dünyasında Tanrı, kutsal, güç, ruh, tabiat vb. şeylerin ne ifade ettiğini anlama çabasıdır. Buna en güzel örnek Rudolf Otto'nun ‘Din kutsalın tecrübesidir’ tanımıdır. Bu tanımlama dini tecrübeyi bireysel algıya indirgediği için eksik kaldığını söyleyebiliriz. Çünkü sosyal bir varlık olan insanın başkalarıyla iletişimi sonucu onları etkilediği gibi onlardan etkilenerek dini düşüncelerini tekrar şekillendirmiştir.

Dinle ilgili işlevsel tanımlarda yapılmıştır. Dinin, toplum üzerindeki sosyal ve psikolojik etkilerine bakılarak açıklanmaya çalışılan bu tanımlarda, dünya görüşleri ve insanın hayatında etkili bir rol oynamasına bakılmaktadır (Kurt, 2008: 77). İşlevsel tanımlar daha çok dinin birey üzerindeki olumlu etkisine atıfta bulunur. Din insanları

daha anlayışlı, merhametli, ahlaklı, yardımsever, hoşgörülü yapar gibi işlevler üzerinde durur. Dinin toplum üzerindeki bu olumlu yönlerinin kabul edilmesinin yanında bazı olumsuz işlevlerinin olduğunu da kabul etmek gerekir. Din içinde bulunduğunuz dini tek çözüm (kurtuluş) olarak sunar. Bu da ötekileştirmeyi, diğerlerini dışlamayı da beraberinde getirir.

Din ile ilgili yapılan tüm tanımlarda görüldüğü gibi her bir tanımda dinin belirli bir yönü ön plana çıkmaktadır. Yapılan din tanımlarından dinin birçok işlevinin olduğunu ve her toplumun kendi kimlikleri açısından kendilerine uygun tanımlar yapmışlardır.

1.1.2. Dinin Sosyal Hayata Etkisi

Tarih boyunca hangi döneme bakarsak bakalım, dinsiz bireyler olsa da dinsiz hiçbir toplum olmamıştır. Yani toplumun olduğu her yerde muhakkak dinde var olmuştur. Çünkü insan her zaman evreni, doğayı, insanı anlama ve anlamlandırma çabasında insanüstü bir gücün varlığına ihtiyaç duymuştur. Yaşadığımız felaketler, salgınlar, beklentiler, umutlar, istekleri yöneltebileceğimiz bir tanrının varlığına ihtiyaç var ve bu tanrı ya da tanrılara güvenmek onlardan beklemek kişiyi psikolojik olarak rahatlamasını sağlamıştır.

Dinin belki de en çok etkilemiş olduğu ya da etkilendiği alan toplum olmuştur diyebiliriz. Din toplumsal düzenin varlığını devam ettirmek için kurallar idame ederek birlikte yaşamı kolaylaştırır, yardımlaşmayı teşvik ederek toplumsal eşitsizliği azaltmaya çalışır, toplum içinde insanları cami kilise gibi ibadethanelerde bir araya getirerek birlik ve beraberliği sağlar. Dünyaca pandemi günlerini evine kapanarak yaşayan insanların birbirine yardım ve destek olmalarını sağlayarak daha kolayca bu sürecin geçmesini sağlar. Sıklıkla sosyal medyada duyduğumuz askıda ekmek, pazarlara ve sokaklara bırakılmış yardım poşetleri de dinin bu sürece olan etkisini göstermektedir.

Bilim ve din her ne kadar karşıtmış gibi gösterilse de her dönem birbirini etkileyen iki kurumdur. İslam dinini örnek alarak söylemek gerekirse; İslam her daim akla ve mantığa önem vererek dinin temel birinci vasfı olarak akıl baliğ olmayı şart koştur. Nitekim Kur'an'da 'akletmez misiniz' diyerek aklın önemini vurgulamıştır. İçinde yaşadığımız bu dönemde hemen hemen her din teknolojik tüm bilgileri kendi dinini yaymak için kullanmaktadır. Hadislerde ise ilmi öğrenmenin her kadın ve erkek üzerine farz olduğu ifade edilmiştir. Bilimle dinin bazı konularda çakıştığını da kabul etmek gerekir; en önemli örneği bilim salt akli ve olguları kabul ederken, din soyut olan bir varlığı ve gücü kabul eder. Din ve bilimin birbirinden çok farklı olduğunu düşünen Marx 'Din afyondur' diyerek dinin yok olacağını ifade eder.

Dinin etkilediği ve etkileşim halinde olduğu başka bir alan ise dildir. Gündelik yaşam içinde kullanmış olduğumuz birçok kelime örnek verilebilir; başladığımız her işe *besmele ile başlamak*, yola çıkan birine '*Allah'a ısmarladık*' demek, korktuğumuz zaman '*Allah korusun*', yeni bebeği olan birine '*Allah bağışlasın*' gibi birçok örnek verilebilir.

Dinin etkilediği bir başka alan ise hukuktur. Din ile hukuk, toplum düzenini sağlamak, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek ve kaideler koymak yönünden birbirlerine benzemektedir. Daha sonra din ile tıbbın arasındaki ilişkiye bakacak olursak; birinin maddi olan dış yapısını, diğerrinin de manevi olan iç yapısını tedavi ettiğini söyleyebiliriz (Ermiş, 2019: 34).

Sağlık ve din ilişkisini de unutmamak gerekir. Bireyin beslenmesinden başlayarak nelerin yenip nelerin yenmeyeceğini, nasıl yeneceğini, temiz olmanın kaidelerini, hastalıklara iyi gelebilecek şifaları, sağlığın önemini, hastalığa sabretmenin önemini, bireysel ve toplumsal mesafelerin korunması gibi birkaç konuda din sağlık kurumunu da etkilemiştir. Dünyanın pandemi yaşadığı bu dönemlerde bunun birçok örneğini rahatlıkla görebiliriz. Yine çarpıcı bir örnek olarak şu hadisi örnek verebiliriz: '*Bir yer de veba salgını olduğunu duyduğunuz zaman oraya gitmeyin. Eğer bulunduğunuz bir yerde veba salgını baş gösterirse, vebadan kaçmak için oradan ayrılmayın.*' (Nevevi, 2009: 625).

1.1.3. Deizm ve Temel Öğretileri

Etimolojik açıdan bakıldığında, “Deizm (Deism)”, Latince ’de “Tanrı” anlamına gelen “deus” kelimesinden türetilmiştir. O, Grekçe ’de yine “Tanrı” anlamına gelen “Teos” kelimesinden türetilmiş olan “Teizm (Theism)” ile aynı kökten gelmektedir. Tanrıya inanmakla birlikte belli bir dinin dogmalarını ve ilkelerini benimsemeyen; tanrının evreni yarattıktan sonra onu kendi yasasına göre işlemek üzere kendi başına bıraktığını öne süren öğretisi. Yaradancılık XVI yüzyılda tanrıtanımazlığın karşıtı olarak ortaya çıkmıştır, sonradan aydınlanma döneminde kilise öğretisini eleştirerek Us dinini savunanların öğretisi olmuştur (Akarsu,1975: 184).

Deizm, kendine özgü felsefi bir anlam kazanıp “doğal din” kavramıyla özdeşleşirken; teizm, dini bir havaya bürünerek yaratıcı ulûhiyet anlayışını ifade etmek için kullanılır olmuştur. 17. yüzyıl daha sonra özellikle 16. yüzyıldan itibaren Hıristiyan dünyasında başlayan felsefi ve teolojik tartışmalarla birlikte, teizm, Ortodoks inançları savunan zihniyet için; deizm ise, geleneksel inançlara ters düşen zihniyet için kullanılmaya başlanmıştır. 18. Böylece, geleneksel inançları savunan “Teistler” yanında, akli ön plana çıkararak “Deistler” ortaya çıkmıştır.

Yapılan birçok araştırma göstermiştir ki deizmin tek bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir, biz burada deizmin daha çok kabul gören tanımlarını vermeye çalışacağız. En temel anlamıyla deizm, vahyi, peygamberliği ve peygamberlerin bildirdiği Tanrı’yı inkâr ederek yalnızca akılla bilinen Tanrı’nın varlığına inanmaktır.

Deizm, doğru dinin „doğal din“ olduğunu savunan görüş olarak da tarif edilir. Bazı deistlerin kendilerini “Hıristiyan deistler” olarak tanımladıkları ve vahyi kabul ettikleri görülür. Ancak onlar bu vahyin içeriğinin doğal din ile aynı olduğunu iddia ederler. Pek çok deist ise kurgulanmış olduğuna inandıkları vahyedilmiş dinleri reddeder. Özel bir vahye ihtiyaç duymayan deist anlayışa göre doğru din, her zaman ve her yerde aynı olan insan doğası ve aklının evrenselliğine dayalı dindir. Bu deistler,

Hıristiyanlık ve İslâm gibi geleneksel dinlerin, her şeye inanma safdilliğinden, politik tahakkümden ve din adamı sınıfının işlerinden kaynaklandığına inanırlar (Dorman, 2009: 33).

Günümüzde deizm denince akla gelen en popüler tanım ise şöyledir: Tanrının evreni yarattığına, evrenin işleyişiyle ilgili her türlü yasaları oluşturduğuna ve evreni kendi kaderine bırakmış olup bir daha müdahil olmadığına inanmak olan görüştür. Ve bu görüş daha çok yaratan bir tanrıyı kabul edip, vahyi ve kutsal kitapları kabul etmeyen bir yaklaşımdır. Doğru ve ahlaklı bir yaşamın ancak akılla ulaşılabileceğini, her türlü bilginin kaynağını olarak akli kabul eden, her türlü dinsel ritüeli reddeder.

Deizmle ilgili hatırlanması gereken en önemli noktalarından biri şudur: Deizm, insan aklını ve tecrübesini değersizleştiren, kendinden başka dinlere hoşgörülü davranmayan ve kendi içindeki farklılıklara dahi tahammül edemeyerek dini parçalayıcı/ayırıştırıcı bir mekanizmaya dönüştüren Hıristiyanlığa karşı bir protesto hareketi olarak ortaya çıkan teolojik-felsefi bir harekettir. İnsanın kurtuluşunu kendi düşünce ve eylemlerine değil kiliseye aidiyetine bağlayanlara bir karşı çıkıştır (Diyanet, 2017: 9).

Zihnin doğal güçleri ile Tanrısal hakikaten ulaşabileceğini, bu gerçeğin salt inanca dayanan vahyedilmiş bir doğru olarak kabul edilmek ihtiyacında olmadığını ve Tanrının yalnızca varlık bakımından değil fakat etkinlik bakımından da doğanın üstünde ve tümüyle dışında olduğunu ileri sürmesi ile teizmden ayrılan deizmin temelinde evrene müdahale etmeyen bir Tanrı anlayışı ve aydınlanmanın doğal bir sonucu olarak akıl ile bilime gösterilen büyük güven yer alır. Başka bir deyişle teizmden vahye İnanç beslemeye gerektiren öğretileri kabul etmemek bakımından farklılık gösteren deizm deizmin doğuşunda akla beslenen inanca ve bilime duyulan güvene ek olarak dini çatışmalar ve akılla imanı uzlaştırma çabalarında karşılaşılan aşılmaz güçlükler etkili olmuştur (Korkmaz, 2019: 104)

Deizmin en önemli sayıltıların başında insanın evrenin işleyişini, kanunlarını çözen ve merkeze alınan bir akıl ilkesi mevcuttur. Tanrı'nın insandaki yansıması olan akıl, Tanrı'yı ve Tanrı'nın isteklerini bilebileceğini kabul eder. Akıl, doğal olanı

anlama, açıklama ve yorumlamaya kodlandığı inancındadırlar. Dinlerin bu doğal akışı bozduklarını iddia ederler. Deistler ancak deizm içerisinde aklın ve mantığın gerçek anlamıyla yüceltildiğini iddia etmektedirler. Deistler, ahlaki rasyonalizm taraftarıdırlar. Ahlaki doğrular aklen keşfedilebilir ve şeyler arasındaki ilişkilerin zorunlu mu mümkün mü olduğu da yine aklın keşif alanı içindedir. Ahlaki doğrular, akıl doğrularıdır. Akıl doğal dinde içerilen birçok hakikati tek başına keşfedebilir.

Başka bir önemli görüş ise; Din ile tanrı kavramını birbirinden ayırmışlardır. Tanrının hiçbir dinin tekelinde olmasını kabul etmezler ve peygamberlik kurumu ve vahyi, kutsal kitapları ve dini mucizelerin tamamını da kabul etmezler. Tanrıya ulaşmanın düşünüldüğü gibi zor ve karmaşık olmadığını istenildiğinde Tanrıya ulaşabileceğine inanılır. Bireyin kendi kişisel tecrübeleri sonucunda ahlaki doğrulara ulaşabileceğini, tanrıyı bulabileceğini söyler. İnsanda her zaman için potansiyel olarak doğal din ya da iyinin bilgisi mevcuttur. Hiçbir din doğal dinden daha üstün olamaz görüşünü savunurlar.

İslam dininde Allah ile âlem arasındaki yaratan- yaratılan ilişkisi deizmin ileri sürdüğü gibi bir defa olup bitmiş ve artık gündemden çıkarılmış bir ilişki türü değildir. Allah'ı âlemden ve insandan tamamen uzaklaştırıp bağlantıyı tamamen koparan bir zihniyetin yerine Allah'ın insana şah damarından daha yakın olduğu anlayışı hâkimdir (Kütük, 2019: 132). Deizmin İslam'da tam anlamıyla nasıl tanımlayana bileceğinin güzel bir göstergesidir.

1.1.4. Deizm Çeşitleri

Deizmle ilgili olarak bilinmesi gereken ilk şey, deizmin tek tip olmadığıdır. Örneğin, deizmle ilgili eleştirel yazılar yazan Samuel Clarke dört grup deistten bahsetmektedir: İlk grup, ezeli, sonsuz, özgür, akıllı bir varlık olarak dünyayı yaratan, saat gibi kuran ve idaresini üstlenen ama dünyayla irtibatı olmayan, içinde olup bitenle ilgilenmeyen bir Tanrı'ya inanmaktadır. İlk olarak bilim, maddenin doğası, maddenin tabii olduğu kanunları kendi kendisinin yapmasının imkânsız olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla onunla sürekli ilgilenen Tanrı'ya gereksinim duyar. İkinci

olarak dünyada olup bitenle ilgilenmeyen bir Tanrı, olup bitenin bilgisine, olup biteni etkileyecek bir kudrete, gerektiğinde müdahil olacak bir irade ve hikmete sahip değildir demektir.

İkinci grup, Tanrı'nın evrenle ilgilendiğini ama bu ilginin içinde ahlaka yer olmadığını kabul etmektedir. Bu gruba göre, dua eden ve duası kabul olmayan bir adamın bilmesi gereken, Tanrı'nın iradesi, alttan gelen böyle bir talebe uyararak yön değiştiren bir irade değildir. Tanrı'nın iradesi doğrudan kozmik olaylara tekabül eder, tek tek kişilerin arzu ve isteklerinin nesnesi değildir. Bize göre ahlaki olan bir eylem Tanrı'nın katında nötrdür. Onun katında ahlak tanımlaması yoktur (Diyanet, 2017: 7).

Üçüncü bir görüş ise şudur: Üçüncü grup, Tanrı'nın ahlaki sıfatlarını kabul ederler ama insan ruhunun ölümsüzlüğünü ve ahlaki terimlerin Tanrı ve insanlar arasında bir işlevselliğe sahip olduğunu reddeder. Yani tanrı bireyin tek tek ahlakla ilgili davranışlarıyla, istekleriyle ilgilenmez bu da iki yönlü bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Dördüncü grup, bazı deistler bütün doğru dinî ve ahlaki öğretileri kabul etmekle birlikte, bunu genel bir kategori olarak vahyin verebileceğini bunun için özellikle ve sadece Hristiyan vahyine ihtiyaç olmadığını söylerler.

Başka bir deizm çeşidi ise her an her şeye gücü yeten, sonsuz ve sınırsız güçte, her şeyi bilen, sonsuz iyilik ve güzellik sahibi, Dünya'nın yaratıcısı olan bir Tanrı'nın varlığına inananların oluşturduğu deizm anlayışıydı. Bununla beraber bu düşüncedeki deistlere göre Tanrı'nın dünya üzerinde ilâhî eylem ve kontrolleri vardı. O, insanı var eden, ona ahlaksal ve dinsel görevler yükleyen, gelecek yaşamda iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandıracak bir Tanrı'dır. Ancak bu deistler, doğal akıl ile anlaşılabilir olan kısımları dışında, ilâhî vahiy fikrini reddetmekteydiler (Dorman, 2009: 12).

Son olarak bu grupların dışında bazı deistler ise aklın keşfettiği hakikatlere ek olarak nebevi hakikatlere de ihtiyaç duyduğumuzu söylerler. Benjamin Whichcote (1609-1683) gibi deizmin öncüsü sayabileceğimiz düşünürlerin temel kabulü şudur: "Akıl doğal olanı keşfeder, doğüstü olanı alır." Ancak buna düşünür şunu da eklemektedir: Doğüstü olarak kabul edilip alınanın bizler tarafından kabulünün ön

şartı, bizde var olan doğaya ve akla uygunluk testini de geçiyor olmasıdır. Aksi takdirde reddedilmelidir. Böylece akıl en üst yargıç konumuna çıkarılmaktadır.

Görüldüğü gibi farklı kabul edilebilecek birçok tanım yapmak mümkündür, biz burada daha çok kabul edilen birkaç görüşe yer vermiş olduk.

1.1.5. Deizmin Tarihsel Serüveni

Deizm kavramı, teizme karşıt olarak ilk defa Kalvenci ilahiyatçı Pierre Viret'in Instruction Chrestienne adlı çalışmasında yer alır. Viret, deistleri, "Tanrı'nın yerin göğün yaratıcısı olduğuna inanan ama İsa Mesih'in öğretilerini reddedenler" şeklinde nitelendirmektedir. Deizm, Hristiyan kültürü içinde Hristiyanlığa bir tepki olarak ortaya çıkmış ve bu coğrafyada zaman içinde yayılmaya başlamıştır. 1648 yılında hayatını kaybeden ve İngiliz deizminin babası olarak kabul edilen Lord Herbert, Tanrı'ya ve ahiret hayatına inanmasının yanı sıra kutsal metinlerin doğruluğu konusunda ciddi kuşkulara sahiptir. Din adamlığı kurumunu şiddetle eleştirmiş, bunun yanında aklın evrensel gerçekleri kavramaya yeteceğini ifade etmiştir (Din bilimleri akademik dergisi, 617: 2019).

Deizmin ne olduğu üzerine oluşan tartışmaların bir formdan bir diğerine geçip gittiği bir dönemde (XVII. yüzyılın sonlarında) İngiliz Charles Blount (1654-1693) açık bir biçimde deist olduğunu ilân ediyor ve A Summary Account of The Deists' Religion (Deistlerin Dini Üzerine Kısa Bir Özet) isimli çalışmasıyla deist düşüncenin ilkelerini ortaya koymaya çalışıyordu (Dorman, 2009: 5). Deizmin tarihsel süreciyle ilgili bilinmesi gereken en temel şey, Avrupa kaynaklı olması, özellikle İngiltere ve Fransa'da temelini oluşturmuş olmasıdır.

Öfkeli reddiyelerle önceleri ateizm ile özdeşleştirilen deizmin günümüzde kazandığı anlamı ile tarifi, Dryden'in 1682 tarihli Religion Laici adlı şiirine yazdığı sunuş ile Samuel Johnson'un 1755'te neşrettiği Dictionary'de görülmektedir. Bu metinlerde deizmin, herhangi bir vahyedilmiş dine bağlı olmaksızın Tanrı'nın varlığını kabul etmek, bununla birlikte O'nun ilim ve irade gibi sıfatlarını reddetmek, böyle bir

varlığın âlemde tesirleri gözlenen veya tezahür eden hikmet ve inayetinin bulunmadığına inanmak, ahireti inkâr, hususi bir dine ait -Tanrı'nın varlığı dışındaki-bütün itikat esaslarını reddetmek anlamına geldiği belirtilmiştir (Erdem, 1994: 110).

Avrupa'da bilimin hızla ilerlemesi yeni bilimsel fikirlerin yaygınlık kazanması sonucu deizm şekillenmeye devam etmiştir. Newton fiziğinin hem deizme hem de yeni birçok düşünürün düşünce dünyasına derin izler bırakmıştır. Newton dini şaşmaz bir kılavuz olarak görmesine rağmen ortaya koyduğu Newton fiziğinden etkilenen Voltaire ise buradan etkilenerek deizme ulaşmıştır. Newton fiziğinin Almanya'daki etkisi ise Kantın felsefesinde kendini göstermiştir. Kant, Tanrı'nın varlığının teorik akılla ispatlanamayacağını savunurken aslında deizmin temellerini Hume'dan sonra bir defa daha sarsmıştır; ancak ödev, özgürlük, ölümsüzlük, Tanrı ve ahlâk gibi manevi konulara pratik akıl kavramıyla yaklaşan Kant, yine yalnızca aklın sınırları içindeki tabii bir din anlayışına ulaşmıştır. Onu hem bir Hristiyan hem de bir deist kılan şey, bir yandan dinî inançların teorik akılla temellendirilemeyeceğini iddia ederek akıl ve inancın sahalarını ayırması, öte yandan yer yer özgür irade ve vicdan kavramıyla özdeşleşen pratik aklı dinî ve ahlâkî tecrübeye temel yapmış olmasıdır (Erdem, 1994: 11).

Fransız düşünür Auguste Comte'un da (1798-1857) hem Kutsal Kitabı hem de tarihsel Hristiyanlığı reddetmiş olduğu, bu reddedişlerindeyse genel deistik delilleri kabul ettiği bilinmektedir. Comte, pozitivizmi ya da kendi ifadesiyle bir insanlık dinini öneriyor ve kutsal kitaplar tarafından ortaya konulan Tanrı merkezli din anlayışını, insan merkezli din anlayışına çeviriyordu.

Deizmin ortaya çıkışının sebeplerinden biri olduğu kabul edilen Rönesans düşüncesinin, kendisinden önceki dönemi 'orta' ve belki de hiç yaşanılmaması gereken bir dönem olarak nitelendirip 'karanlık' olarak tanımlamıştır. Yine reform hareketlerinin de Avrupa'da hızla yayılması, Protestan ahlakının ortaya koyduğu yeni din aklı ön plana çıkarması gibi sebeplerden dolayı deizm Avrupa kabul edilen bir görüş olarak yerini almıştır.

Tanrıya olan inançla ilgili her dönem farklı görüşler ileri sürülmüştür, deizm de bu görüşlerden biridir. En eski zamanlardan beri varlığını sürdürmesine rağmen gerçek anlamda ilk defa ortaya konması 16.yy. Avrupa coğrafyasında olmuştur. İngiltere ve Fransa’da başlamasına rağmen kısa zamanda tüm Avrupa’ya yayılmış, 18 yy. kadar hızlı şekilde artmaya devam etmiş, sonrasında ise etkisi azalmaya başlamıştır.

Avrupa’da kiliseye tepkisel olarak doğan deizm Avrupa ve Amerika’da hızlı yayılırken, felsefi bir görüş olarak kendine yer bulurken İslam dünyası için keskin bir sınır çizmek pek mümkün değildir. Tamamen Orta çağın fikir ve inanç ikliminden Yeniçağa girerken Hıristiyanlığın yaşadığı teolojik buhranın ve Batı medeniyetine has tarihî şartların bir ürünü olan deizmin, bir ekol ve akım olarak İslâm Orta çağındaki muadilinden söz edebilmek zordur.

Aslında deizm, daha ziyade Hıristiyan Batı dünyası çerçevesi içinde ele alınması gereken bir konudur. Tamamen Orta çağın fikir ve inanç ikliminden Yeniçağa girerken Hıristiyanlığın teolojik buhranının ve Batı medeniyetine has tarihi şartların bir ürünüdür ve bir akım olarak İslâm Orta çağındaki muadilinden söz edebilmek zordur. Yani İslam dünyasında “deizm” diye isimlendirebileceğimiz bir cereyan yoktur. Fakat deizmi çağrıştıran bazı fikirlere rastlamak mümkündür. Örneğin Ebu Bekr er-Razi’nin, Allah’ın varlığının, ahlak kanunlarının, ruhani hayatın mahiyetinin akılla bilinebileceğine inandığı, dolayısıyla peygamberliğe gerek olmadığını, hatta peygamberlerin birbirlerini nakzeden kişiler olduğunu öne sürdüğü söylenmektedir. Eğer Razi’nin bu görüşlere sahip olduğu doğruysa, o deizmin belli bir çeşidi içine yerleştirilebilir (Öztaş, 2006: 27).

Tanrı’ya, O’nun âlemi yarattığına (aslında yaptığına) inanan, ancak eldeki tarihî verilere göre peygamberliği inkâr edip akli esas alan felsefi bir yaşama tarzını benimseyen Ebû Bekir er-Razi’nin bir deist olduğu söylenebilirse de bu görüşlerin felsefi bir ekol haline gelmediği de bilinmektedir (Erdem, 1994: 12).

Batıda bilimsel deneylerin konusu somut gerçekler yani bir bütün olarak tabiattır. Kur’an tabiatı evreni somut olan tüm gerçeklikleri düşünme, araştırma ve

deney konusu olarak gösterir; bunları Allah'a götürücü "ayetler" olarak tarif eder. Batı için bilimden amaç tabiata, insana hâkim olmak, sömürünün devamını sağlayan öldürücü silahlar elde etmektir. İslam'da bilimden amaç ise Allah'ın yüce varlığını tabiatın çeşitli aşama ve durumlarında etkili bir tecelli ve irade olarak müsaade yoluyla yaratan, donatan, düzenleyen, şekil ve biçim veren yönlendiren" sünnet" sahibi mutlak bir varlık olarak düşünen akıl sahiplerine hissettirmektir. Ve bir hikmet üzere yaratılmış insana gerçek kulağa götürmektir (Bulaç, 1990: 225).

İslam inanç esaslarına göre bu evreni mükemmel bir şekilde yaratan Allah bu evrenin işleyişi için yasalar var etmiş ve evrenin düzenini kurmuştur. Bununla beraber Allah her daim Kâinata, insana ve yaratığı yasalara müdahil etme imkânı sunmuştur. İnsana irade sunarak mutlak iyiyi ya da kötüyü kendisinin seçmesini sağlamış ve bu tercihi yapacak bir akıl sunmuştur. Kısaca sunmuş olduğumuz bu gerekçelerden hareketle İslam dünyasında deizm neden hızla yayılmamış ya da çok fazlaca yer bulmamıştır görüşlerini ortaya koymaktadır.

Deizm, önce İtalya'da Rönesans ile başlayıp daha sonra bütün kıta Avrupa'sına ve İngiltere'ye sıçrayan Hümanizm, Reform, Protestanlık, Doğal Din akımı ve yeni Doğa Felsefesiyle devam eden ve daha sonra Aydınlanma ve Modern Bilimin kurulmasıyla zirveye ulaşan uzun ve yorucu fikri süreç içerisinde doğmuş, gelişmiş ve halen bazı yönleriyle devam etse de fonksiyonunu tamamlayarak büyük ölçüde tarihe karışmıştır. Bu ortam deizmin nev'i şahsına münhasır, kendine has bulunmaz bir ortamdı ve zaten bundan dolayı da deizm başka hiçbir kültür ortamında böyle bir heyecanla karşılanmadı ve yine böyle bir gelişme imkânı bulamadı. Çünkü o bir ihtiyaçtan doğmuş ve bu ihtiyaç karşılanana kadar da ayakta kalmıştır (Öztaş, 2006: 25).

1.1.6. Türkiye'de Deizmin Gelişimi

İslam dünyasında deizmin pek etkili olmadığını, bunun birçok nedenin olduğunu ama en önemi hususun İslam inanç esaslarına dayandığını belirtmiştik. İslam

dünyasında etkisi az olmasına rağmen bazı düşünürlerin, bazı dini mezheplerin buna kapı araladığını, düşünsel olarak bile etkilendiklerini görmekteyiz.

Felsefi yönü ağır basan, aklı ön plana alan ve mutezile görüşü için de zemin oluşturan Cehmiye mezhebini gösterebiliriz. Genelde Arap olmayan Müslümanların bir araya gelerek oluşturduğu, Emevilerin kendilerini Allah'ın kaderi olarak görüp, yapılan her şeyi haklı gösteren görüşüne karşı koyan Mürcie görüşünü de deizme kapı araladığını söyleyebiliriz. Mürcie mezhebini, özellikle ibadetler meselesindeki anlayışı, (felsefi bir değerlendirme yapılırsa) bir deizmdir. En azından deizme bir kapı aralayıştır (Öztürk, 2015: 113).

İslam düşüncesinde betimlediğimiz anlamda deizmi savunan bir ekolün varlığından bahsedilemez. Bununla birlikte deizmde ifadesini bulan aşkın Tanrı anlayışının bir benzerini Mutezilenin tevhid ilkesinde görebiliriz. Bilindiği gibi Mutezile sıfatlar konusunda Cehmiye'nin etkisinde kalmış ve sıfatları ta'tile varacak şekilde yorumlamıştır. Tevhid ilkesinin temeline tenzih doktrinini alan Mutezile, bu şekilde Allah'ı bütün noksan sıfatlardan münezzehtir kılmak için temeli Kur'an'a dayanan güçlü bir gerekçe bulmuştur.

Deizm, Tanrı'nın varlığını zorunlu olarak inkâr etmeyi gerektirmemesi sebebiyle, bilim çevrelerinin ilgisini çekmiş; aklı merkeze alan doğal din anlayışı, vahiy ve mucize gibi doğaüstü olguları reddeden yaklaşımı ve insan merkezli teolojik önermeleriyle birçok Müslüman düşünürü de etkilemiştir. Seyyid Ahmet Han'da tabii kelam ve Hasan Hanefi'de antropolojik kelam olarak ifade edilebilecek fikirler de deist eğilimler görülmektedir (Aytepe, 2017: 212).

Deizmle en ciddi tanışmalarımız Osmanlı'nın son dönemlerindeki çöküş sürecine tekabül eder, bu çöküşle birlikte başlayan ıslahat, modernleşme, ilerleme, Batılılaşma fikirleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde birçok genç düşünür ve âlimin batıya ilim tahsili için gittiğini, özellikle İngiltere ve Fransa'ya gidenlerin zamanla Avrupalı gibi düşüp onlar gibi inanmaya başlamaları sonucu Osmanlıdaki çöküşün tüm sebeplerinin temelini İslam'a dayandırdılar. Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp, Necmeddin Sadak gibi isimleri zikretmek mümkün. Batıda eğitim alan

gençlerle birlikte bu dönemde batıdaki birçok eserin çevirisi yapılmaya başlandı, özellikle felsefe ile ilgili eserlerin çevrilmesi deizmle ilgili bilgilerimizi artırmış ve deizme olan ilgiyi de artırmıştır. Nasıl ki Avrupa’da deizm Hristiyanlığa bir tepki olarak görülüp, reform ve her türlü ıslahatla hayat bularak dinin etkisi azaltılmaya çalışıldıysa bizde de tepkisel bir hareket olarak doğduğunu söylemek yanlış olmaz.

Avrupalı bir insan farklı bir dinden insana kendi yaşam tecrübesi içinde gündelik hayatında rastlamakta her gün sokakta Müslümanın yaşam tarzının farklı boyutlarına şahit olmaktadır. Öte yandan Müslümanlar da farklı dinden insanlarla hayatın içinde karşı karşıya gelmişlerdir. Böyle bir karşılaşma neticesinde insanlar farklı dine dair gündelik yaşam tecrübelerini farklı örf ve adetleri tanıma imkânı bulmuşlardır. Mesela İslam'ın batılılaşması ya da ‘Euro İslam, Avrupa İslam’ gibi kavramlar böyle bir sürecin sonucudur (Bayyigit, 2017: 246).

Tarihsel süreç içinde deizmin dolaylı etkilerinin görüldüğünü ifade etmiş olmakla birlikte İslam coğrafyasında hiçbir zaman batıdaki etkiyi yaratamamıştır. Bunun temelinde İslam inanç esaslarına, eğitimde kullanılan nebevi yöntemin etkileri, İslam’ın akla ve bireyselliğe yapmış olduğu vurgu gibi daha birçok neden gösterilebilir. Bununla beraber son yıllarda çok fazla gündeme gelmiş ve özellikle gençler arasında daha fazla sorgulanır hale geldiğini kabul etmemiz gerekir. Son dönemlerde bunun nedenleri üzerine çok fazla sayıda akademik çalışma yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların deizmin nedenleri ile ilgili ortak görüşleri şöyledir: Dünyevileşme, din bilim karşıtlığı, küreselleşme, aklın değersizleştirilmesi gibi birçok neden sayabilir.

1.1.7. Deizme Zemin Hazırlayan Temel Paradigmalar

Dünyevileşme, dinsizleşmeyi içermemesine karşın, dine karşı bir kayıtsızlık halidir. Allah’a, ahirete ve dinin emirlerine inandığını diliyle söylemesine rağmen, yaşamında, ruhunda, bilincinde bunları terk etmek de dünyevileşmek demektir. (Malkoç, 2019: 254) Günümüzde sunulan konformizm, tüketim, zevkler gibi birçok unsur bireyi sürekli uyararak, meşguliyetler oluşturarak, bireye haklı gerekçeler

sunarak dinle arasında mesafe oluşturarak dinden uzaklaştırdığını kabul edebiliriz. Tıpkı sosyal medyada saatlerce tüm gruplarında Kuran okumanın önemini anlatmaya çalışan birinin bir sayfa bile okumaması ironik bir örnek olarak verilebilir.

Günümüzde deizmin etkisini artıran en önemli unsurlardan birisi olan, kısmen dünyevileşmeyi de içine alan küreselleşmeden de bahsetmemiz gerekir. Dünyanın her yerinde aynı şeylerin görüldüğü aynı şeylere inanıldığı, toplumunsa özelliklerin etkisinin azaltıldığı bir sürece doğru toplumlar evrilmiştir. Dünyaca pandemi yaşadığımız bu günlerde birçok ülkede karantina süreci yaşandığı, sokağa çıkmanın yasaklandığı bu süreçlerde küreselleşmenin etkisini çok net hissetmiş durumdayız. Pandeminin hızlı yayılmasının nedeni dünyanın her yerine insanların kolaylıkla ulaşması, her toplumla iletişimin kurulmasıdır. Pandeminin gelişim seyrini tüm dünya beraber takip ettik. Küreselleşme bu anlamda deizme de, tüm dünyada üzerinde bir yayılım sağlamasına bir katkı sunmuştur..

"Moda tesettüre bürünerek podyumlarda arzı endam ederken yaşlı yeryüzünün bütün ömrü boyunca Yesrib varoşlarında ancak bir kez şahit olacağı o görkemli karşılamının nağmelerini "Tala' El Bedru' mankenler için fon müziği olmaktan kurtulamayacaktır. İş burada ve bu kadarıyla kalmayacak israf için üretim krizine yakalanmış ekonomide Allah'ın büyüklüğünü vurgu yapan 'tekbir' kelimesi içerik anlamını yitirerek patentlenecek ve ticari mülkiyetin metası haline gelecekti (Arslan, 2000: 190).

Bugün dünyanın herhangi bir yerinden mekâna ihtiyaç duymaksızın oluşturulan Web siteleri ile birçok dini bilgi ve tecrübeler aktarılmakta hatta mekâna bağlı olmaksızın yeni sanal cemaatlerin ortaya çıkması söz konusu olmaktadır (Roy, 2003: 66). Merak eden bir kişi internete girerek deizmle ilgili sınırsız bilgiye, kişiye istediği zaman ulaşabilir.

Küreselleşme sonucu ihtiyacımız kadar tüketimin yerini, sen her şeyin iyisine layıksın argümanı ile sınırsız tüketim almıştır. Bireysel ibadetlerimiz yavaş yavaş değişerek, tesettürümüz kıyafetimiz, başörtümüz, tatil yaptığımız yerler gibi birçok

değişime kapı araladık. Bu da dinin etkisinin giderek azaltılmasına ve tanrının varlığıyla beraber daha özgür bir yaklaşım olan deizm için kapı aralamıştır.

Bir diğer önemli unsur ise çok sık zikredilen din ve bilim karşıtlığıdır. Gerçek anlamda böyle bir karşıtlık olmasa da bazı konularda din ve bilim ortak bir paydada bir araya gelemeyebiliyorlar. Bu görüşün oluşmasının temel nedeni batı toplumunda bir dönem akli geride bırakan ve her türlü rasyonel çalışmayı set kuran kilise anlayışı olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Aklın temel ilkelerinin çiğnendiği bir düşünce sisteminde veya dinde mutlaka sır ve gizemlere büründürülmüş yorumlar devreye girer. Bu yorumlara göre de dini semboller, gelenekler ve görenekler oluşturulur. Bu bir bakıma akıl dışı olan dini inançların yeni nesillere kabul ettirilmesi ve sürdürülmesinin gereğidir. Çünkü normal şartlarda insan bir inancın veya dini uygulamanın makul bir izahını buluncaya kadar merakı dinmez. Hıristiyan teolojisi makul olmaktan uzaklaşınca söz konusu gerekçelerden ötürü hemen hemen bütün olayları mucizevi bir söyleme büründürmüş, sürekli sır ve gizem dolu inançlar üretmiştir (Çoşkun, 2017: 49).

Birkaç yüzyıldır hâkim olan, klasik dediğimiz bilim görüşü iki varsayıma dayanarak kuruldu. Bunlardan birisi, geçmiş ile gelecek arasında bir simetri öngören Newton modeli; diğeri doğayla insanlar, madde ile akıl, fiziksel dünya ile sosyal/manevi dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu var sayan Kartezyen düalizm idi.

Newton modeli, neredeyse teolojik bir görüş öngörmüştür: Tanrı gibi biz de kesin bilgiye ulaşabiliriz, dolayısıyla her şey sonsuz bir günde var olduğuna göre, geçmiş ile geleceği birbirinden ayırmamız gereksizdir. Newton'cu model, gerçek bir maddi evren olduğunu ileri sürer. Bu evrende var olan her şey evrensel doğa yasalarının hükmü altındadır ve bilim bu evrensel doğa yasalarının ne olduğunu açığa çıkarma faaliyetidir. Bu yasaların ne olduğunu bilebilmemizin tek güvenilir ya da işe yarar yolu ampirik araştırmadır ve özgül olarak da dini otoritelerin ampirik olarak geçerli kılınmamış bilgi iddialarının hiçbir itibarı olamaz (Aytepe, 2017: 199). Bu

görüştten anlaşıldığı gibi bilimde dine karşı bir görüş olarak varlığını ortaya koymaya başlamıştır.

Newton fiziğinin Almanya'da oluşturduğu deist etki ise Kant'ın felsefesinde kendisini göstermiştir. Ödev, özgürlük, ölümsüzlük, Tanrı ve ahlak gibi manevi konulara pratik akıl kavramıyla yaklaşan Kant, yine yalnızca aklın sınırları içindeki bir tabii din anlayışına ulaşmıştır. Onu hem bir Hristiyan hem de bir deist kılan şey, bir yandan dini inançların teorik akılla temellendirilemeyeceğini iddia ederek akıl ve inancın sahalarını ayırması, öte yandan yer yer özgür irade ve vicdan kavramıyla özdeşleşen pratik akli dini ve ahlaki tecrübeye temel yapmış olmasıdır. Bu nedenle Kant, doğal ya da rasyonel bir dine inanmaktadır (Aytepe, 2017: 197).

Hâkim olan dünya görüşünün ikinci varsayımı Kartezyen düalizmidir. Bu düalizm madde ile ruh arasında mutlak bir ikilik doğurmuştur. Kartezyen düşüncenin mimarı Descartes, din ile ilmin birbirlerinden bağımsız oldukları ilkesini ortaya koymuştur. Ona göre ilmin kendine mahsus bir alanı, konusu ve aletleri vardır. Din ise ruhun dünya ötesindeki mukadderatı ile meşgul olur ve bir takım inanç esaslarına dayanır.

Deizm ve bilim ilişkisine katkı sağlayan başka bir felsefi-bilimsel görüş de her türlü bilginin kaynağı olarak duyusal olarak deneye tabi tutabildiğimiz olgular olduğunu söyleyen pozitivizmi de zikretmemiz gerekir. A. Comte beraber başlayan ve bizde jön Türklerin ve batıya gönderilen düşünürlerimiz sonucu ülkemize hızla gelen bir akım olmuştur.

Dini, insan düşüncesinin evrimi sürecinde ilkel, olgunlaşmamış bir aşama olarak tanımlayan Comte' un etkilediği sosyal bilimciler, çoğunlukla, din üzerine yaptıkları bilimsel iddialı ilk çalışmalarda bu ortak görüşü paylaşmışlardır (Mert, 2008: 198).

Dinin hayatı zehrettiğine inanan pozitivizm ve Batı düşüncesi, tabiatı keşfettiği her yeni gerçeği dini inanış aleyhinde kullanmayı alışkanlık haline getirmiştir. Burada kabahati büsbütün dinsizlik gayretinde bulunan düşünürlerde aramamalı. Keşişlerin gayreti dinsizlik güdenlerin gayretinden az değildir. Hatta

hayatı, tabiatı, kör, katı, yobaz naslar içinde değişmezlere hapseden keşişlerin kışkırtmalarıdır dinsizleri harekete geçiren (Özdenören, 2006: 44). Buradan da şunu anlıyoruz, pozitivismde özellikle din adamlarının yobaz din anlayışları, onları ya ateizme ya da deizme yaklaştırdığını söyleyebiliriz.

Deizm-bilim ilişkisinin günümüzdeki yansımalarına bir örnek olarak Antony Flew'in varmış olduğu inanç gösterilebilir. Daha önce bir ateist olan Flew'e göre bilim, doğanın Tanrı'ya işaret eden üç boyutuna ışık tutmaktadır. Bunlar: doğanın kanunlara uyduğu gerçeği, hayat boyutu ve doğanın varlığıdır. Bütün bu boyutların keyfiyetine dair sorduğu sorular onu Tanrı'nın varlığını kabul etmeye sevk etmiştir. Flew Tanrı'yı kurumsal dinlerin öğretileri sayesinde değil tamamen aklın ve doğanın katkılarıyla bulduğunu ifade etmiştir. Tanrıyı keşfinin doğaüstü fenomenden hiç bahsetmeden tamamen doğal bir düzeyde geliştiğinin altını çizmeliyim. Geleneksel olarak doğal teoloji denen bir uygulamaydı. Bilinen dinlerin hiçbiri ile bir bağlantısı olmadı. Ayrıca Tanrı ile ilgili kişisel bir deneyim ya da doğaüstü veya mucizevi denecek türden bir deneyimim yaşadığımı iddia etmiyorum. Kısacası tanrıyı keşfedişim inancın değil muhakemenin bir yolculuğudur (Flew, 2008: 85).

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimi, herkesin tek bir tuşla her türlü bilgiye ulaşması, dünyanın her yerinde meydana gelen gelişmelere anında vakıf olmak gibi birçok etken sayesinde yukarıda bahsettiğimiz bilimsel felsefi gelişmeler ülkemizi de kısmi de olsa etkilemiştir. Bazı çevrelerce kabul edilmiş bir görüş ise; dini bazı grup ve kişilerin yaptığı eylemlerin dine mal edilmesi ve bundan hareketle dinde reform hareketlerine gidilmesi gerektiğini iddia eder.

Son yıllarda ülkemizde iç ve dış mihrakların desteklediği ve yönlendirdiği DAESH, TALİBAN, FETÖ gibi dini grupların düşünceleri ve uygulamaları örnek gösterilerek, deizm çıkış yolu olarak sunulmaktadır. Bunlar sosyal medya üzerinden geniş kesimlere ulaşabilmektedirler. Kimi çevreler de İslam âleminin ilerleyebilmesi için İslam'ın da tıpkı Hıristiyanlık gibi reform edilmesini, deist bir din anlayışının hâkim kılınmasını savunmaktadırlar. Hâlbuki İslam tarihinde münferit birkaç olayın dışında din adına bilimsel gelişmelere engel olduğu söylemez. Kimi mistik çevreleri hariç tutarsak İslam'da dünya – ahiret dengesi de kurulabilmiştir. İzmirli İsmail

Hakkı'nın "İslam Dini ve Tabii Din" adlı risalesinde açıkladığı gibi deizmle gelen olumlu şeylerin hepsi zaten İslam dininde mevcuttur.

İsmail Hakkı, batı tefekkür tarzı ile İslam tefekkür tarzı arasındaki önemli farklılığa işaret etmektedir. Bu fark çoğu zaman gözlerden kaçtığı için biz, Batı ilmi ile İslam ilmini kolayca aynı kaba koyabiliyor, aynı kap içinde mütalaa edebiliyoruz.

Deizmle ilgili çok fazla yayın olması, internet erişiminin olması da gençler üzerinde deizmin etkisini artırmıştır. Bu yayınlar da Tanrının, Kur'an'ın, peygamberlerin, vahyin varlığının tartışıldığı ya da kabul edilmediği görülecektir. Bu tarz din karşıtı kitapların gençler tarafından okunuyor olması da deizm gençler üzerindeki etkisini açıklayan bir nedendir.

Din karşıtı yayınların odağında yer alan başlıca unsurlardan birisi de şu noktadır: Kur'an'a yönelik eleştiriler ateistlik akımların ortak paydasıdır. Söz konusu eleştirileri iki kısma ayırabiliriz. Birincisi Kur'an metninin içerik bakımından tenkidi, ikincisi ise metnin günümüze aslıyla ulaşmadığı yönündeki tenkitleridir (Ünverdi, 2020: 159). Bu alanda çokça kitabı olan Arif Tekin Kur'an'ın Kökeni adlı eserinde şunları yazmıştır: Kur'an tarih boyunca insanlar tarafından ortaya atılan yasaların ve dini inançların (biraz da ilaveler yapılmış) bir toplamıdır, bir özetidir; bunun ikinci bir ihtimali yoktur diyoruz. İnsanları disiplin altında tutabilmek için, o günkü koşullarda din adı altında böyle bir oluşuma başvurmak etkili ve inandırıcı olabiliyordu; ama bugünkü uzay çağında hala bunu uygulamak fevkalade tehlikeli bir yaklaşımdır (Tekin, 2009: 18).

Yukarıda sıralanan birçok gerekçe deizmin bizdeki etkilerini açıklamaya çalışarak, toplumumuzdaki etkilerini daha iyi anlamımızı ve yorumlamamızı sağlayacaktır.

1.2. Ergenlik

Bu bölümde ortaöğretim öğrencilerinin gelişim düzeyini kapsayan ergenlik süreci hakkında bilgi verilerek, gençlerde deizm algısı var mı, varsa hangi düzeyde olduğu ve bunun sosyal – psikolojik – zihinsel nedenlerinin ne olduğu hakkında bilgilere ulaşmaya çalışacağız. Bu anlamda ilk olarak ergenlik tanımlanarak, ergenlik gelişim süreçleri hakkında bilgi verilip, ergenlikte dini inanç konusuna değinerek konumuzu tamamlayacağız. Lise öğrencilerin deizm algısına dair düşüncelerini anlamak için ergenlik sürecinin iyi şekilde anlaşılması gerekir.

1.2.1. Ergenlik Nedir

İnsan hayatı boyunca sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisindedir. Bu değişim ve dönüşümün en hızlı olduğu dönem ise Ergenlik dönemidir. 'Ergen' sözcüğü Batı literatüründeki "adolescent"ın karşılığı olarak kullanılmıştır. Latince 'de büyüme, olgunlaşmak, anlamında kullanılan "adolescere" fiilinin kökünden gelmekte olan bu sözcük, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir; günümüzde, bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişme evresi olarak da tanımlanabilmektedir. (Yavuzer, 2011: 261)

Ergenlik, bireyin zihinsel, sosyal, biyolojik, psikolojik açıdan bir gelişmenin, değişimin, olgunlaşmanın yer aldığı ve çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olarak adlandırılabilir. Bu evreye bir "başkalaşım " ya da " farklılaşma " evresi gözüyle de bakılabilir. Nasıl kozadan çıkan tırtıl ne kozadaki biçimine ne de kelebeğe benziyorsa aynı biçimde ergen de ne çocuk ne de erişkin olan, kimliğini belirleme savaşımı içinde çırpınan bir bireydir. Başka bir deyişle, erişkin aday olan ergen ne çocuktur ne erişkin. "Fırtına ve gerginlik" dönemi olarak da açıklanabilen ergenlik, hangi toplumda olursa olsun, her bireyin yaşadığı bir evredir. (Yavuzer, 2007: 244)

Her toplumda ergenlik toplumun kendine has coğrafyası, kültürü, tutum, duygu, düşünceleri çerçevesinde şekil alarak gelişebilen ve değişebilen bir süreçtir. İbni Haldun, Mukaddime adlı eserinde iklim ve coğrafi özelliklerin kişilik ile gelişim üzerinde çok büyük etkilerinin olduğunu söyleyerek, soğuk kesimlerde yaşayanların

sert mizaçlı, sıcak kesimlerde yaşayanların ise daha yumuşak huylu bir mizaca sahip olduklarını belirtmiştir (İbni Haldun, 1989: 208).

Ergenlikle ilgili bütün çalışmalar 1900'lü yıllarda başlayıp çok hızlı bir şekilde artmaya başladığı görülmektedir. Bununla birlikte ilk çalışma 1904 yılında G. S. Hall tarafından yayımlanan 'Adolescence' adlı kitaptır (Dinçel, 2006: 12). Ergenliğin çok kompleksli bir yapıda olması, her türlü sosyal, bireysel, psikolojik etkenlerden etkilenmesi ve sürekli bir değişim alanını kapsaması nedeniyle halen yoğun olarak araştırılan bir konudur.

Bu çağın temel özellikleri fiziksel olarak hızlı bir gelişme ve değişimin olmasının yanında, duygusal coşkunluk-taşkınlık, çabuk kurulan ve bozulan ilişkiler, sınırları zorlama ve aşma, başkasından çabuk etkilenmek, ilgi ve dikkat çekmek, içinde bulunduğu grup içinde sivrilme, sık sık karamsarlık- mutluluk gibi duyguları iç içe yaşaması gibi birçok özellik sıralanabilir. Ergen bu dönemde tüm davranışların belirleyicisi içinde bulunduğu grubun onu kabul edip, onun davranışlarını onaylaması sonucu oluşur. Ergenle bu dönemde hem fiziksel olarak hem de duygusal olarak bir dengesizlik hali söz konusudur.

Ergenlik çağındaki değişiklikler, cinsel salgı bezlerinin kana bol miktarda salgı bırakmaları ile başlar. Erkeklerde testosteron kızlarda östrojen salgıları beyindeki hipofiz bezinin uyarılmasıyla bol miktarda üretilmeye başlanır (Cüceloğlu, 1998: 345). Bu dönem de ergen çok hızlı değişip dönüştüğü için, kendi içinde bir sınıflandırma mevcuttur. Şimdi bu sınıflandırma ve dönemlerin temel özelliklerine bakalım. Ergenlik, bireyden bireye değişiklik gösterdiği gibi kız ve erkeklerde de farklılık arz etmektedir. Kızlar erkelerden 1-2 yıl önce ergenliğe girmekte, büyüme ve cinsel olgunlaşmasını 1-2 yıl önce tamamlamaktadırlar (Yörükoğlu, 1985: 23).

1.2.2. Ergenlik Dönemin Sınıflandırılması

Ergenlik dönemi uzun soluklu bir süreci kapsayan, zamana yayılan bir süreçtir. Bu nedenle ergen farklı dönemlerde farklı değişimler yaşar, farklı düşünebilir. Gelişimciler ergenin farklı özelliklerini kriter olarak farklı evrelere ayırırlar, tabi bu şu anlama gelmemeli; sadece bahsedilen evreler vardır ve bu dönemleri herkes aynı şekilde geçirir diye düşünmemek gerekir. Bireysel farklılıkların her daim olduğunu unutmadan gene birkaç sınıflandırma yapmak mümkündür. Bunlardan bazıları şöyledir:

Ergenlikteki görülen özel ve önemli özellikleri temel alan yaklaşım:

1. Vücudundaki değişiklikler,
2. Soyut düşüncenin belirginleşmesi,
3. Toplum nazarında statü kazanmasıdır (Steinberg, 2007: 23).

Farklı bir yaklaşım ise ergenliği yaşlara göre bölümlere ayırmasıdır. Belki de bizler tarafından en bilenen ayırım diyebiliriz.

1. *İlk ergenlik, 10 ile 13 yaş arasında,*
2. *Orta ergenlik, 14 ile 17 yaş arasında,*
3. *Son ergenlik, 18 ile 22 yaş arasındadır* (Hurlock, 1987: 128-129).

Ortalama olarak kızların erkeklere oranla iki yıl kadar önce olgunlaşmaları sebebiyle gençlik dönemindeki yaş sınırlarında cinsler arasında belirgin bir fark görülür. UNESCO ergenlik döneminin 15-25 yaş dilimleri arasında göstermektedir. Bu dönem ülkemizde kızlarda ortalama olarak 10-12, erkeklerde 12-14 yaşları arasında başlar (Yavuzer, 2007: 245). Buradan da anlaşıldığı gibi cinsler arasında bile değişiklikler söz konusudur. Her dönemde ergenin yerine getirmesi gereken görevler vardır. Yerine getirmeden sonraki aşamaya geçmenin zor olduğu ve eksikliğin problemlere neden olan bu görevler “*gelişim görevleri*” olarak adlandırılır. Şimdi ergenlik döneminde meydana gelen değişimleri bölüm inceleyelim.

1.2.3. Ergenlik Dönemi Gelişimsel Özellikler

Ergenlik her bireyin yaşadığı, hızlı değişim ve dönüşümlere gebe olan bir süreçtir. Gençlerin daha iyi tanınması, anlaşılması, daha sağlıklı iletişim kurulabilmesi ve sağlıklı bir öz benlik oluşturması için bu dönemsel özelliklerin çok iyi bilmek gerekir. Ebeveynlerin, öğretmenlerin öğrencilerin bu dönemi iyi tanınması ve bilmesi sayesinde bu dönemde oluşma ihtimali olan tüm kaza ve sorunları en aza indirgeyecektir. Bu nedenlerle gelişim özellikleri detaylı inceleyelim.

1.2.3.1. Bedensel Gelişim

Ergenlik dönemi gelişim evrelerinin hiç şüphesiz en belirgin olanıdır. Her bireyde yaşanılması ve gerçekleşmesi mutlak olan değişim sürecini ifade etmektedir. Bu süreçte her birey, bedeni üzerindeki gelişimi ve değişimi tecrübe etmektedir. Bedensel değişim ve gelişimde sadece cinsiyetin yanı sıra çevrenin, beslenmenin ve geçirilen hastalıkların etkisi olmaktadır. Bu dönemdeki bedensel gelişim bir anlamda duygusal sosyal ve zihinsel olgunlukların temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle ergenlik biyolojik değişim ile başlar bedensel zihinsel ve ruhsal gelişme ile son bulur.

Ergenim bedensel gelişimi dendiğinde beden yapısı ile ilgili olarak akla gelen en önemli gelişmeler boy ve ağırlık artışıyla iskelet ve kas gelişimi, iç salgı bezlerindeki gelişim ve çeşitli organda organlarda görülen büyümelerdir. Çocukluk döneminde erkek-kız çocuk bedenleri arasında çok fark yokken, bu dönemde göze çarpan ciddi farklılıklar görülmektedir.

Bu dönemde kız ve erkek ergenin bedeninde orantısız gelişmeler meydana gelmektedir. İlk önce eller ve ayaklar büyür, daha sonra kollar ve bacaklar, en son ise beden gelişir. Bu değişim ergenin görüntüsünü ve hareketlerini etkilemektedir. Bunun sonucu olarak önce ayakkabılar küçük gelmeye, sonra pantolonlar, en son da gömlek ve elbiseler küçük gelmeye başlar. Beden ve organların uyumsuz bir şekilde gelişmesi hareketlerin beceriksiz ve kaba görünmesine neden olurken, el, ayak ve kalçaların orantısız büyümesi ise vücudun görünümünde “sanki dengesizlik var” izlenimi

vermektedir. Halk dilinde sakarlık diye tabir edilen bu durum sıkça meydana gelir. Bedendeki bu değişimler yetişkinlik dönemine kadar devam eder (Saygılı, 2004: 56).

Bu dönemde çok geniş çaplı değişimler yaşanmaktadır. Kişide boyun uzaması, kilonun artışı, cinsiyet özelliklerinin belirginleşmesi, vücutta orantısızlıkların yaşanması, güç ve hız miktarlarının artması vb. daha birçok değişiklik görülmektedir (Bilgin, 2004: 66-70). Bunun sonucu olarak bazı bireylerde, bedenlerini diğerleriyle karşılaştırma gayretine girmektedirler (Siyez, 2009: 226). Bu kıyas yapma gayreti ve gizlilik içinde olma çabası zamanla yanlış anlaşılmaya sebebiyet verdiği için günahkârlık ve suçluluk oluşturmaya başlamaktadır (Bahadır, 1994: 26-27).

Fiziksel olarak hızla değişen bedenine uyum sağlama süreci ergen için çok kolay bir görev değildir. Hem bedenindeki gelişimin orantısız değişmesi hem de her bireyde farklı değişimlerin olması kendine ait olan yeni bedeni kabul etme sürecini daha da zorlaştıracaktır. Kapitalist sistem içerisinde bedenle ilgili çok fazla imaj üretilmesi ve bu imajların piyasaya sürülmesiyle birlikte ergen hem sosyal medyadan hem de okuduklarından, duyduklarından öğrendiği temel şey kusursuz bedenlere sahip olmanın kabul edilmenin anahtarı olduğudur. Öğrendiği bu bilgiyle bedeni arasındaki çatışma arasında kalacaktır.

Ebeveynlerin ve eğitim kurumlarının, öğretmenlerin ergendeki çatışmanın farkında olması ve bedeniyle barışık hale gelmesi, kabullenmesi için ona gereken desteğin verilmesi gerektiği unutmaması gerekir. Ergenin sosyal çevresinin vereceği bu destekle, genç bu dönemdeki gelişim görevini sağlıklı bir şekilde yerine getirmiş olacak ve sağlıklı bir “öz benlik” oluşturmuş olacaktır. Sonraki gelişim evrelerinde daha sağlıklı geçişini sağlayacak, iletişim kazalarının daha az yaşanmasını sağlayacaktır.

1.2.3.2. Bilişsel (Cognitive) Gelişim

Yaklaşık olarak 11. yaşta başlayan mantıksal düşünme bu dönemde başlamıştır. Bu dönemde düşünme, akletme, dil gelişimi, soyut düşünme, mantık gibi zihinsel süreçlerin hızla geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde ergen görüşlerini haklı

gösterebilecek düşünce kurallarını ve mantık yollarını ve bunları nasıl kullanabileceğini öğrenir. Daha tam anlamıyla oluşmamış olan kişiliği için yeni öğrenmeler gerçekleştirecektir.

Piaget'in zihinsel gelişimin son dönemi olarak nitelendirdiği bu aşama, yaklaşık 11 yaşından sonra gerçekleşmektedir. Bu dönem biçimsel (formel) işlemler dönemi olarak da isimlendirilmektedir. Çocukluk düşüncesi daha ziyade şimdiki zamanla sınırlı olmaktadır, ergenlik çağına ulaşan birey, şimdiki zamanın yanında geleceği de hesaplayabilmektedir. Geleceğe yönelik soyut olarak düşünülebilmekte, varsayımlar ileri sürerek çeşitli ihtimaller üzerinde akıl yürütebilmektedir. Bir konuya yönelik birden çok seçeneği düşünerek onları ayrı ayrı değerlendirebilmekte, analogiler kurabilmekte, aralarından kendi lehine olanı seçebilmekte ve de bunu uygulayabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2005: 138).

Ergenlerin, bu dönemlerinde soyut düşünme ve kavramları analiz etme özellikleri somut düşünmeye göre çok daha iyidir. Böylece tek yönlü olmayan ve giderek çok yönlü düşünme eğilimlerini geliştirmiş olmaktadır (Steinberg, 2007: 82-83). Bir başka özellikleri ise seçici dikkatlerinin gelişmiş olmasıdır (Steinberg, 2007: 93-104).

Çocuklar bazı tahmin ve varsayımlar ileri sürebilirler, bu varsayımları sınamadan geçirir, soyut düşünür genellemeler yapar ve soyut kavramları kullanarak bir durumdan ötekine geçebilir. Çocuklar giderek birbirini daha iyi anlayabilir başkalarının görüş açlarına göre düşünebilirler. Bu durum olaylar olmadan, sonuçlarını kestirme yeteneğini geliştirir, bir başka deyişle söylemeden, harekete geçmeden, bir şeyi düşünüp tartma süreci, çocuğu zihinsel bir tartışmaya yöneltir (Yavuzer, 1990: 266).

Ergen düşüncenin formel işlemler düzeyine ulaşmış olmasının göstergesi Piaget'e göre çok sayıda probleme çözüm getirebilmesidir. Çocuk deneme yanılma yoluyla doğru çözümü bulduğunda ya da varsayımı doğrulandığında doyum sağlar.

Ergenin zekâ seviyesinde de bazı değişimler meydana gelmektedir. Ergenlik dönemine girmiş bir çocuğun, aynı yaştaki girmemiş diğer çocuklara göre zekâ seviyesinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Kızlarda zekâ seviyesi erkeklere göre

daha fazla çıkmakta, dil gelişmesini daha önce tamamlayan kızların ise sözel konularda daha başarılı olduğu görülmektedir. Erkekler ise ergenlikten sonra aritmetik işlemlerde öne geçmekte, zekâ seviyeleri ise kızlara göre daha fazla değişkenlik göstermektedir (Yörükoğlu, 1985: 47-48).

1.2.3.3. Duygusal (Emotional) Gelişim

Oldukça uzun ve dengeli bir davranış döneminden sonra çocuk ansızın dengesiz ve düzensiz bir evli olan ergenlik döneminin eşiğinde kendini bulur. Ergenlik dönemi özlem duyulan bir yaşam dilimi olmadığı gibi, gelişmekte olan çocuk için de yaşanması oldukça zor bir evredir. Bu evre gence hiçbir şey anlatamadığımız için anlatma çabasının yoğun olarak sürdürüldüğü bir dönem şeklinde açıklanabilir (Yavuzer, 2011: 267).

Ergenin duygusal dünyasında bazı çelişkiler barındırır. Yalnızlıktan duyulan hazzın yanı sıra bir gruba katılma özlemi, yetişkini hor görme, ama ona da dayanma, endişe (anksiyete) ve umutsuzluğa karşın geleceği coşku ile yönelik bu evrenin belirgin çelişkili duyguları arasında sayılır. Ergenin duygusal tepkilerini etkileyen başlıca faktörler sağlık durumu, zekâ düzeyi, cinsiyet, okul başarısı ve sosyal kabul düzeyidir.

Ergen bu dönemde tamamen içinde bulunduğu grubun davranışlarını sergilemeye çalışırken, grupça kabul edilmeyecek olan davranışlarını baskı altında tutup kontrol etmeye çalışır. Bu davranışlar korku öfke kıskançlık gibi duygulardır. Yine bu dönemde ergen davranışlarının sert ve kaba olmasının yanında, diğer insanlara duyulan ilgi azlığı, sadece kendi düşünce ve fikirleri ile ilgilenme gibi nedenlerde görülmektedir.

Karamsarlık, gerçeğe ilgili çatışmalar, kişisel üzüntü ve şüpheler sonucunda meydana gelir. Güvensizlik duygusu ve çevrenin takdirini kazanma arzusu gencin başarısızlıklarını ve motivelerini incelemeye yol açar ki, bunun sonucunda da genç kendini yetersiz bulduğunda içine çekilebilir. İşte bu tür farklı etkenler gencin

duygusal dünyasında dengesizliklere neden olur. Örneğin, bir gün önce çok neşeli görünen genç, diğer bir gün üzüntülü ve içine kapanık olabilir.

İletişim yaşanan mutluluk ve mutsuzlukların, öfkelerin, çökkünlüklerin, kaygıların kökenlerini, dile dökülen sözcüklerde veya sergilenen davranışlarda değil, bu söz ve davranışlarla ilgili geliştirdiğimiz düşüncelerde, yorumlarda ve anlamlarda aramanın daha akılcı ve gerçekçi bir yaklaşım olacağı sonucuna varabiliriz (Özer, 2000: 15).

Güvensizlik ve aşağılık duygusunun derecesi her şeyden önce, çocuğun düşünme kabiliyetine bağlıdır. Fakat bu bakımdan çocuğun doğru değerlendirmeler yapmasını da bekleyemeyiz. Esasen yetişkinde de durum aynıdır. Burada büyük zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bazı çocuklar çok karışık şartlar içinde büyürler, aşağılık ve güvensizlik derecesi ile ilgili yanlışlıkların önüne hemen hemen geçilemez. Yanlışlık kendiliğinden ortaya çıkar. Bazı çocuklar durumlarını daha iyi değerlendirirler. Fakat bütün olarak sonunda şu veya bu şekilde sağlamlık kazanıncaya kadar, günü gününe uymayan ve kendini değerlendirme, şeklinde beliren çocuğun duygusunu, daima göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır (Adler, 1977: 65).

Gençlerin bu dönemde birçok isteği söz konusudur, bu istekler aile ve sosyal çevresi tarafından karşılandığı zaman olumlu duygular geliştirir ve mutlu olur. Ergenin psikolojik olarak kendini iyi hissetmesi, değerli görmesi, tüm duygularını kontrolünü sağlamsı '*sağlıklı bir öz-benliğin*' oluşmasını sağlayacaktır. Ve ruhsal olarak güçlü bir genç diğer tüm gelişim evrelerini sağlıklı atlatacaktır.

1.2.3.4. Sosyal Gelişim

İnsan, yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır. Sosyal çevre oluşturması, insanlarla ve başka canlılarla bağ kurması ve bunlarla sürekli ilişki içinde olması onun, sosyal bir varlık olduğunu göstermektedir. İnsan, dünya hayatını kendinin şekillendirmesi sonucunda olumlu ya da olumsuz geçecektir. Ayrıca insanın dünya hayatı içinde zamana ve mekâna karşı sınırlı bir varlık oluşu da gözden kaçırılmamalıdır. İnsanlarla ve diğerleriyle ilişkisi bu sınırlılık çerçevesinde gelişecektir (Akdoğan, 2004: 39).

Gençler de her birey gibi bir toplumun içinde doğar ve toplum içinde doğduğu günden itibaren bir sosyalizasyon sürecinden geçer. Ve bu süreçte içinde bulunduğu toplumun tüm normlarını, değerlerini, öğrenir ve bunlara uygun davranışlar sergilemeye çalışır. Ergenlikte özellikle ailenin etkisi azalma gösterirken, sosyal çevrenin etkisi artmaktadır.

Hangi toplumda olursa olsun ergen, çağına özgü olan duygu, düşünce, tutum, davranış ve eylem içindedir. Bu çağın temel özellikleri duygusal coşku ve taşkınlık, çabuk kurulan ve bozulan ilişkiler, kolay etkilenme, toplum içinde sivrilme, ilgi çekme, rol sahibi olma, çabası biçiminde özetlenebilir (Köknel, 1979: 31).

Kişinin isteklerini, beklentilerini, amaç ve hedeflerini belirleyen ve sosyal etkinin çeşitli halkaları olarak nitelendirilen bazı etkenlerin varlığından bahsedebiliriz. Başlıca şöyledir: Kültür, sosyal sınıf, referans grupları, arkadaş çevresi, okul, aile, sosyal medya gibi... (İnceoğlu, 2011: 147)

Gençlik aşamasında temel problemlerinden bazılarının herkes tarafından yanlış anlaşılma, yanlış yorumlanma ve yanlış yargılanma, olduklarına şaşırılmama gerekir. Gençlikte kendini sürgün edilmiş çevre ve çevreye yabancılaştıran, olmuş ve yalnız kalmış olarak duyumsarlar. Yaşamındaki diğer kişiler davranışlarını, tutarsızlıklarını, küstahlıklarını, gücenmelerini ve bir anda yapıp verdiği yargılamaların nedenlerini anlayamazlar (Buscaglia, 1987: 53).

Yine bu evrede birey yeni insanlarla tanışma korkusu yaşamakta, yeni tanışanlarla rahat konuşamamakta, toplantı ve eğlencelerde nasıl davranacağını bilememekte, insanların birbirine nasıl tanıtılacağını bilememek gibi sorunlarla boğuşmaktadır. Bununla beraber yaşının gereği çok az arkadaşı bulunmakta, yakın arkadaşı bulunmamakta, yeni arkadaşlar edinmeyi istemekle birlikte nasıl edineceğini bilmemektir. Ancak bu duruma kontrast olarak daha çok popüler olmayı istemektir (Yörükoğlu, 1985: 34).

1.2.3.5. Kişilik Gelişimi

Kişilik (personality), Latince'de ise maske (persona) kelimesinden türetilen bir kelimedir. Aynı zamanda tiyatrocuların kullandıkları maskeyi de ifade etmektedir (Mehmedoğlu, 2004: 43). Genel olarak kabul gören bir tanımda ise kişilik; ayırt edici özelliklerini, iç yaşamını ve süre arz eden durumlarını göstermektedir (Mehmedoğlu, 2006: 263). Kimliğin bu safhada oluşması, gelişmesi ve zamanla oturması, çoğu ergende çok rahat ve sakin bir şekilde sürerken, bazı ergenlerde ise çok büyük sıkıntılarla sürmektedir. (Kaynakdemir, 2009: 227-235). Bu duruma kimlik karmaşası denilmektedir. Ergen, bu kimlik karmaşasını olumlu yönde atlarsa adeta ikinci doğma olayını gerçekleştirmiş olmaktadır (Erikson, 2006: 46-47).

Ergenlik çağında gelişmekte olan bireyin kendi benliğinin olması ve onu tanımlaması başka bir deyişle onunla özdeşleşmesi en önemli basamağı oluşturur (Cüceloğlu, 1998: 359). Erikson'un bu aşamada bireyin hem cinsel olarak hem de mesleki olarak benliğini oluşturma çabası içinde olduğunu söyler. Gençler kim oldukları, ne istedikleri gibi net cevapları olmayan soyut problemlerle ilk kez yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Kimlik kazanma evresinde olduğu için kendine ilişkin olumlu benlik duygusu geliştirmesi gerekmektedir. Kendi ilgi ve yetenekleriyle uyumlu bir kimlik duygusu geliştirebilmiş olan birey, gelecek yaşamı ile ilgili kararlarını verebilmektedir. Kendine özgü bir değerler sistemi oluşturan ergenler ise kişisel ve mesleki planlar oluşturmak konusunda diğerlerinden bir adım daha öne geçebilmektedir.

Kimlik krizi ise gencin bu türden kararlar alamamış olmasını, gelecekle ilgili herhangi bir plan yapamamış olmasını betimlemektedir. Bu dönemde karşılaşılan bedensel, zihinsel, sosyal, ahlaki ve kişilik ile ilgili karmaşaların çözülmesiyle birlikte, gencin sosyal benlik algısı da şekillenmektedir. Böylesi bir gencin kendine uygun bir meslek seçerek bu mesleğe hazırlanması kolaylaşabilmektedir (Gürhan, 2017: 125). Tüm bu sorunları aşabilen genç, sağlıklı bir kişiliğin oluşmasını sağlayacaktır.

1.2.3.6. Ahlak Gelişimi

Ahlak, Arapça huluk kelimesinin çoğuludur. Kişinin karakterini oluşturan ve doğuştan getirdiği özellikler bütününe denmektedir. Ahlak dinamik bir yapıya sahip olmakla beraber her toplumun kendilerine ait ahlak kuralları oluşmaktadır. İnsanların mutlu ve huzurlu olabilmeleri için bu kurallara sonuna kadar uymaları gerekmektedir. Ergenlik döneminde ahlakla ilgili sorular ergenleri meşgul edecektir. Bu dönemin sağlıklı yaşanması demek, ergenin doğru ve sağlıklı bir şekilde hayatına yön vermesi demektir. Birey, toplum içinde saygınlık kazanmak istiyorsa birtakım şartları yerine getirmesi gerekiyor. Evlenme, sorumluluk alma, insanlarla ilişki kurma vb. örneklerini sayabiliriz (Aydın, 2004: 41).

Gelişim psikolojisi içerisinde, bireylerin ahlâkî gelişimlerini incelemeye çalışan pek çok ahlâkî gelişim kuramı geliştirilmiştir. Bu kuramlardan en iyi bilinenler, Piaget'in ve Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramlarıdır. Adı geçen kuramlar, bireylerin ahlâkî gelişiminin çocuk yaşta başladığını ve sonraki dönemlerde bireyin sağlıklı gelişimi sonucu ilerlediğini biliyoruz. Bireyde ahlak gelişiminin temelini haliyle aile tarafından atılmaya başlanıyor. Bu dönemde ebeveynlerin olumlu, demokratik, hoşgörülü, dinleyen tarafı sayesinde çocuklar ahlaki olarak doğru adımlar atmaktadır. Yine bu dönemde çocuk üzerindeki baskıcı, kontrolcü, otoriter tutum çocuk üzerinde olumsuz ahlak gelişimine sebep olacaktır.

Ayrıca sosyal hayat ahlakın üzerinde çok etkili olmaktadır. Birey, temelinde sağlam bir ahlaki olgunluk geliştirmişse, onun dine yönelimini de etkilemektedir. Bazıları içinde ahlaklı olmak, dindar olmaktan daha çok önemlidir (Hökelekli, 2002: 17-18). Aile ile başlayan ahlak eğitimi yaş ilerledikçe sosyal çevrenin etkisiyle devam etmektedir. Gençler, içinde buldukları grubun ahlaki durumunu hemen kabul eder, hatta sorgulamaz. Tıpkı arkadaşlarından sürekli yardım gören bir gencin de onlara yardımcı olması gibi şekil alabilir.

1.2.4. Orta Öğretim Gençlerinin Deizmden Etkilenme Nedenleri

Ateizm, deizm ve nihilizm gibi din karşıtı modern akımlar, aslında insanoğlunun var oluşundan beri çeşitli şekillerde kendini gösteren savrulmaların devamı niteliğindedir. Kur'an-ı Kerim bize insanlık tarihinin en başından itibaren bir iman ve inkâr tarihi olduğunu haber vermektedir (Keleş, 2017: 4). Tarihin her sürecinde var olan bu olguyu biz ergenlik sürecinin etkisi üzerinde durarak inceleyeceğiz. Ergenlik sürecinin de ergenin birçok sosyal-psikolojik ve ahlak gibi sorunlarla karşı karşıya olduğunu, bu sorunların en mühiminin din algısı olduğunu belirtmek gerekir. Deizm sorgulamasını yapan ergen sayısının çok olmadığını, ama bu durumun deizm gibi bir görüşü yok saymaya gerekçe olamayacağını da belirtmek gerekir. Bu dönemde gençlerde deizm algısını oluşturan temel nedenler şöyledir:

Dini duygunun en yoğun olduğu bu dönemde gençler, bu zamana kadar sorgulamadan kabul ettiği tüm inançları sorgular ve dini inanışlarından şüphe eder. Nitekim lise düzeyinde yapılan araştırmalarda ergenlerin inanç konusunda ciddi şüphe ve tereddütler içerisinde oldukları ve genelde merak ettikleri konuların başında inanç konularının geldiği belirtilir (Osmanoğlu, 2014: 199). Netice olarak ergenlik dönemine giren gençlerde dini şüphenin artması, gelişimsel dönemin etkisiyle de farklı dini inanışları merak etmesi ve ilgi duyması deizm gibi düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Şimşek, 2018: 33).

Birey, ergenlik dönemine girmesiyle birlikte dinin emir ve yasaklarından sorumlu tutulmuştur. Bu döneme girmeleriyle gençlerin bağımsızlıklarını kazanması ve aşırı özgürlük duygusu, dini otoriteye karşı çıkma durumunu beraberinde getirmiştir (Şimşek, 2018: 44). Gençlerin ise dinin, insanın hayattaki özgürlüğünü kısıtladığını düşünceleri Allah'ın, peygamberin ve vahyin getirdiği ölçüleri reddetmelerine neden olmuştur. Ayrıca kendi nefesine ağır gelen durumlarda sınırsız bir şekilde yaşama isteği insanları deizm gibi düşüncelere yönlendirmiştir. Özellikle gençlerin ergenlik döneminin etkisiyle bağımsız olma arzusu, özgürlüğe olan düşkünlüğü ve kural tanımamazlığı onların din karşıtı akımlara olan ilgisini artırmıştır (Menküç, 2019: 28). Hiçbir sınır ve kural tanımayan tek yönlü bir özgürlük anlayışı popüler kültürün inanç ve ahlak haline gelmesi haz merkezli yaşam tarzı itikadi ve ahlaki problemleri arttırmaktadır (Korkmaz, 2019: 16).

Gençlerin dini bir hayat tarzından uzaklaşarak yaşam sürmelerinin bir başka nedeni ise modernleşmeyle birlikte toplumun seküler bir yaşama yönelmesidir. Çünkü sekülerlik, dini dolayısıyla Tanrı'yı hayatın merkezinden uzaklaştırmış; dünyevi olan her şeyi hayatın merkezine yerleştirmiştir (Öztaş, 2006: 55).

İnsan, aklının her şeyi anlayabileceğini öne sürerek bilimi, hayatını anlamlandırmada en üst seviyeye taşımıştır. Böylece dünya ile dini bir bütün olarak görmek yerine birbirinden farklı olarak değerlendirmiştir. Bu durumda gençlerin dine olan saygısını yitirmesine ve hayattan daha fazla haz almaya (Hedonizm) çalışmalarına neden olmuştur. İnsanların refah seviyelerinin artmasıyla dini duyarlılıkları azalmaya başlamış; daha çok eğlence, para, tüketim gibi dünyevi istekler ön planda tutulmuştur.

Deizmle ilgili en büyük nedenler arasında '*kötülük problemi*' gelmektedir. Materyalizmin pozitivizm etkisiyle içinde yaşadığımız bu hayat içerisinde her şeyin somut bir karşılığı olsun istiyoruz. İnsanlar dünyadaki istekleri doğrultusunda Allah'a yönelmekte ve dua etmektedirler. Duygusal ve bilişsel açılarından psikolojik değişim sürecinin yoğun olarak yaşandığı ergenlik döneminde gençlerin yaptıkları dualara hemen karşılık bulamaması hayal kırıklığı oluşturmakta ve "Ben çok dua ettim ama dualarım kabul olmadı" gibi söylemlerde bulunularak Allah ile arasına mesafe koymasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra günlük hayatta insanların yaşamış oldukları zulüm, haksızlık, trafik kazaları, depresyon, hastalıklar, masum insanların öldürülmesi gibi kötü tecrübeler iyi ve adaletli bir Tanrı anlayışı inancını zedelemektedir (Şimşek, 2018: 47-48). Nitekim öğretmenlerin tecrübelerinden elde edilen bilgiler ve Konya'da gerçekleştirilen "İnanç ve Gençlik" çalıştayının bildiri raporu incelendiğinde gençlerin sorun yaşadıkları konuların başında kötülük meselesinin geldiği görülmektedir.

Başka bir neden olarak şunu örnek verebiliriz. Tanrı'nın doğru bir şekilde tanıtılmaması ve Allah'ın daima kıyan, cezalandıran şekilde tasavvur edilmesi ve anlatılması gençlerin Allah ile olan iletişimlerinde ciddi problemler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra dini otoritenin baskısı, toplum tarafından yasakların ön planda tutulması, her davranışa günah-haram denilmesi ve daima cehennemden bahsedilmesi gençleri dine karşı olumsuz yönde etkilemektedir.

İçinde bulunduğumuz dönem bilimin-teknolojinin her şeye hükmettiği, her şeyin sorgulandığı, aklın her şeyi açıklayabileceğini düşünüldüğü bir dönemde sorgulamaları olan gençlerin, dinde bu kadar soru sorulmaz dinden çıkarsın, bunları biz değil âlimler bilir âlimler sorgular gibi yanlış eğitimler gençlerin dini olan yaklaşımına mesafe koymasına neden oldu. Yani gençler çağın gereklerine ayak uydurmayan bir din istemiyor.

Ayrıca felsefe ve bilim derslerindeki öğretilerle, din derslerinin öğretilerinin disiplinler arası bir ilişki içinde anlatılmaması; gençlerin bilim ve felsefeye olan ilgilerinin görmezlikten gelinmesi modern çağın inanç problemlerini beraberinde getirmektedir (Dorman, 2017: 18).

İslam inancı açısından asıl problem, İslam'ın doğru anlaşılması, özüne uygun anlatılmaması ve Müslümanlar tarafından gerektiği gibi araştırılmamasıdır (Dorman, 2017: 15). Yani bu durumun en büyük etkenlerinden biri de din konusundaki bilgisizlik ve rehbersizliktir.

Algı operasyonları gençlerin İslam dinine olan düşüncelerini de etkilediği görülmektedir. Nitekim Konya'da İKDAM Eğitim Derneği ve Uluslararası Öncü Eğitimciler Derneği tarafından gerçekleştirilen “Gençlik ve İnanç” konulu çalıştayın sonuç bildirisinde din ve bilimin çeliştiği düşüncesini besleyecek dini anlatımlar öğrencilerde inanç bakımından birçok soruna neden olduğu ifade edilmektedir (İktibas Dergisi: 2018).

Sosyal medya üzerindeki paylaşımlar göz önünde bulundurulduğunda İslam ülkelerinin bilimsel ve teknolojik gelişmelerden geri kalması, İslam ülkelerinin bir bütün olması gerekirken aralarındaki bitmek bilmeyen gerginlikler, Orta Doğudaki Müslümanların durumu gençlerin İslam dinini sorgulamasına da neden olmaktadır.

2018 yılında Konya'da yapılan “Gençlik ve İnanç” çalıştayının sonuç bildirgesinde bu hususa da değinilmektedir. Farklı dini akımlara yönelme sebeplerinden biri de gençlerin rol model alabileceği Müslüman kişilerin ve iyi rehberlerin yetersizliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Konuyla ilgili yapılan bir saha araştırması sonucunda ergenlerin, fiziki ve psikolojik özellikler yönünden kendilerine en çok benzeyen, kendilerine sevgi gösteren, güçlü ve üstün olma özelliği gösteren

modellerle kendilerini özdeşim kurmaktadır. Diğer sosyal tutum ve davranışlarda olduğu gibi dini tutum ve davranışlar konusunda da en çok özdeşim kurdukları kimselerden etkilendikleri tespit edilmektedir. Başta anne baba olmak üzere ortaöğrenim çağındaki gençlerin aileleri dışında arkadaş, öğretmen ve çevrelerindeki diğer yetişkin bireylerle de özdeşim kurmaktadır (Kılavuz, 2006: 301-302).

Son zamanlarda Taliban, DAESH, Selefilik gibi dini metinlere liberal bir metotla yaklaşan dolayısıyla şiddeti ve yasakları ön plana çıkaran, insana hiçbir özgürlük tanımayan kesimlerin dini yorumlarının etkisi ciddi boyutlarda varlığını göstermektedir (Coşkun, 2017: 12). Din adına yaptıkları faaliyetlerin aslında dinin öğretileriyle hiçbir şekilde örtüşmemesine rağmen sosyal medyanın etkisiyle farklı empoze edilmesi gençlerin dine olan düşüncelerini etkilemektedir.

Teknoloji çağı dediğimiz bu dönemde gençleri bu konuda etkileyen en önemli kanallardan biri de internettir. İnanç meseleleri hakkında bazı web sitelerinde, kişisel bloglarda veya instagram, facebook, twitter gibi sosyal ağlarda gündem oluşturulması, eksik veya yanlış bilgiler verilerek din karşıtı propaganda yapılması gençlerin düşüncelerini etkilemektedir. Akıllarını karıştıran dini konulardaki meseleleri yetkin kimselere danışmamaları neticesinde gençler farklı dini akımlara yönelmektedir. Bunun yanı sıra televizyon programlarında dini konulardaki bazı meselelerin gündeme açılması, din karşıtı söylemlerin ifade edilmesi, özellikle bazı kesimlerin dini güç unsuru olarak kötüye kullanması insanların dini inançlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Dorman, 2017: 16). Deizmi merak eden bir genç internetten her türlü bilgiye ulaşabilir, hatta bazı siteler istenildiği takdirde ücretsiz birçok kaynağı gönderebilmektedir.

Deizmi besleyen kaynakların başında sosyal medya gelir. Youtube, facebook, twitter, instagram başta olmak üzere birçok sosyal ağ üzerinden deizmle ilgili paylaşımlar yapılmakta ve dikkat çekici sorular yöneltilmektedir. Deizmle ilgili paylaşımların artmasıyla birlikte deizmin ne olduğunu araştıran bir kimse ilk olarak kendi resmî sitesinden bilgi edinmeye başlayacaktır. www.deism.com sitesi incelediğimizde deizmle ilgili çeşitli tavsiye kitaplar yer almakta ve filmler tavsiye

edilmektedir. Deizmle ilgili broşürler yer almakta ve deizmin dergilerinin tanıtımı yapılmaktadır.

Ergenler içinde deizmi sorgulayan öğrencilerin dini sorgulama nedenlerini detaylı olarak ifade ettik. Bunların arasında gencin içinde bulunduğu dönem olan ergenliğin karışık ve sorgulayıcı yapısı, sosyal ortamlardan, arkadaşlardan çok etkilenmeleri, dikkat çekmek, ben varım demenin bir yolu gibi bu döneme has birçok neden sayılabilir. Bununla beraber gençlere verilen yanlış dini eğitim, olumlu anlamda çok fazla dini rol model oluşturulmaması, dinin ve Allah'ın tam olarak gençlere anlatılamaması gibi dini kaynaklı nedenler sayabiliriz. Akıl, bilim, teknoloji, felsefenin revaçta olduğu bir dönemde toplum olarak tam anlamıyla bu dönemin hakkını vermememiz gibi ilmi nedenler de sayılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM: METODOLOJİ

Çalışmanın ikinci bölümü olan metodoloji bölümünde araştırmanın uygulama kısmında kullanılmış olan anket soruları, hipotezler, örneklem, veri toplama teknikleri ve araştırma bulguları üzerine uygulanan istatistik teknikleri incelenmiştir. Bu bölümde, sosyolojide uygulamalı çalışmalarda genel kabul görmüş metodolojik ilkeler ve veri analiz tekniklerine bağlı kalınmaya çalışılmıştır.

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Liselerde derslere giren öğrencilerin deizm düşüncesine olan eğilimlerini, nedenlerini araştırmak için öncelikle derse giren öğretmenlerinin görüşlerinden istifade ederek öğrencilerin deizme yönelme sebeplerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Deizmin temel nedenlerinin derinlemesine analizini yapabilmek ve anlaşılmasını sağlamak amacıyla nitel yöntem seçilmiştir.

Sosyal bilimlerde ortak amacı insan davranışını, içinde bulunduğu ortam içinde ve çok yönlü olarak anlamaya çalışmaktır. İnsan davranışı ancak esnek ve bütüncül bir yaklaşımla araştırılabilir ve bu yaklaşımda araştırmaya dâhil olan bireylerin görüşleri ve deneyimleri büyük önem taşır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 37).

Problemlerin sebebini ve kaynağını bulmak için bizzat ilgili durumlar içerisinde inceleyip anlama fırsatını elde eder. Ayrıca verileri toplama sırasında anket çalışmaları gibi katı bir çerçeve belirleme zorunluluğu yoktur. Yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış yaklaşımları tercih ederek derinlemesine bilgiye ulaşabilir. Bunun yanı sıra esnek bir yapıda olduğu için araştırmacının araştırmaya başlamadan önce yaptığı plan, alana girdikten ve veri toplamaya başladıktan sonra değişebilir. Veri toplama sürecinde tek bir sınırlı kaynağa da bağlı kalmayabilir; görüşme, belge, gözlem vs. birçok kaynaktan yararlanabilir. Topladığı veriler ile olaylar, olgular ve konular üzerine bağlantı kurabilir.

Nitel araştırma deseni olarak ise durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışmasında amaç belirli bir duruma ilişkin sonuçların ortaya konulmasıdır. Bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır, ilgili olan durumu nasıl etkilediği ve bu durumdan nasıl etkilendiği üzerine odaklanılır. Öğretmenlerin gözlemlerine göre öğrencilerin deizm yönelme sebeplerini bütüncül bir yaklaşımla irdelemeye çalışan bir durum çalışmasıdır.

Araştırmanın ikinci kısmında ise lise öğrencilerin deizm algısını anlamak ve nedenlerini araştırmak için öğrencilere sorulmak üzere anket tekniği kullanılmıştır. Öğrencilerin verdiği cevaplar doğrultusunda araştırmanın amacına ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece tümevarım yöntemi kullanılarak özelden genele ulaşılmaya çalışılmıştır. Nicel yöntemle ilgili olarak bu kısımda tarama modeline dayalı anket kullanılmıştır.

Nicel araştırma için ölçüm süreci açık bir sıra izler: önce kavramlaştırma, ardından işlemselleştirme, ardından işlemsel tanımları ya da ölçümü verileri toplamak için uygulama. Nicel araştırmacılar soyut fikirleri ampirik gerçeklik hakkında kesin bilgi üretecek olan ölçüm prosedürlerine titizlikle bağlamak için birçok yol geliştirmiştir (Neuman, 2017: 271).

Anket soruları tezin amacına uygun şekilde belirlenip birkaç alanında uzman kişiler tarafından görüş alındıktan sonra öncelikle pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama sonucu belirlenen düzenlemeler yapıldıktan sonra anket online form şeklinde hazırlandı. Tüm dünyayı tehdit eden pandemiden dolayı okulların açık olmaması, yüz yüze eğitimin devam etmemesi nedeniyle anket online yapılmıştır.

2.2.Çalışma Grubu

Her bilimsel araştırmada bir veriye ihtiyaç vardır. İhtiyaç duyulan bu veri de araştırmanın hedefi olan evreni temsil ettiği düşünülen bir parçasından toplanmaya çalışılır. Hakkında fikir sahibi olmak istediği evrenden aldığı ve o evreni temsil ettiğine inanılan gruba örneklem denilir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015: 87).

Örnekleme seçimi belli bir çalışmanın amacına bağlı ise bu tür örnekleme amaçlı örneklemdir.

Bu araştırmanın çalışma grubunun seçiminde kolay ulaşılabilir, benzeşik ve maksimum çeşitlilik örnekleme türü kullanılmıştır. Katılımcılara ve önbilgilere maliyetsiz ve hızlı bir şekilde ulaşmayı sağladığı için kolay ulaşılabilirlik yöntemi tercih edilmiş ve çalışma grubu oluşturulurken İstanbul ilinde Başakşehir ilçesindeki liselerde çalışan öğretmenler ve öğrenciler dahil edilmiştir.

Nitel araştırmaya katılan öğretmenler seçilirken şu kriterlere dikkat edildi:

- a. Cinsiyet: 10 bayan öğretmen, 10 erkek öğretmen, toplamda 20 öğretmenle görüşme yapılmıştır.
- b. Okul türü: Başakşehir 'deki devlete ait Anadolu lisesi, İmam Hatip Lisesi ve özel okullar bulunmaktadır.
- c. Öğretmen seçimi: öğretmenlerin seçiminde; daha çok öğrencilerin iletişim kurabileceği, öğrencilerle ilgilenen öğretmenler olmasına dikkat edildi. Çünkü öğretmen deizm gibi zor bir konunun rahatlıkla konuşulabileceği rahatlığı, ilgiyi, desteği sunmalıdır öğrencisine.

Nicel araştırmaya katılan öğrenciler belirlenirken farklı okul türlerinden, farklı sınıf düzeylerinden, farklı yaş gruplarından öğrenciler seçilmesine dikkat edilerek yapılmıştır. Online anketler idareci ve öğretmenler vasıtasıyla öğrencilere ulaştırılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmamızda veri, araştırma sorununu cevaplamaya yarayacak her türlü bilgidir. Verileri elde etme konusunda doğru yöntemi tercih etmek araştırmanın niteliği açısından önemlidir. Nitel araştırmalarda veri toplamadaki esas amaç, insanların yaşadıkları tecrübelerin tespit edilip detaylı incelenmesidir. Nicel araştırmada ise amaç daha fazla kişiyi inceleyerek daha güvenilir sonuçlara ulaşmaktır.

Bu araştırma içinde öğretmenlerin görüşlerinden, tecrübelerinden ve gözlemlerinden istifade edebilmek için görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşme, bir bilgi alma tekniğidir ve bu teknikle belli sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplanır. Daha çok doğrudan gözlem yapmanın mümkün olmadığı durumlarda tercih edilir. Görüşme tekniğinin amacı, insanların geçmiş, şimdi ya da gelecekle ilgili tutum, görüş ve davranışlarıyla ilgili bilgi toplamak; istenilen konu hakkında derinlemesine ve detaylı bilgi almayı sağlamaktır.

Görüşme tekniği kullanmaya karar verdikten sonra görüşme türlerinden hangisini kullanacağını belirlemelidir. Yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme olmak üzere üç tip görüşme çeşidi vardır. Yapılandırılmış görüşme, daha çok nicel araştırmalarda kullanılır. Yapılan görüşmede araştırmacının soracağı sorular baştan sona bellidir, baştan yaptığı plan dâhilinde araştırmacı görüşmesini yapar. Yarı yapılandırılmış görüşmede, araştırmacı soracağı soruların yanı sıra konunun gidişatına ve derinlemesine göre yeni sorular da ekleyebilir. Daha çok nitel araştırma yönteminde tercih edilir. Ayrıca görüşme yapılacak kişi önceden bellidir ve o kişiden randevu talep edilir. Yapılandırılmamış görüşmede ise araştırmacı, araştırma sahasına gider ve rastgele biriyle görüşme talebinde bulunur. Görüşmeyi kabul eden kişilere spontane gelişen genel sorular sorar ve veri toplamaya çalışır.

Araştırma için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Öğretmenlerinin gözüyle öğrencilerin dini tecrübelerine yönelik algı ve düşünceleri; son zamanlarda gündemde olan deizm düşüncesi hakkında öğretmenlerin düşünceleri ve gözlemleri; son olarak da öğrencilerin deizme olan eğilim sebepleri hakkında yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine göre sorular önceden hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken öğretmenin kendi mesleki tecrübelerinden istifade edilmiş, deizmle ilgili literatür incelenmiş, bu konu hakkında sosyal medya üzerinde etkili olan kaynaklar taranmıştır.

Görüşme yapılması planlanan öğretmenlere telefonla ulaşılarak çalışma ve görüşme kapsamında bilgi verilmiş ve randevu talebinde bulunulmuştur. Tezin hazırlandığı dönemde dünya çapında pandemi ilan edildiği için öğretmenlerimizle

görüşmeler online veya telefonla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında ses kaydına izin verilen katılımcılarda ses kayıt cihazı kullanılmış, izin verilmeyen katılımcılarda ise katılımcıların görüşleri not alınmıştır.

Nicel yöntemde katkı sağlayacak öğrenciler ise Başakşehir ilçesindeki okulların idarecileri ve öğretmenleri tarafından her sınıf düzeyinde belirlenen sınıflara, anket online olarak ulaştırılmıştır. Ankete katılımda öğrencilerin gönüllük esasına uygun hareket edilmiştir. Çeşitlilik arz etmesi için okulların türlerine (Anadolu lisesi, fen lisesi, meslek lisesi, özel okul gibi...) dikkat edilmiştir. Anket soruları cinsiyet dağılımı gözetilerek eşit sayıda kız-erkek öğrenciye gönderilmiştir. Elde edilen sonuçlarda ise ankete katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilerden fazla olduğu görülmüştür. Gönüllülük esasını kabul edildiği için beklenen sayının çok üstünde öğrenciye anket ulaştırılmıştır.

Anket soruları temelde iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde öğrencinin cinsiyeti, yaşı, okuduğu alan, sınıfının yanı sıra sosyo-ekonomik ve demografik sorular sorulmuştur. Daha sonra ki iki bölümde ise deizm algısına dair psikolojik, sosyolojik birçok alanda soruların sorulduğu bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerde beşli likert ölçekli sorular hazırlanmıştır. Ölçek, çoğunlukla bir orta (yansız) noktası ile iki pozitif ve iki de negatif kademesi olan 5'li likert ölçeği şeklinde oluşturulmuştur (Erdoğan, 2003: 233).

2.4. Verilerin Analizi

Analizlerin sağlıklı ve güvenilir faydalı olabilmesi için sadece kullanılan verinin kaliteli olması yeterli olmayıp uygun bir analiz tekniğinin seçimi de son derece önemlidir. (Çoşkun-Altunışık, 2017: 178). Nitel araştırmalarda verilerin analiz edilmesinin ilk basamağı toplanan verilerin yazıya dökülmesidir. Bu yüzden ses kayıtları kısa sürede yazıya aktarılmış, veri toplama ile veri analizi eş zamanlı yürütülmüştür. Araştırma sırasında tutulan görüşme notlarının ve kayıtlarının kısa sürede yazıya dökülmesi düzenli veri kaynağını oluşturmayı sağlamıştır.

Araştırma sürecinde araştırmacıların en çok zorlandıkları aşamalardan biri verilerin analizi için doğru istatistiksel tekniğin seğimidir. Birçok araştırmada araştırma probleminin ve verilerin doğasına göre çok çeşitli istatistikler kullanılabilir, sonuç olarak bu noktada her araştırma probleminin farklı bir istatistiğe ve her istatistiğinde farklı varsayımlara dayalı olduğunun önemi unutulmamalıdır (Pallant, 2017: 118).

Nicel araştırmada ise verilerin güvenilir ve geçerli bir şekilde analiz edilmesi için sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan SPSS 22 programı kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır.

Veri analizinde kullanılacak basamaklar şoyledir:

1. Verilerin incelenmesi (anlamalı kavram ve temaların kodlanması)
2. Verilerin görsel hale getirilmesi
3. Sonuç ıkarma ve değerlendirme (Kümbetoğlu, 2008: 153).

Araştırmada ğretmen görüşmelerinin yazıya aktarıldıktan sonra değerlendirilmesinde betimsel analizi kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Görüşülen ya da gözlemlenen bireylerin görüşlerini çarpıtıcı bir biçimde yansıtılmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir. Betimsel analizinde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır.

Araştırma içinde veriler okunarak detaylı bir analize tabi tutulmuş, farklı ve benzer olan veriler dikkate alınmış, birbirine benzeyen veriler aynı temalar içerisinde toplanmıştır. Temalara ayrıldıktan sonra sistematik ve açık bir şekilde betimlenmiştir. Daha sonra yapılan betimlemeler açıklanmış ve yorumlanmıştır. Neden sonuç ilişkisi irdelenerek birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan başlıca veri analiz yöntemleri şöyledir:

Ki-Kare Testi

Ki-kare testi, iki isimsel değişkenin analizinde frekans dağılımlarının karşılaştırılmasına dayanan bir testtir. Bu test, iki değişken arasında sistemli bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için yapılır (Erdoğan, 2003: 286; zdamar,2002: 481). Anlamlılık değeri, test sonucunda ($p<05$) şeklinde çıkması ile anlaşılır ve yokluk hipotezi reddedilir. İki ve daha fazla gruba sahip değişkenlere uygulanan çapraz tablolarda ki-kare testi uygulanmıştır. Çapraz tablolar ve yüzdeler üzerinden yorum yapılmıştır. Çünkü apraz tablolarda hücre sayısının artması, analizin güvenilirliği düşürmektedir.

T-testi

Araştırmada uygulanan bir diğer test ise T-testidir. T testi inceleme konusu değişken (en az aralık seviyesinde llmş olması gerekli) açısından iki grup arasında istatikselsel açıdan anlamlı bir farkın olup olmadığının tespitinde kullanılmaktadır (oşkun-Altunışık, 2017: 191).

Bu testte iki bağımsız grubun ortalaması alınabilir değişkenlere göre ortalamaları karşılaştırılmış ve yokluk hipotezi sınanmıştır (Bkz. zdamar, 2002: 358-9). Bağımsız T-testlerinde, varyansların homojenlik durumuna göre T-testinin anlamlı farklılık ilişkisine bakılmıştır. Bu testte de iki grup arasındaki ilişkinin anlamlılık derecesi $p<05$ düzeyinde tespit edilmektedir.

Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA)

Bağımsız grup denemelerinden elde edilen nicel verilerin analizinde yararlanılan bir yöntem olan tek yönlü varyans analizi (zdamar, 2002: 382), ikiden fazla gruba sahip olan değişkenler için uygulanmıştır. Bu analizde gruplar arası farklılıkları ortaya çıkaracak olan test, varyansların homojenliği testine göre belirlenmiştir.

Bu genel veri analizlerden başka genel olarak frekans tablosu, aritmetik ortalama, standart sapma, maksimum puan-minimum puan gibi değerler de tablolarda sunulmuştur.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi aralık ve rasyo seviyesinde ölçölmüş iki değişken arasındaki ilişkinin veya bağımlılığın şiddetini yenilemeye yönelik bir veri analiz tekniğidir. Bu testin güvenilir sonuçlar verebilmesi için verinin metrik özellikler taşıması gerekmektedir (Çoşkun- Altunışık- Yıldırım, 2017: 235).

Korelasyon analizinde değerler +1 ve -1 değerleri arasında yer alır. İlişki +1 seviyesinde olduğu zaman aralarında pozitif yani olumlu bir ilişki olduğu kabul edilir. İlişki -1 seviyesinde olduğu zaman negatif yani olumsuz bir ilişki olduğu kabul edilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümüne ilk olarak nitel bir çalışma olan öğretmenlerin bakış açısıyla öğrencilerin deizm algısına ait verilerin elde edilmesi için araştırmamız İstanbul Başakşehir 'deki liselerde görev yapan öğretmenlerle, konuyla ilgili görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular üç ana temaya ayrılarak daha rahat anlaşılması ve yorumlanması sağlanmıştır.

Araştırmaya katılan yirmi öğretmen seçilirken cinsiyet bakımından eşit sayıda belirlenmiştir. Öğretmenlerin branşları belirlenirken her branştan öğretmen seçilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın nicel yöntem kısmında ise öğrencilerin deizm algısına dair verilen elde edilmesi için araştırmamız İstanbul Başakşehir 'deki liselerdeki öğrencilere online hazırlanan deizm algı ölçeğinden elde edilen verilerin analizleri yapılacaktır.

3.1. Öğretmenlerin Bakış Açısından Lise Öğrencilerinin Deizm Algısı

Yapılan çalışmanın daha açık bir şekilde anlaşılması için elde edilen verileri kendi içinde üç farklı başlık altında topladık.

3.1.1. Deizmin Tanınması ve Tanımlanması

Son dönemlerde çok tartışılan ve konuşulan, araştırılan bir konu olan deizmle ilgili olarak araştırma yaptığımız öğretmenlere ilk olarak lise öğrencilerinin deizme karşı düşünce ve tutumlarını öğrenmek için “*Sizce dersine girdiğiniz, muhatap olduğunuz öğrencileriniz; deizm düşüncesini tanıyor mu?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyu katılımcılar birkaç farklı açıdan değerlendirmişlerdir. Katılımcılardan bazıları öğrencilerin deizmi hem derslerde kısmi olarak işlenmesi hem de birçok yolla içinde yaşadığımız toplumda konuşulmaya başlanmasıyla, tanıdıklarını ifade etmiştir. Bir kısmı ise öğrencilerin kavramsal olarak deizmi tanımadığını, sağdan soldan duyduğu kadarıyla bildiğini, bunun da bilinçli bir sorgulama olmadığını, taklitten ibaret olduğunu söylemiştir. Bir kısım öğretmen ise tam tanımasa da merak edip, sorgulayan bir öğrenci kesimi olduğunu ifade etmiştir.

Görüşme yapılan öğretmenlere “Sizce dersine girdiğiniz, muhatap olduğunuz öğrencileriniz; deizm düşüncesini tanıyor mu?” sorusuna öğrencilerin deizm tanınmadığı yönünde cevap veren öğretmenlerin sayısının daha az olduğunu belirtmemiz lazım. Bu öğretmenlerden bazılarının görüşleri şöyledir:

Genel olarak tanımıyorlar, tam anlamıyla bildiklerini düşünmüyorum. Kulaktan dolma bilgiler ve güncel tartışmalar sonucu aklında kalanları biliyor, bunlar da bilinçli bilgiler değil. (Kadın, Edebiyat öğretmeni)

Kavramsal olarak tanımamaktalar, yani tam anlamıyla deizmin neyi kapsadığı, neleri öngördüğünü bilemeyebiliyorlar. Görüşleri sadece taklitten ibaret olabiliyor. (Kadın, Rehberlik ve Psikolojik Danışman)

Tanımıyorlar, derslerden anlatıldığı kadarıyla biliyorlar. (Erkek, Tarih Öğretmeni)

Aynı soruya olumlu cevap veren öğretmenlerin görüşlerinden bazıları ise şöyledir:

Önceki dönemlerde daha az tanınıyordu ama şu anda gerek kamuoyundaki tartışmalar gerekse yapılan şahsi araştırmalar neticesinde daha fazla tanındığını söylemek mümkün. (Erkek, Rehberlik ve Psikolojik Danışman)

Felsefe dersine girdiğim için, müfredatta olması nedeniyle derste anlattığımda ilk defa duyanlar var. Buna rağmen bir fikirleri olduğunu söylüyorlar, bazıları din derslerinden işlenmesinden ve sosyal medyadan gördüğü için önceden de çok fikir sahibi olan öğrencilerim de var. (Erkek, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Deizm, 2018 yılında uygulanmaya başlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında konu /kazanım olarak yer almaktadır. İmam Hatip Liselerinde ise Dinler Tarihi ve Kelam dersinde müstakil olarak değil ama ilgili konuların içerisinde değinilmektedir. Dolayısıyla tüm öğrenciler deizm konusunda fikir sahibidirler. (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Birkaç yıl önce Sınıf mevcudu 15-20 olan bir sınıfta en fazla bir kişi kulaktan dolma bilgiler ile biliyorken. Son yıllarda sınıflarda deizmi savunan öğrenci sayısı ikiye geçmese de bu inanışla ilgili daha yetkin bilgilere sahip olup, inançlarını kendi düşünceleri doğrultusunda temellendirerek sınıfta aktardıklarını gözlemledim. (Kadın, Edebiyat Öğretmeni)

Bu soruya her iki görüşe de aynı mesafede kalarak cevap veren öğretmenler de mevcuttur. Burada öğrenciler muhakkak derslerden ya da arkadaşlardan bir şekilde

duymuş ama tam olarak bilinç oluşmamış bir kesimin varlığından bahsediyorlar. Katılımcı öğretmenlerimizin görüşleri şu şekildedir:

Kısmen tanıyorlar. Duymuş, merak etmiş, sorgulamaya yeni yeni başlayan bir grup öğrencimiz olmaktadır. (Erkek, Tarih Öğretmeni)

Büyük bir kısmı deizmi “Tanrı’nın evreni yaratıp, sonrasında bütün işleyişi insanların kendisine bırakması, evrene ve kâinata müdahale etmemesi” olarak biliyor ve bu şekilde açıklıyor. Bu düşüncenin yaşama etkilere, hayata etkisi hakkında çok da fazla fikir yürütmüyorlar. (Kadın, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Deizmin tanınma aşaması için sorulan sorulardan biri ise; “Ders ortamında ya da bireysel olarak sizinle veya birbirleriyle deizmle ilgili rahatlıkla konuşabiliyorlar mı?” sorusuna konuşamadıkları yönünde cevabı hiç alamadık. Birkaç öğretmen kısmen konuştuklarını ifade etse de geneli öğrencilerin kendini anladıkları düşündükleri bir arkadaşı ya da öğretmeniyle konuşabiliyor, cevabını aldık. Rahatlıkla konuşabiliyorlar diyen katılımcı görüşleri şöyledir:

Hem derste hem bireysel görüşmelerimizde rahatlıkla deizmi konuşabiliyor, soru sorabiliyor, fikirlerini ifade edebiliyor öğrenciler. (Kadın, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Akran gruplarında, benzer fikirde olan arkadaşlarıyla ve bazı öğretmenleriyle rahatlıkla konuşabiliyorlar. Ama yaşça daha büyük olanlarla, aileleriyle, din konusundaki tutumları daha katı olan sosyal çevreleriyle rahatlıkla konuşamıyorlar. Hatta bu tip ortamlarda deist olduklarını ya da deizme ilişkin olumlu yargılarını gizleme gereği duyuyorlar. (Erkek, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Rahatlıkla konuşabiliyoruz. Hayattaki anlam ve amaç, kimlik kazanma ve bunu kritize etmeleri, yeniden denge bulmaları için çeşitli konuşmalar yapmış oluyoruz. (Kadın, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Eğitim ve öğretimin gerçekleştiği okul muhafazakâr bir ilçede yer almaktadır. Bundan üç dört yıl önce öğrenciler arasında, bırakın farklı inanışların rahatlıkla dile getirilmesini, dinsel hiçbir tartışmaya yer verilmezdi. Katı dogmatik tavır ile dinsel inançlarına bağlılık hareketleri sergiledikleri gözlemlenirken “bizim inancımız” dışındaki inançlara ya da düşüncelere inananlar, cehenneme gider” şeklinde söylemler yükselirken; bugün sınıflarda öğrencilerin ateizmi ya da deizmi çevresel baskılardan, sınıf ortamında karşılaşılabilecekleri psikolojik baskılardan etkilenmeden rahatlıkla savunup dile getirdikleri görülmüştür. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

“Ders ortamında ya da bireysel olarak sizinle veya birbirleriyle deizmle ilgili rahatlıkla konuşabiliyorlar mı?” sorusuna ortada cevap veren üç öğretmenin görüşleri şöyledir:

Bazı öğrenciler kişilik özelliklerine göre rahatlıkla soru sorup, konuşabiliyor, duruma göre tartışabiliyorlar. Bazıları ise mahalleden bir arkadaşım, bir tanıdığım böyle diyerek mevzuyu açıyorlar. Bir kısmı ise çevresel vb. etkilerden dolayı sessiz kalmayı tercih ediyorlar. (Kadın, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Çoğunlukta olmasa da aradan birkaç öğrenci benimle yahut arkadaşları ile konuşabiliyor. Bu öğrencilerde kişilik olarak daha rahat öğrenciler görüşlerini ifade ediyor. (Erkek, Coğrafya Öğretmeni)

Nadiren de olsa konuşuyorlar, deizmle ilgili sorular sorabiliyorlar. (Kadın, Tarih Öğretmeni)

Deizmin tanımlaması için sorulan sorulardan biri ise: “Deizmi araştıran, okuyan öğrencileriniz var mı? Bu öğrencileriniz deizm hakkında ne düşünüyorlar?” sorusuna üç kişi böyle bir öğrencisinin hiç olmadığını ifade ederken, diğer öğretmenlerin tamamı böyle öğrencilerin olduğunu ifade etti. Bu öğrencilerin kimisi sadece merak ediyorken, kimisi ise sorguluyor, kimisi ise deist olduğunu ifade ediyor. Bu soruya olumlu cevap veren öğretmen görüşleri şöyledir:

Deizmle ilgilenen öğrenciler de var, kendini deist olarak tanımlayan öğrenciler de var, bazıları ise derste gördükten sonra mantıklı bulduklarını ve araştıracaklarını söylüyorlar. (Kadın, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Okuyanlar var, çoğu sosyal medyadan duyuyor, anladığım kadarıyla bu konuda gençler üzerinde etkili olan ve bu konuyla ilgili sıkı çalışan internet siteleri var. Gençlerde bu sitelerden haberdar olup takip ediyor. (Kadın, Edebiyat Öğretmeni)

Aldıkları eğitimin doğal sonucu olarak İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin kahir ekseriyeti, deizmin itikadı bir sapma olduğunu düşünüyorlar. Bu konuda farklı şeyler söyleyenler ise, deizm hakkında düşünmekten ziyade, deizmin öngördüğü bir yaşam tarzına doğru kayma eğilimi ortaya koyuyorlar. Kısaca deizm hakkında düşünmüyor, deist gibi yaşamaya özeniyorlar. (Kadın, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Bir genellemeye gidilirse genelde kulaktan dolma fikirlere sahipler ama bu hepsi için geçerli değil, bir oran vermek gerekirse beş öğrenciden üçü kulaktan dolma bilgiler ile “marjinal” “görünme gerekçesi ile deizmi savunurken, bir grup ulaştıkları kaynaklardan yola çıkarak gerekçelendirmelerini sunabiliyor. (Kadın, Matematik Öğretmeni)

Doğrudan deizm üzerine okuma yapan öğrenci sayısının çok az olduğunu düşünüyorum. Ama merak ettikleri diğer konularda olduğu gibi videolar izleyerek bilgi edindiklerini düşünüyorum. (Erkek, Fizik Öğretmeni)

Bu sadece deizme bakışla ilgili değil, hayata bakışla ilgili bir durum. Dinle olan ilişkisine göre deizmi anlamlı veya anlamsız bulabiliyorlar. (Kadın, Kimya Öğretmeni)

Kavramsal yönünü bilmiyorlar. Bu dünyada bir şeyler yapabileceğine inanan ve özgür olduğu düşüncesi daha cazip geliyor. (Kadın, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Birçok insan bu dönemde Deizmi araştırma ihtiyacı duydu. Bunun elbette birçok nedeninden bahsetmek mümkün. Fakat bu araştırmaların sonucunda Deizm hakkında net bir fikre sahip olmak mümkün değil. Çünkü genel anlamda deizm diye bir parantez bulunsa bile deizmin efradını cami ağıyarını mâni bir tanımını yapmak mümkün değil. Sadece evreni yaratan ve hiçbir şeyi karışmayan bir Tanrı anlayışı da Tanrıya inanmakla birlikte yerleşik dinlere mensup olmamada, dinleri tarihsel bir olgu olarak görme de deizm içinde değerlendiriliyor. Bu anlamda genel bir sorgulamadan söz etmek mümkün fakat genellikle bu sorgulama kendini deist olarak tanımlamaktan ziyade Tanrıya ve dine karşı kendine has bir tutum geliştirme şeklinde son buluyor. Bu tutum Tanrı'ya inanma ama ritüellere karşı mesafeli olmak şeklinde olacağı gibi çoğunlukla dini bir dizi ahlaki öğreti olarak algılayarak seküler bir tavra yönelme şeklinde tezahür edebiliyor. Özet olarak; sorgulayan herkesin İslam'la mesafesinin açıldığını söylemek mümkün değil. Sorgulama neticesi deizm lehine olanlarda ise genelde kendini deist olarak tanımlamaya başlamaktan ziyade Tanrı ile ilişkiyi vicdani bir düzlemde ele alarak dinlere karşı bir kayıtsızlık şeklinde sonuçlanabiliyor. Bu insanlar kendilerini kültürel olarak toplumsal zeminde Müslüman olarak tanımlamaya devam etmekle birlikte dini yükümlülüklerin ve buyrukların birey üzerindeki etkisi kaybolmaya başlamaktadır. (Erkek, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Yaptığımız araştırmanın ilk bölümüyle ilgili verileri tamamını buradan vermek mümkün olmadığı için birbirine yakın olanlar gruplandırılarak içerisinden bazıları verilmiştir. Araştırmanın birinci kısmında liseye giden öğrencilerin deizmi nasıl tanıdıkları ve tanımladıklarını öğretmenlerin gözünden görmeye çalıştık. Deizmin

bizim toplumumuz için, çok fazla öğrenci tarafından kabul görmediği, bununla beraber giderek tanımaya, merak etmeye başlanılan bir konu olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.2. Deizme Götüren Yollar

Bu bölümde gençlerin deizmi nasıl tanıdıkları, nasıl merak ettikleri, ilk nereden duydukları gibi konulara cevap bulmak için sorular sorulacaktır. Bu soruları dört başlık altında topladık. Bu kapsamda katılımcılarımıza ilk olarak şu soruyu sorduk: deizmi araştıran öğrencilerinizde bu gündem hangi yolla oluşmuş olabilir? (Sosyal medya, izlediği bir film ya da okuduğu bir kitap veya arkadaş ortamı gibi). Bu soruyu tüm katılımcılar cevaplamış, genel olarak gençleri en çok etkileyen yöntemin sosyal medya olduğunu, onu arkadaş ortamının takip ettiğini, sonrasında ise film ve televizyon dizi ve filmlerinin geldiğini ve okunan kitaplar ve dergilerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu soruya cevap veren bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

Bazıları din ve felsefe derslerinde müfredat gereği işlenen deizm konularından tanıyıp, araştırıyor. Bazıları ise okudukları kitaplardan ve izledikleri youtube videolarından merak ediyor, ya da öğreniyor. (Kadın, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Ben içinde buldukları yaş, çevre, teknoloji gibi faktörlerin etkili olduğuna, hatta ders veren hocanın bile etkisi olduğuna şahitlik ettim. (Kadın, Fizik Öğretmeni)

Daha ziyade sosyal medyanın etkili olduğunu düşünüyorum. (Erkek, Matematik Öğretmeni)

Teknolojinin, özellikle kitle iletişim araçlarından, internetin bu konudaki etkisi yadsınamaz bir gerçek “ilk olarak arkadaş/akraba çevremden duydum sonra internette araştırırdım” tabi araştıranlar için bu cümle. Bir grup öğrenci kulaktan dolma fikirlerle arkadaş ortamların da bu inanışla tanıştıklarını belirtmiştir. (Erkek, Coğrafya Öğretmeni)

Ben arkadaş ortamının ve sosyal medya kanallarının baskın olduğunu düşünüyorum. İkisi de birbiriyle aynı kapağa çıkıyor. Sınıfta, sokakta, birlikte olunan arkadaşlık, sosyal medyada da devam ediyor. O yüzden etkileşim süreklilik gösteriyor. (Kadın, Tarih Öğretmeni)

Sosyal medyanın bu kavramın etrafından dolaşarak yapılan yayınlar, yani özgürlük, eşitlik, kişisel gelişim enstrümanları, Allah ile bağının kişiye özel olduğu düşünceleri...vb. yayınların etkili olduğunu düşünüyorum. Bir dönem yoğun olarak tutucu renkli kısa filmler yayınlandı. Budizm'in etkisiyle oluşturulan bu videoların etkili olduğunu düşünüyorum. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Sosyal medya, izlediği bir film ya da okuduğu bir kitap veya arkadaş ortamı gibi). Son dönemdeki deizm tartışmalarında geleneksel ve sosyal medyanın itici bir güç olduğunu söylemek mümkün. Bir yandan sosyal medyada bu konuya ilişkin tartışmalar yapılırken diğer yandan televizyonlarda din adamı olarak boy gösteren aktörlerin kötü performansları nedeniyle çeşitli sorgulamalara neden oldukları görülmektedir. Ayrıca deprem, salgın, afetler vb. olaylara getirilen dini/mistik açıklamalar, tarikatların içerisindeki çarpık ilişkiler, cin çıkarma, büyü gibi ögeler de bu sorgulamalara neden olmaktadır. Çünkü genç kuşak bilgiyi olgulara tekabül etmesi üzerinden anlamlandırmaktadır. Dolayısıyla kendi içerisinde kaldığınız sürece sizi tutarlılığı üzerinden ikna eden dinsel bilgi, olgularla test edildiği zaman ikna gücünü kaybetmektedir. Bu noktada İŞİD, FETÖ, Adnan Oktar gibi yapılanmaların da dinin sorgulanmasına neden olduğunu ifade etmek gerekir. Benim şahsi olarak en önem verdiğim nedense başta siyasi iktidar olmak üzere dindar/muhafazakâr kimliğe sahip aktörlerin ahlaki anlamda göstermiş oldukları ciddi zaaflardır. Ahlaki öğretileri merkeze aldığı iddia edilen bir dinin en görünen mümessillerinin namaz, başörtüsü, oruç, hac gibi dini ritüelleri büyük bir dikkatle yerine getirmekle birlikte ahlaki zaafılara sahip olmaları toplumda ciddi sorgulamalara neden olmuştur. Son dönemde ahlak ve din arasındaki ilişkiyi konu edinen çok ciddi serzenişlere şahit oluyor, ahlakla din arasındaki bağlantının koptuğunu ortaya koyan araştırmaları görüyoruz. Dindar kimlikle ortaya konan ahlaki problemler dinin sorgulanarak faturanın dine kesilmesine neden olmaktadır. Bu tablonun önemli göstergelerinden bir tanesi de çevremde tanıdığım, son dönemde deizme yönelmiş pek çok insan arasında Saadet Partisinden, CHP'ye kadar pek çok siyasi parti seçmeni bulunmasına rağmen iktidar partisi seçmeni bulunmamasıdır. (Erkek, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Deizmin hangi yollarla tanıdığımıza dair başka bir soru ise şöyledir: Güncel olarak tartışılmakta olan; “Deizm son dönemlerde gençler arasında artıyor mu sorusunun cevabı sizce nedir? Tecrübeleriniz doğrultusunda cevaplar mısınız?” sorusuna katılımcılarımızın tümü arttığı yönünde cevap vermiş, bir katılımcımız ise “artıyor ama bizim abarttığımız kadar büyük bir artış değil” cevabını vermiştir. Katılımcılarımız artışın nedenlerine de değinmenin yanında, inanç olarak deizmden öte, deizmin sunduğu daha özgür, kuralsız, rahat yaşayış tarzının daha çok arttığını da ifade ettiler. Bazı katılımcılarımızın görüşleri şöyledir:

Bilgiye çok kolay ulaşmaları, aileden yeterli manevi eğitim almaması, arkadaşlarına özentisi ve birbirinden olumsuz etkilenme, deist zihniyetli öğretmen veya yakın çevrenin olumsuz etkileri, okudukları kitaplar gibi nedenlerden dolayı arttığını söyleyebiliriz. (Erkek, Edebiyat Öğretmeni)

Evet, artıyor. Bunun sebebinin biraz da psikolojik ve sosyolojik etmenlerde aramak gerektiğine inanıyorum. İşin inanç kısmı bir tarafa, insanların bir kısmı nasıl ki hayatın diğer alanlarında sorumluluk almaktan kaçıyorlarsa, dinin de inanç gereği insanlara yüklediği birtakım sorumluluklardan kaçmak için de "deizmi" bir "sığınak" olarak gördüklerini düşünüyorum. Yani, Allah'ı inkâr edemiyor ama onun yapılmasını istediği şeylerden de kaçmak istiyor. Dolayısıyla, bir nevi kolaycılığa kaçmanın bir yolu olarak kimi insanlar tarafından telakki edildiğini düşünüyorum. (Erkek, Rehberlik ve Psikolojik Danışman)

Artıyor maalesef. Dindar ailelerin çocuklarında bile bu konuda eğilimler var. (Kadın, Coğrafya Öğretmeni)

Arkadaş ortamı ve sosyal medyanın çok etkili olduğunu düşünüyorum bu artıştan. Din alimlerinin fetva verirken ya da sohbet ederken tüm halka açık umumi mecralarda herkesin anlamayacağı ince ayrıntılı fikhî konulara fazlaca yer vermediler, dini inanç noktasında daha temelini tanımamış insanların bu tarz açıklamalara maruz kalması onları dinden ziyadesiyle uzaklaştırmaktadır. Bu bağlamda dinin temel inanç esaslarına vurgu yaparak umumi konuşmalar hazırlanırsa, din adamları, daha etkili bir sonuca ulaşılabilir. (Kadın, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Tatmin edici cevaplar almadıkları müddetçe artacak, arttığını düşünüyorum. (Erkek, Tarih Öğretmeni)

Din olgusu, dine inanış biçimi ve bazı fikhî konular değişiyor. Bunların bazıları deizmin düşünce yapısıyla ilgili. Fakat öğrenciler bu fikirlerinin dayanak noktasının deizme dayandığının farkında değil. Evet bir şeyler değişiyor ama buna tam anlamıyla deizm artıyor, denebilir mi emin değilim. (Kadın, Fizik Öğretmeni)

Toplumumuzda yaygınlaşan deizm olgusunun, hesabı verilmiş bir düşünsel sorgulamanın sonucunda ulaşılmış bir inanç/düşünce olmaktan ziyade, içine sürüklendiği seküler yaşam tarzı ile geleneksel yollarla tevarüs ettiği inançları arasında sıkışan modern Müslüman tipinin kendini rahatlatmak için başvurduğu bir kaçış olduğunu düşünüyorum. (Erkek, Kimya Öğretmeni)

Abartıldığı kadar bir artış olduğunu düşünmüyorum. Fikir olarak olmasa dahi yaşayış olarak deizme daha uygun yaşantıların çoğaldığı kanaatindeyim. (Erkek, Edebiyat Öğretmeni)

Artmasına kötülük probleminin ciddi etkisi olduğunu düşünüyorum. (Kadın, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Bu küçük muhafazakâr bir ilçede bile önceki yıllara oranla, özellikle son birkaç yılda sınıflarda öğrencilerin, bu inanışla ilgili fikir sahibi olsa da olmasa da kendisini deist inanca daha yakın bulduğunu rahatlıkla ifade ettiğini gözlemledim. Ayrıca ateizmde "evrenin nasıl oluştuğu sorusunun" çıkmaza girmesi gençler arasında deizme yönelime sebep olmuştur diye düşünüyorum. Özellikle adalet

konusunda çıkmaza / tartışmaya girdiklerinde bunu açıkça dile getirdikleri de gözlemlendi. “Yaratıcının görevi sadece yaratmak gerisine karışmaz karışsaydı dünyada adaletsizlik olmazdı” cümleleri ile toplumsal örneklere yer vererek tartışmayı ilerletiyorlar. Aslın da bu da manevi alanda tam anlamıyla yeterli donanıma sahip olmadıklarının bir göstergesidir. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Ben deizmin artıp artmamasından ziyade tartışmanın, dindarlaşma üzerinden yapılmasını doğru buluyorum. Çünkü deizm popüler bir ifade ve hesap vermeyeceğiniz bir hayat anlayışı sunuyor. Ateizm dediğinizde birçok şeyi tamamen silmiş oluyorsunuz. Bu da cesaret istiyor. Çünkü aile ve çevre gibi faktörler hala baskın. Ama deizm dediğinizde tanrının varlığını kabul ederek, dilediğiniz gibi yaşam için bir rahatlık oluşturuyor. Ben şöyle düşünüyorum. İnsanlar deizme inandıkları için mi öyle söylüyorlar, yoksa yaşadıkları hayatı en güzel ifade eden deizm mi oluyor? Bizdeki “inandığı gibi yaşamayanlar, yaşadıkları gibi inanmaya başlarlar” cümlesinin durumu güzel bir şekilde anlattığını düşünüyorum. (Kadın, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Ciddi bir şekilde artmaktadır. Ve çok masum kavramlar/uğraşlar/etkinlikler çerçevesinde ilerlemektedir. Dinde önemli olan ibadet yani fıkıh özellikle tahrif edilmekte. (Kadın, Matematik Öğretmeni)

Bence artıyor. Kendisini deist olarak tanımlayanların sayısından ciddi anlamda bir artış olmasa da din anlayışı ve Tanrıyla ilişkisi deist paradigmaya yaklaşan birçok gençten söz etmek mümkün. Yani kendisini deist olarak tanımlamayan deistler oldukça fazla. Genellikle bu tutum bir Tanrıya inanmak ama dine karşı kayıtsız olmak şeklinde kendini gösteriyor. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Deizmin nasıl yayıldığıyla ilgili olarak sorduğumuz başka bir soru ise: “Gözlemlerinize dayanarak, “din alimlerinin ve Müslümanların akıl, bilim dışı davranışlarının, çağdaş sorunlara çözüm getirmemelerinin öğrencilerin deist modasına yönelmelerine etkisi vardır” görüşüne katkı sunar mısınız?” idi. Bu soruya üç katılımcı olumsuz cevap vererek, şu an çok fazla açıklama yapan, olumlu etkiler yayan alimler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Geri kalan katılımcıların hepsi ya kısmen etkili olduğunu ya da çok etkili olduğunu belirtmiştir. Katılmadığını ifade eden öğretmenlerimizin görüşleri şöyledir:

Hayır katılmıyorum. Çağdaş sorunlara akli ve bilimsel yollarla cevaplar vermeye çalışan İslam Alimleri mevcut çünkü. Ancak akli cevaplar vermeyenler, daha çok dikkat çekip gündem oluşturdukları için öğrencilerin dikkatini çekebilir. Bundan

dolayı, dolaylı olarak deizme yöneltebilir. (Kadın, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Hayır katılmıyorum, eskiden olsa örnek sınırlı diyebilirim ancak günümüzde çağın ihtiyaçlarına cevap veren bir-çok alime ulaşmak mümkün. (Erkek, Tarih Öğretmeni)

Bu görüşün çok sağlıklı olduğunu düşünmüyorum. Çünkü, Sosyal olay ve olgular söz konusu olduğunda bir ya da birkaç sebepten değil, uzun yıllar içerisinde yavaş yavaş, üst üste birikmiş sayısız sebepten bahsetmek gerekebilir. Ama ön plana çıkan sebeplerden biri ne olabilir denilecek olursa, 6. Soru için verdiğim cevapta da ifade etmeye çalıştığım gibi toplumumuzda deizm konusu düşünsel olmaktan ziyade davranışsal düzlemde geliyor. Özellikle muhafazakâr ailelerde yetişmiş gençler arasında yayılıyor olmasının sebebi bana göre şudur: Genç, başta kendi ailesi olmak üzere, kendini 'dindar' diye tanımlayan ve gencin hayatı üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkili olan insanların (Baba, anne, kanaat önderleri siyasi yöneticiler vs.) Söylemleriyle eylemleri arasındaki çelişkiden kaynaklanan tutarsızlıklara ve ahlaki yozlaşmaya kendince bir tepki ortaya koymuş oluyor. (Erkek, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Araştırmamızda “din alimlerinin ve Müslümanların akıl, bilim dışı davranışlarının, çağdaş sorunlara çözüm getirmemelerinin öğrencilerin deist modasına yönelmelerine etkisi vardır” görüşüne katkı sunar mısınız?” Sorusuna katıldığımı ifade eden öğretmenlerimizin görüşleri şöyledir:

Kesinlikle etkisi var. Çok az kavramla yeni nesle doğru olan şeyleri anlatmak zordur. Güncel bakış açısı içerisinde dinle yaşamının yollarını iyi ortaya konulması lazım. Bunun için de bilim din tartışmasının bir kenara bırakılması gerekir. (Kadın, Matematik Öğretmeni)

Din alimleri ve Müslümanlar değil de din alimi ve Müslüman görünüşlü kişilerin doğru kaynaklara dayanmayan yorumlarını günümüz dünyasına uyarlayamamaları doğrultusunda sanki din aslında oymuş gibi gösterdikleri ilgililere çözüm yokmuş gibi görünmesinin deizmin yayılmasında kesinlikle etkili olduğunu düşünüyorum. Kısacası bu komuyla ilgilenen insanların doğru kaynaklara ve yorumlara ulaşamaması deizmin yayılmasında etkili. (Kadın, Tarih Öğretmeni)

Dini otoriter olan kişiler kendi vazifelerini hakkıyla yapmadıklarında çocuklar maalesef farklı niyetleri olan sosyal medya, internet gibi sitelerin tuzaklarına düşmüş oluyor. (Erkek, Fizik Öğretmeni)

Kesinlikle buna katılıyorum, topluma öncülük ve örnek şahsiyet olarak çıkan birçok "din âliminin özellikle de kendi içlerindeki hem de çok basit tartışmalar

neticesinde, birbirlerini itibarsızlaştırması din ve dinî yaşama konusunda insanları çok sorguluyor. İnsan hayatta her zaman örneklere ve rehberlere ihtiyaç duyar, bugün örnek aldığını bir şahsın, diğer bir gün hiç de örnek alınacak biri olmadığını görünce bu ister istemez bir hayal kırıklığına ve beraberinde de ondan öğrendiği bir takım bilgi ve değerlere karşı da sorgulamayı getiriyor diye düşünüyorum. Şu an ben bir öğretmen olarak, öğrencilerime dini yaşantı ve bilgi noktasında şu hocayı takip edin diyemiyorum. Çünkü kimi söylesem, biraz internete bakıldığında onun aleyhinde yazılmış/ konuşulmuş onlarca şey var (ki herhangi birilerinin eleştirileri değil bahsettiğim, alanın insanların aleyhteki yazı ve konuşmaları). (Kadın, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Tatmin edici açıklamaların yapılmaması, çocuklarda sürekli bir soru işareti oluşturuyor, özellikle dini kadrolar tarafından kasıtlı veya kasıtsız yapılan birtakım açıklamalar gençleri dinden uzaklaştırıyor. (Erkek, Kimya Öğretmeni)

Din alimlerinin fetva verirken ya da sohbet ederken tüm halka açık umumi mecralarda herkesin anlamayacağı ince ayrıntılı fikhî konulara fazlaca yer vermediler, dini inanç noktasında daha temelini atmamış insanların bu tarz açıklamalara maruz kalması onları dinden ziyadesiyle uzaklaştırmaktadır. Bu bağlamda dinin temel inanç esaslarına vurgu yaparak, umumi konuşmalar hazırlanırsa din adamlarının daha etkili bir sonuca ulaşılabilirler. (Kadın, Coğrafya Öğretmeni)

Her paradigma problemlere çözüm üretebildiği sürece varlığını devam ettirebilir. Bugünün dünyasında geleneksel kaynaklar üzerinden ortaya konan bir İslami söylem problemleri çözmekten bir hayli uzak kalmaktadır. Bunda din alimlerinin payı olduğu kadar geleneksel fikhî anlayışının da etkisi bulunmaktadır. Aktif ve canlı bir içtihat mekanizması bulunmayan dinler tarihin gerisinde kalmak ve yaşanan dünyadan kopmak zorunda kalmaktadır. Yani suç sadece din alimlerinde değil aynı zamanda o alimlerin o söylem ve davranışları ortaya koymasına neden olan din anlayışındadır. (Erkek, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Kısmen katılıyorum. Katıldığım nokta öğrencilerin İslam ve Müslümanları birbirinden ayıramaması. Bu durum deizme yöneltiyor. Ama kesin olarak böyle bir korelasyon göremiyorum. (Kadın, Matematik Öğretmeni)

Özellikle sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı batı özentiliğine, değerlerin yok olmasına, kültürün çarpıtılması...listeyi daha da uzatabiliriz ama toplumsal her alanda olduğu gibi dini değerlerin azalmasına da sebep olmuştur. İster alim olsun ister olmasın dinle ilgili biraz fikir sahibi olan bir grup insanın buralarda söz hakkına sahip olmaları “saçma sapan” konuşmaları ve dini kendi düşünceleri doğrultusunda çarpıtmaları bu platformları yaygın bir şekilde kullanan ve gelişim dönemleri gereği kimlik arayışı içinde olan gençlerin beğenilerini, ilgilerini, düşüncelerini,

yönelimlerini ve aynı doğrultuda inançlarını da etkilemiştir. (Erkek, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Az da olsa vardır. Ama bu durum genel olarak dünya üzerinde hâkim olan kültürün günlük hayata olan etkisinin inançla ilgili kısmına karşılık gelmektedir. Yaşam günlük ve popüler kültürün ihtiyaçlarına göre hedeflendiği ve yaşandığı için, inanç tercihleri sonraya kalıyor. (Erkek, Matematik Öğretmeni)

Araştırmamızda deizm nasıl yayılıyor sorusuna cevap bulmak için sorduğumuz bir diğer soru şudur: “Kendini deist olarak tanımlayan öğrencileriniz -varsa- dışarıya dönük bir mesaj verme (entelektüel veya modern oldukları imajını yayma ve bu yolla arkadaş veya akran grupları arasında var olma) çabası mevcut mudur? Yoksa bilinçli ve tercih edilmiş bir düşünceye mi sahiptirler?” Bu soruyu öğretmenlerin tamamı cevaplamıştır. Genel olarak kimlik arayışında olan, sorgulayan gençlerin kendini anlamlandırma kaygısı olduğu gibi kendini çevresine “bakın ben de varım” demenin bir yolu olarak gören gençlerin de olduğu belirtilmiştir. Gençler arasında geleneğe, yeri geldiğinde dine bile karşı bir duruş sergilemenin bizim toplumumuz için çok zor olduğu bir ortamda gencin bu duruşu sergileyerek cesaretli olduğunu gösterme kaygısının da olduğunu ifade edebiliriz. Yine arkadaş çevresi içerisinde bulunduğu gruba dahil olmak ve dışlanmamak adına böyle eğilimleri olan öğrencilerinin olduğunu da ifade etmiştir. Katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

Sosyolojik olarak bir gruba ait olma isteği vardır, her insanda. Ancak kavramın temel dinamiklerinin açıklandığı, kendi içinde geliştirdikleri bir ritüelleri olduğunda dahil olacağını düşünmüyorum. O yüzden bu kavramın anlamı çokça konuşulmuyor, daha çok nefse hoş gelen tutum ve davranışlar konuşuluyor/yayınlanıyor. Böyle olunca daha cazip olmakta., böyle bir durumu da ancak halkın bütün katmanlarına dini doğru anlatacak, temel duruşun ne olması gerektiğini örneklendirecek ilahiyat/sosyolog/siyaset... vb. meslek gruplarının olması lazım. Çünkü doğru aydınlatamadığınız zaman bir nesli değil en az üç kuşağı etkileyecek bir risk söz konusudur. (Kadın, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Bazı gençler evet bir sosyal yer edinme derdinde, tanrıyla ilgili her türlü görüşü ilgi çekici bulabiliyorlar... Ama çoğunluğu konuyu gerçekten ilgi çekici bulduğu için ve daha da önemlisi yüzyılın mutlak gerçek kaynağı akıl ile kavrayamadıkları, akla yatan cevaplar bulamadıkları için deizmle ilgileniyor. (Erkek, Edebiyat Öğretmeni)

Deist olmanın ya da dini reddetmenin çok da iyi karşılanmadığı bir toplumda yaşadığımızı düşünmüyorum. Dine en çok mesafeli toplumsal gruplar dahi sözel bir reddedişten ziyade, dini belirli alanlara münhasır görme eğilimindedir. En seküler insan dahi dini vicdani anlamda bir gereklilik olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla böyle bir fikre sahip olmak toplumsal kabule değil, tam tersine dışlanmaya neden olmaktadır. Bilinçli bir tercih noktasında ise ikiye ayırmak gerekir: Okuyup araştırarak reddedenler ve dine karşı kayıtsız ve ilgisiz olmayı tercih edenler. Bir kısım gençler araştırarak ve bilinçli bir şekilde dini düşüncelerine ulaşırken diğer bir kısım ise yukarıda zikrettiğimiz nedenlerle dinden uzaklaşmakta ve ilgisizliği bir tercih olarak benimseyerek hayatına devam etmektedir. (Erkek, Felsefe Grubu Öğretmeni)

'Ben deist oldum' cümlesinin geri planında birçok sebep var. Bunlardan biri de hiç şüphesiz, içinde bulunduğu grup içerisinde farklılaşarak fark edilmeye çalışan ergen tavrıdır. (Kadın, Kimya Öğretmeni)

Arkadaşları ile bu konuyu görüştüğümde bilgi birikimi olmadan yalnızca dikkat çekmek için deist olduğunu iddia ettiğini söylüyorlar. (Kadın, Fizik Öğretmeni)

Daha önceki sorularda cevapladığım gibi bazıları ergenliğin getirdiği kimlik arayışı doğrultusunda kulaktan dolma bilgiler ile marjinal görünmek için deist olduğunu savunup kulaktan dolma bilgiye sahip iken ki bunlar zaten anlaşılıyor; cumaya gidip, günah-sevap tartışmasına giriyorlar. Bazıları da kesin ve bilinçli araştırmalar ile bu inançlarını çeşitli tezler ile savunup akılcı çerçeveye "kendilerince" oturtuyorlar. (Erkek, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

İnsanların genel yapısıyla alakalı bir durum olarak değerlendiriyorum. Doğruyu, kendisi için en uygun olanı arama çabası içinde olan birisi için bilinçli bir tercih olurken; popüler olma, farklı olduğunu belli etme, yaşadığı hayatı normalleştirme çabası içinde olanlar içinse bir entellik/farklı olduğu gösterme olarak yorumlayabiliriz. (Kadın, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Bu bölümde gençlerin deizmi nasıl tanıdıkları, nasıl merak ettikleri, ilk nereden duydukları gibi konulara cevap bulmak için sorular sorulmuştur. Bu soruları dört başlık altında toplayarak katılımcıların görüşleri ifade edilmiştir. Gençlerin içinde buldukları dönemin etkisiyle de kimlik arayışında olduğu ve bu arayışın deizm kapı araladığı, gençler arasında ilgi çekmek için, marjinal görünmek için, bilinçli bir sorgulama sonucu gibi birçok nedenden dolayı deizm yaygınlaşıyor diyebiliriz.

3.1.3. Deizm Algısında Bireysel Özellikle

Bu bölümde toplumumuzda gençlerin deizm algısında gençlerin bireysel özelliklerinin etkili olup olmadığını araştırmak istedik. Sosyal olay ve olgularda tek bir nedenden bahsedilemez, birçok neden olduğunu biliriz. Deizmin gençler içerisinde yayılmasında gencin bireysel birtakım özelliklerinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuyu araştırmak için katılımcılarımıza dört soru sorduk, bu soruların ilki şöyledir: “Deizmle ilgili sorgulamalar yapan öğrencileriniz dini ibadet ve ritüellerini yerine getiriyorlar mı? (Namaz, Oruç, İnfak, Tesettür gibi)”. Bu soruya katılımcıların bir kısmı dini ritüellerle deizm arasında bir ilişki görmediğini, bir kısmı ise deizme ilgi duyan öğrencilerin dini ritüel ve ibadetleri dikkat eden öğrenciler olmadığını söylemişlerdir. Bir kısım katılımcı ise deizme ilgi duyan öğrenciler içinde dini ritüelleri yerine getiren öğrencilerin olduğunu söyleyenler de var. Dini ritüel ve ibadetleri yerine getirmiyorlar diyen katılımcı görüşleri şöyledir:

Deist olduğunu söyleyenler zaten çoğunlukla ibadet sorumluluğundan kaçmak için deist olduklarını söylüyorlar. Yani aslında deizme götüren şey daha özgür yaşama, hiçbir sorumluluk yüklenmemektir. (Erkek, Matematik Öğretmeni)

Deizm eğilimi olan öğrenci dini ibadetlerini yapmıyor bir kısmı öğrenci de bu düşünceye sahip arkadaşlarına nasıl cevap verebileceği konusunda araştırmalar yapıyor. (Kadın, Fizik Öğretmeni)

Deist olduğunu söyleyenler zaten çoğunlukla ibadet sorumluluğundan kaçmak için deist olduklarını söylüyorlar. (Kadın, Edebiyat Öğretmeni)

Bu konuları soran öğrencilerin büyük bir kısmında temel husus söyledikleri şeylerin hayata ve sonrasına yansımaları, etkisini yeterince fark edemedikleridir. O yüzden şekil ve ibadetleri yerine getirip/getirmeme konusunda her türden kişi ile karşılaşılabilir. Ama diğer tarafta ciddi anlamda ontolojik sorgulama yapan öğrencilerde bu gibi ritüelleri yerine getirdiklerini düşünmüyorum. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Aynı soruya katılımcıların bir kısmı dini ritüel ve ibadetleri yerine getiren öğrencilerinin de olduğunu söyleyen öğretmen görüşleri şöyledir:

Hatırladığım birkaç öğrenci yerine getiriyorlardı. Ama sonraları ne durumda oldular bilemiyorum. Çünkü kişinin Allah'ın emrinin olduğu gerçeğinden hareketle kendisinin de bir bağ kurması ve anlam geliştirmesi lazım. Yani neden namaz kılıyorum/kılmalıyım gibi. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Aslında bu soruya iki boyuttan bakmak gerekiyor. Kişiye göre ve ibadete göre değişiyor. Kişiye göre: Gençlerin içinde yaşadığı aile ve çevre bu davranışı doğrudan etkiliyor. Muhafazakâr ya da dindar bir aileden geliyorsa toplum baskısı etkili olabiliyor. Diğer yandan dine ilişkin sorgulama bazı insanlarda ritüellerden hızlı bir kopuş yaşanmasına neden olurken, bazıları çok inanmasa da ritüellere devam edebilmektedir. Ritüellerden tamamen kopuş bireyde bir boşluk hissi oluşmasına neden olabilmektedir. Çünkü deizm anlamsızlaştırdığı ritüellerin yerini başka bir şeyle ikame etmemektedir. Hayatının o güne kadarki kısmında Tanrıyla ilişkisini belirli ibadetler ve ritüeller üzerinden kurmuş bir insan ritüelsiz bir ilişki biçimi tahayyül edememektedir. Bu anlamda deist olmak din değiştirmekten de ateist olmaktan da oldukça farklıdır. Din değiştirdiğiniz zaman yeni dininizin ritüelleri ile söz konusu boşluğu doldurabilirsiniz. Ateist olduğunuz da ise Tanrıya inanmadığınız için herhangi bir ritüele ihtiyacınız yoktur. Deizmde ise bir Tanrıya inanmakta ama onunla nasıl ilişki kuracağınızı bilmemektesinizdir. Bu da genel olarak ahlak kavramının devreye girmesine neden olmaktadır. Ahlaklı ve iyi bir insan olmak Tanrıyla ilişkinin merkezine yerleşmektedir. Ama "iyi insan olmak" geleneksel anlamda anlaşılan ritüelden (belirli bir disiplini, şekli, şartları olan ayinsel bir ibadet) oldukça farklıdır. Bu durum da herhangi bir dinden koparak deist olan bir insan için yeni bir deneyim ortaya çıkarmaktadır. İbadete göre: Özellikle toplumun kültürel kodları içerisinde bulunan ibadetler deistler tarafından daha zor terk edilmektedir. Türkiye için kurban, oruç gibi ibadetler daha zor terkedilirken, namaz, hac gibi ibadetler daha kolay terkedilebilmektedir. Çünkü bazı ibadetler sadece dini bir ritüel olmaktan çıkıp toplumsal bir kültürel öğeye dönüşmüştür. Bayramlarda kurban kesen, Ramazan'da oruç tutan ama namaz kılmayan, Haccın gereksiz olduğunu söyleyen birçok deist tanıyorum. Bu noktada bir diğer önemli husus da mahalle baskısı. Örneğin deizme yaklaşmış olmasına rağmen hala başını örten birçok kadın tanıyorum. Çünkü başörtüsü toplumsal görünürlüğü olan bir ritüel ve ömrünüzün 20-30 yılını başörtülü olarak geçirdiyseniz başı açık şekilde toplumun huzuruna çıkabilmek için dinin emirlerinden çok daha fazlasını çiğnemek zorundasınızdır. (Erkek, Felsefe Grubu Öğretmeni)

Deist olduğunu ifade eden öğrencilerin bazılarının cuma namazına gittiğini gözlemledim. Bazılarının ise dinsel hiçbir ritüele uymadığı bu konuda katı görüşlere sahip olduklarını da aynı doğrultuda gözlemledim. (Kadın, Tarih Öğretmeni)

Bu konuları soran öğrencilerin büyük bir kısmında temel husus söyledikleri şeylerin hayata ve sonrasına yansımaları, etkisini yeterince fark edemedikleridir. O yüzden şekil ve ibadetleri yerine getirip/getirmeme konusunda her türden kişi ile karşılaşılabilir. Ama diğer tarafta ciddi

anlamda ontolojik sorgulama yapan öğrencilerin de bu gibi ritüelleri yerine getirdiklerini düşünmüyorum. (Erkek, Kimya Öğretmeni)

Toplumumuzda gençlerin deizm algısında gençlerin bireysel özelliklerinin etkili olup olmadığını araştırmak adına öğretmenlere başka bir soru olarak şunu sorduk: “Deizm ilgili sorgulamalar yapan öğrencileriniz ahlaki tutumlarıyla ilgili değerlendirme yapabilir misiniz? (Dürüst, yardımsever, merhametli, paylaşımcı, nezaket sahibi)”. Bu soruya katılımcılarımız ahlakla ilgili farklı görüşler dile getirmişlerdir. Bu görüşler şöyledir:

Düşünmek, sorgulamak ve araştırmak yönü itibariyle bakıldığı zaman bu öğrenciler ahlaki yönü iyi idi. (Kadın, Edebiyat Öğretmeni)

Ahlak çok geniş bir kavram, bu konuda yorum yapmam doğru olmaz. Çünkü lise son sınıfta okuyup ahlaki bulmadığı için erkek arkadaşı olmayan ama göbeği açıkta kıyafet, giyen de var namaz kılıp kız arkadaşıyla el ele gezen de var. Bu soru için ahlaki tutum kavramının açıklanması gerek. (Kadın, Matematik Öğretmeni)

Ahlaki tutumlarında problem yok arkadaşlık ilişkileri iyi ahlaki problemleri olan gençlerin genelde deizmle din ile de ilgisi genelde yok. Bireysel özellikleri var ama hepsi Nezaket te veya merhamette gibi ortak bir paydada toplamak zor görünüyor. (Erkek, Coğrafya Öğretmeni)

Genel olarak çevremdeki deist ve ateistlerin Müslümanlardan daha ahlaklı olduklarını rahatlıkla söyleyebilirim. Bir Müslüman genellikle dininin merkezine namaz, oruç gibi ibadetler, yerleştirdiği için, bu yükümlülükleri yerine getirerek Tanrıya karşı vecibesini yaptığını düşünmekte ve ahlaki öğretileri ikinci plana atabilmektedir. Deistler ise genel olarak Tanrıyla ilişkisinin merkezine ahlakı koyduğu için bu konuda daha hassas bir davranış sergilemektedirler. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Seküler denk gelmedi daha çok dindar ve muhafazakâr, Ahlaken yeterli seviyelerdeydiler. Dürüst, samimi gibi... (Erkek, Matematik Öğretmeni)

Deizmi savunan öğrenciler için ahlaki olarak “normal davranışları var” şeklinde kesin bir cümle kuramadığım gibi, deizmi savunanlar içinde ahlaki olarak anormaller gibi kesin bir cümle kuramam. Öğrencilerin hepsi için bir değerlendirme yaparsak saygılı olan/olamayan, dürüst olan /olamayan, yardımsever olan/olmayan var... Belirgin bir örnek verememenden yola çıkarsam deizmi savunan anormal davranışa sahip öğrenci görmedim. (Kadın, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Konuyu etik, evrensel değerler çerçevesinde ele aldığımızda bahsedilen kavramların bir kısmına veya tamamına sahip oldukları rahatlıkla gözlemlenebilir. (Kadın, Coğrafya Öğretmeni)

Toplumumuzda gençlerin deizm algısında gençlerin bireysel özelliklerinin etkili olup olmadığını araştırmak adına öğretmenlere sorduğumuz diğer bir soru da “Deizm ilgili sorgulamalar yapan öğrencilerinizin ne tür aile ortamlarında yetiştiği hakkında fikriniz var mı? (Liberal, dindar, seküler, muhafazakâr aile ortamları gibi)” idi. Bu soruya katılımcılar çok farklı cevaplar vermişler. Ama genel olarak iki başlık altında toplanabilir: İlki geleneksel- muhafazakâr aileler, diğeri ise dinle ilişkisi daha az olan seküler ve liberal aileler olarak sınıflayabiliriz. Katılımcılarımızın görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sorularına cevap bulamayan, derinlemesine düşünmesine fırsat verilmeyen baskıcı muhafazakâr kesimden olduğunu söyleyebiliriz. (Erkek, Edebiyat Öğretmeni)

Gözlemlediğim kadarıyla deizm araştıran öğrencilerimin ciddiye alınacak kadar çoğunluğu aile ortamında din ile farklı boyutlarda muhataplar. Evlerinde namaz kılınmayan ve tesettürden bihaber dar büyüyen çocuklar olduğunu söyleyebilirim. (Kadın, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Herhalde seküler aile daha çoğunluktadır. Fakat bununla birlikte ilgisiz ailelerin çocuklarında da olabilir. Ailelerin gençlerin yaşadığı buhrandan haberdar olmaması, dini eğitimlerini üstlenmemesi, iyi bir rol model olmaması gibi nedenlerin daha çok önemli olduğunu söylemem lazım. (Erkek, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Geneli ne kadar yansıtır bilmiyorum ama benim çevremdekilerin neredeyse tamamı dindar-muhafazakâr ailelerde yetişen insanlar. Tabi bu noktada liberal, seküler, sosyal demokrat ailelerin kendilerini deist olarak tanımlamamakla beraber dinle ilişkilerinin deist düşünce ile zaten yakın olduğunu da söylemek gerekir. Muhtemelen bu süreç kendisini deist olarak tanımlayan insanların sayısında kayda değer bir artış sağlamaktan ziyade daha seküler bir din anlayışının ortaya çıkmasına neden olacak. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Geleneksel/muhafazakâr (ya da muhafız-ı kâr) aileler. (Belki diğer kesimlerde de yaygındır. Ama o kesimlerle ilgili fikir beyan edecek kadar yeterli gözlemim yok.) (Kadın, Edebiyat Öğretmeni)

İlçe olarak muhafazakâr bir ilçe bu doğrultuda inanışlara ve dinsel ritüellere genelde bağlılar. Babası imam olup deizmi savunan öğrenci ile karşılaştığım gibi aynı şekilde annesi tarafından terkedilmiş alkolik bağımlısı babası ile yaşayan öğrencinindi deizmi savunduğunu gördüm. “Normal aile” ya da “anormal aile” aile ortamları etkilidir/değildir cümlesi kurulamaz. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Dini ortamdan biraz daha uzak ortamda yetişmiş kimselerin bu sorgulamaları biraz daha fazla yaptıklarını düşünmekle birlikte, dindar veya muhafazakâr aile ortamlarında yetişmiş kimselerle de karşılaşabilmektedir. (Kadın, Kimya Öğretmeni)

Toplumumuzda gençlerin deizm algısında gençlerin bireysel özelliklerinin etkili olup olmadığını araştırmak adına öğretmenlere “Deizme ilgi duyan öğrencilerinizin psikolojik duygu durumlarıyla ilgili bilgi verir misiniz?” sorusunu da yönelttik. Bu sorumuza katılımcılarımız farklı görüşler beyan etmişlerdir, bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Kavramsal yönüne hâkim olanlar için süreç devam eder. Kendilerince bir yolu araştırarak bulular. Bu makul olandır. Çünkü insan kendini ikna ederse yol alır. (Erkek, Fizik Öğretmeni)

Davranışlarına yansıyan boyutta gördüğüm yok, sorulan buysa öğrencilerin psikoloji bozuklukları ya da bir çöküş durumu gözlemlemedim. Sadece tanrıyı tanımlamaya çalışan arayış içindeki gençler olduğunu, kimlik arayışı bitmemiş olduğunu söyleyebiliriz. (Kadın, Edebiyat Öğretmeni)

Aslında kendilerinin deist olduğunu açıkça söylemiyorlar, kendi iç dünyalarında sorgulamaları var ki, komuyu başkaları ağızdan söylüyorlar, daha çok karşılaştım arkadaşları arasında deist var veya ateist olduklarını söylerken öğretmenleri ve büyükleri yanında bunu inkâr ediyorlar. Gençler arasında neredeyse bir özellik haline gelmiş durumda, deistim demek. Yani marjinal bir imaj çizmek ve dikkati üzerinde toplamaya çalışır. (Erkek, Kimya Öğretmeni)

Kendini gerçekleştirememiş ve dikkat çekmeye çalışan öğrenciler, ben de varım diyen öğrenciler. (Kadın, Fizik Öğretmeni)

Gençte iki şey üst üste geliyor: Sosyal çevresindeki ‘ahlaksız dindar’ a duyduğu tepki ve ibadet sorumluluğuna karşı tembellik (Kadın, Kimya Öğretmeni)

Olaylar karşısında çabucak pes ettiklerini görüyorum. Dua etmeye kendilerini kapattıkları için sığınacak bir liman bulamadığını ve zorluklar karşısında

dayanıklılıklarının dua edenlere nazaran daha zayıf olduğunu alenen fark ediyorum. (Kadın, Matematik Öğretmeni)

Uzman olmadığım için psikolojik ruh hallerini bilemem ama görünen davranışlarından yola çıkarak “anormal davranışlar” sergiliyorlar gibi kesin yargıda bulunamam. Arkadaşları tarafından sevilen dışa dönük, yardımsever, lider kişiliklere sahip öğrenciler olduğu gibi içe kapanık, zorbalığa uğrayan ya da zorba davranışlar sergileyen öğrenciler de var. Ama şu da bir gerçek belki aile değerlerinin devam etmesi ya da kapalı toplumda yetişmelerinden dolayı öğretmenlerine karşı saygılı davranışları var. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Duygu durumlarının değişken olduğunu düşünüyorum. Bu da konuya olan yaklaşım durumlarıyla olsa gerek. Bazen onu savunup mutluluğu sağladığı düşünülürken/görülürken, bazen de bir şeylerin eksik kaldığı hissiyle bir şeylerin yanlış gittiği durumundan bahsedilebilir. (Erkek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni)

Kendini gerçekleştirememiş, öz benlikleri tam oturmamış, kimlik arayışları devam eden, sorgulayan öğrenciler olduğunu söyleyebilirim. (Kadın, Fizik Öğretmeni)

Bu bölümde sorulan sorulara katılımcılarımızın verdiği cevapları sıraladık. Burada bireysel özellikler gençlerde deizm algısını nasıl etkiler sorusuna cevap olarak birçok neden sıralanmış. Bu nedenlerin başında gençlerin içinde buldukları dönem itibarıyla kimlik oluşumunun tamamlanmamış olması, ailelerin ilgisizliği, akranları arasında kabul görmek gibi nedenlerin olduğunu söylemişlerdir. Gençlerin dini ritüel ve ibadetleri arasında bir ilişki vardır diye kesin bir sonuca ulaşamayacağı sonucuna varılmıştır. Yine gençlerin ailelerin tutumu ile deizme olan ilgi arasında net bir korelasyondan da bahsedemeyiz. Hem dindar hem de seküler aileler arasında görülebildiği görülmüştür. Yine ahlaken sağlam yetileri sahip olan gençler olduğu gibi ahlaki erdemlere sahip olmayan öğrencilerde olduğu dile getirilmiştir.

3.2. Kendi Perspektiflerinden Lise Öğrencilerinin Deizm Algısı

Lise öğrencilerin deizm algısını öğretmenlerin bakış açısına göre inceledikten sonra şimdi ise öğrencilerin kendi bakış açısına göre inceleyeceğiz. Burada, yapmış olduğumuz anketin soruları detaylı olarak incelenecektir. Anket üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde demografik özellikleri içeren sorulardan oluşmaktadır. Diğer iki bölümde ise öğrencilerin deizm algısını anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.

3.2.1. Demografik Analizler

Burada lise öğrencilerin deizm algısını ortaya koymak için gerekli olan demografik sorular sorulmuş, bu soruların analizi yapılmış ve daha sonraki veriler için de kaynaklık sağlayacaktır.

Tablo 1: Genel Ortalamalar (Demografik Bölüm)

		Cinsiyet	Sınıf	Okul Türü	Yaş	Ailenin Aylık Geliri
Sayı	Geçerli	338	338	338	338	338
	Kayıp	0	0	0	0	0
Ortalama		1.349	3.743	2.497	3.269	2.654
Std. Sapma		0.4774	1.1304	1.7299	1.1355	1.2162

Araştırma bulgularının veri analizlerini yapmaya demografik verilerle başlanmış olup önce demografik soruların ortalama ve standart sapmaları verilmiştir. Araştırmamıza toplam 338 öğrenci katılmış olup bu öğrencilerin tamamı soruları cevaplamıştır. Her sorunun yukarıda ortalama ve standart sapmaları verilmiştir. Her sorunun tek tek ortalamalarını vermek yerine sorular kendi içinde gruplar oluşturulup birlikte verilecektir. Bu şekilde hem zaman hem de yerden tasarruf sağlanmış olacaktır. Sonrasında ise tek tek veri analizleri yapılacaktır.

Tablo 2: Cinsiyet Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kadın	220	65.1	65.1	65.1
Erkek	118	34.9	34.9	100
Toplam	338	100	100	

Araştırmaya eşit sayıda erkek ve kadın öğrenci hedeflenmiş olmasına rağmen katılımların %65,1'i kadınlardan %34,9'u erkeklerden oluşmuştur. Erkek katılımcıların az olmasını erkek öğrencilerin anketi doldurmada kız öğrencilere göre daha isteksiz olmaları ve ciddiye almamalarını gösterebiliriz. Anket çalışmamızın dünya çapında yaşanan pandemi dönemine denk gelmesi nedeniyle online olarak hazırlanmıştır. Okul idaresi ve öğretmenler üzerinden öğrencilere online gönderilmiştir. Eşit sayıda öğrenciye gönderilmesine rağmen maalesef erkek öğrencilerden daha az cevap gelmiştir.

Cinsiyet, olaylar karşısında verilen tepkileri belirlemede çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü aynı olay karşısında kadın veya erkeğin vereceği tepkiler farklılaşmaktadır. Bu nedenle ileriki birçok analizde sıkça cinsiyetin verdiği bilgilerden faydalanılacaktır. Araştırmamızda cinsiyetin önemli olduğu düşünülmüştür. Deizm algısında cinsiyetlere göre farklılık olup olmadığını gözlemlemek önemli bir veri kaynağı olacaktır.

Tablo 3: Sınıf Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Hazırlık	1	0.3	0.3	0.3
9.sınıf	43	12.7	12.7	13
10.sınıf	119	35.2	35.2	48.2
11.sınıf	70	20.7	20.7	68.9
12.sınıf	89	26.3	26.3	95.3
Mezun	16	4.7	4.7	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %0,3'ü hazırlık sınıfından oluşmuştur. Bunun nedeni örnekleminizdeki okulların çoğunda hazırlık sınıfının olmamasıyla açıklanabilir. Bu ankette sınıf olarak daha çok 10.sınıf ve üzeri sınıflar hedeflenmiştir. Çünkü bu sınıflar da din kültürü ve felsefe derslerinde deizm konu olarak işlenmeye başlanmasıyla, öğrencilerin deizmi öğrendikleri düşünülerek daha kesin verilerin elde edileceği düşünülmüştür. Hem de gelişim dönemi olarak daha soyut düşünebilen ve yavaş yavaş kendisiyle ilgili bir kimlik oluşturulan bir yaş aralığı olması nedeniyle seçilmiştir. Bu nedenle katılımcıların %35,2'si 10.sınıf %20,7'si 11.sınıf %26,3'ü 12.sınıflardan oluşmuştur

Tablo 4: Cinsiyetlerin Sınıf Düzeylerine Göre Çapraz Tablosu

		Sınıf						Toplam	
		Hazırlık	9.sınıf	10.sınıf	11.sınıf	12.sınıf	Mezun		
Cinsiyet	Kadın	Sayı	1	32	80	47	47	13	220
	%	100.0%	74.4%	67.2%	67.1%	52.8%	81.3%	0.650888	
Erkek	Sayı	0	11	39	23	42	3	118	
	%	0.0%	25.6%	32.8%	32.9%	47.2%	18.8%	0.349112	
Toplam	Sayı	1	43	119	70	89	16	338	
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		

Hazırlık sınıftan katılan katılımcıların %100'dür. 9.sınıftan katılan katılımcı oranı %74,4'ü kız %25,6'sı erkektir. 10.sınıftan katılan katılımcıların oranı %67,2'si kız %32,8'i erkektir. 11.sınıftan katılan katılımcı oranı 67.1'i kız %32,9'u erkektir. 12.sınıftan katılanların oranı %52,8'i kız %47,2'si erkektir. Mezunların oranı ise %81,3'ü kız %18,8'i erkektir.

Örneklem grubunda hazırlık sınıfı sadece Fen Lisesinde olduğu için anket hazırlık sınıfındaki sadece bir kız öğrenciye ulaşmıştır. Bu yüzden en az katılım bura da olmuştur. Mezun sayısı da az tutulmuştur. Liseden yeni mezun olan öğrenciler seçilmiştir. Daha yeni mezun olmuş olmaları onları da örnek grubuna dahil etmemizi sağlamıştır.

En yüksek oranlar 10.sınıf ve 11.sınıftır. Bunun en önemli gerekçesi olarak bu sınıflarda müfredat gereği gerek Din Kültürü ve Ahlak bilgisi gerek Felsefe dersleri sayesinde öğrenciler deizm ilgili konuları öğrenmeye başlıyor.

Sınıf düzeylerindeki katılımların kız erkek durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına da bakılırsa kız öğrencilerin her sınıf düzeyinde sayı olarak daha fazla olduğu görülecektir.

Tablo 5: Cinsiyet ile Sınıf Düzeyleri Arasındaki Chi-Square Testi

	Değer	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.298 ^a	5	.067
Likelihood Ratio	10.665	5	.058
Linear-by-Linear Association	3.075	1	.079
Geçerli Sayı	338		

Yukarıda ki-kare analizi verilmiştir (Chi- Square Test). Ki kare analizi bize çapraz tablosu yapılan iki grubun analizini yapmayı ve değerlendirmeyi sağlar. Sosyal bilimlerde Ki kare analizinde genellikle Pearson Chi-Square testi uygulanıp onun değerler kısmına bakılır (Sig 2.sided). Ki kare analizinden deki değerler şöyle yorumlanır:

- Pearson Chi-Square > 0.05' ten ise iki grup arasında bir farklılaşma yoktur şeklinde yorumlanır.
- Pearson Chi-Square < 0.05' ten ise iki grup arasında bir farklılaşma vardır şeklinde yorumlanır.

Yaptığımız analizde Pearson Chi-Square değerleri (.067) > 0.05'ten büyük olduğu için kız ve erkekler arasında sınıf düzeyinde bir farklılık yoktur sonucuna varılmıştır.

Tablo 6: Okul Türü Dağılım Çizelgesi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Resmî Anadolu Lisesi	167	49.4	49.4	49.4
Resmî Fen Lisesi	13	3.8	3.8	53.3
Anadolu İmam Hatip Lisesi	62	18.3	18.3	71.6
Özel Anadolu Lisesi	48	14.2	14.2	85.8
Özel Fen Lisesi	19	5.6	5.6	91.4
İmam Hatip Proje Okulu	25	7.4	7.4	98.8
Meslek Lisesi	4	1.2	1.2	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %49,4'ü Resmi Anadolu Lisesi, %18,3'ü ise Anadolu İmam Hatip Lisesi, %14,2 'si Özel Anadolu Lisesi oluşturmaktadır. Bu okullardaki katılım sayısının fazla olmasının nedeni olarak Başakşehir 'deki okulların çoğunun ya Anadolu Lisesi ya da İmam Hatip Anadolu lisesinden oluşmasıdır. En az katılım ise %1,2' ye Meslek Lisesi oluşturmuştur. Başakşehir 'deki okul türlerin sayısına orantılı olarak ankete katılabilecek öğrenciye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 7: Yaş Dağılımı Çizelgesi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
14 Yaş	14	4.1	4.1	4.1
15 Yaş	86	25.4	25.4	29.6
16 Yaş	89	26.3	26.3	55.9
17 Yaş	93	27.5	27.5	83.4
18+ Yaş	56	16.6	16.6	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %4,1'i 14 yaş, %16,6'sı ise 18 yaş ve üzeri olduğu gözlenmiştir. Diğer yaşlar ise birbirine yakın aralıklarla dağıldığını söyleyebiliriz. Tabi bu dağılımda lise başlangıç ve bitiriş yaş aralığının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak liseye başlama yaşı 15 yaş, liseyi bitirme yaşı ise 18 ve 19 yaş olarak kabul etmek

mümkündür. Genel kanat böyle olsa da farklı istisnaların olduğunu tabloda görebiliyoruz. %4,1’le 14 yaşında liseye başlayan öğrenciler görülmektedir.

Anketimizde yaşın önemli bir ölçüt olduğu düşünülmüştür. Çünkü öğrencinin yaşını bilmek içinde bulunduğu gelişim dönemini iyi bilmemizi sağlar, bu da verilen kararların, değişimlerin, sosyal çevrenin etkisini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Böylelikle de deizmden etkilenen öğrencileri daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Tablo 8: Ailenin Aylık Gelirinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
2500 TL – 3000 TL	62	18.3	18.3	18.3
3001 TL- 5000 TL	105	31.1	31.1	49.4
5001 TL- 10.000 TL	96	28.4	28.4	77.8
10.001 TL – 15. 000 TL	38	11.2	11.2	89.1
15.001 TL üzeri	37	10.9	10.9	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %31,1’i aile aylık gelir durumu 3.001 TL- 5.000 TL arası, 28.4’ü ise 5.001 TL- 10.000 TL arası gelire sahip olduğu görülmüştür. Sonuçlar gösteriyor ki %59,4 oranında bu iki aralıkta toplanmıştır. Yani öğrencilerin aile gelir ortalaması 3.001 TL ve 10.000 TL arasında yoğun olduğu görülmüştür. Diğer gelir düzeylerin ise birbirine yakın olduğu da görülmüştür.

Başakşehir örneklemindeki okulların bir kısmının özel okul olması, buradaki öğrencilerden dolayı 15.000 TL. ve üzeri aralığı %10,9 olarak tespit edilmiştir. Yine Başakşehir ’in zengin bir kesimin yanında orta düzeyde ailelerin olması nedeniyle, anket sonuçlarına yansımıştır.

Bireylerin aile gelir durumları araştırmaların kapsamlı olması bakımından önem arz edeceği düşünülür. Çünkü bireyin çocukluğundan ergenliğine ve daha sonralarındaki maddi durumunun muhakkak yaşamına ve kararlarına etki edeceğini düşünülür. Gelir durumu aile hakkında çok geniş bilgiler verebilir. Bu yüzden ailelerin

aylık gelirlerinden dolayı yaşamları çok yönlü şekillenebilir. Fakir aileler ile zengin ailelerin inanç ve tutumları arasında çok büyük farklar oluşabilmektedir.

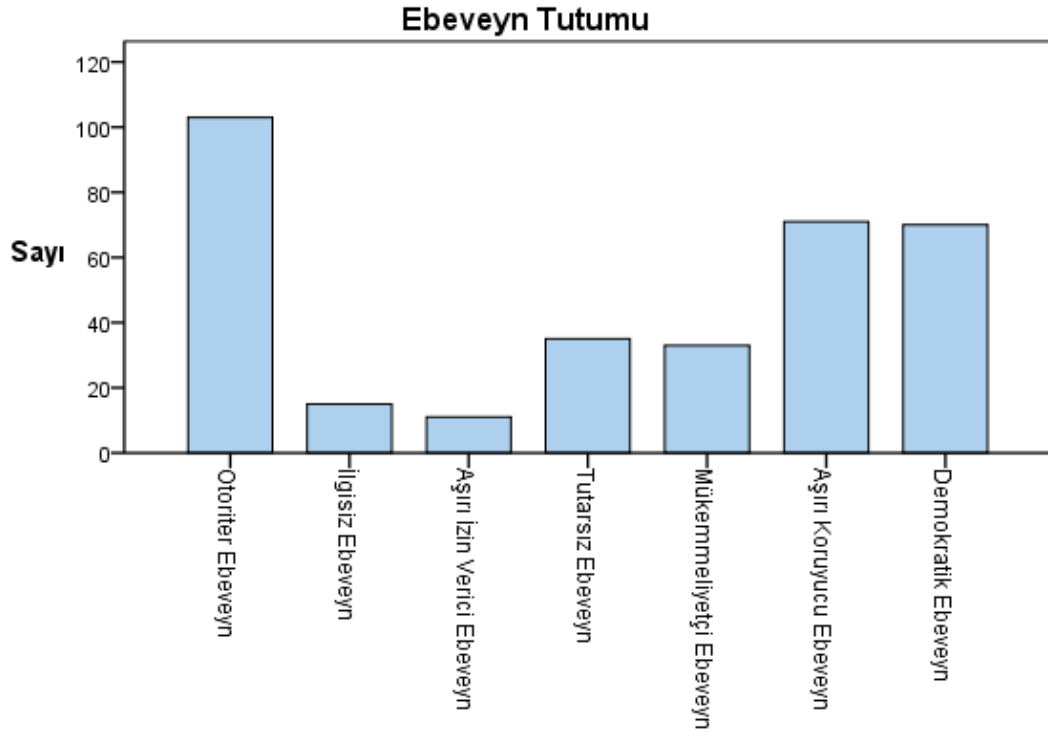
Tablo 9: Ebeveyn Tutumu Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Otoriter Ebeveyn	103	30.5	30.5	30.5
İlgisiz Ebeveyn	15	4.4	4.4	34.9
Aşırı İzin Verici Ebeveyn	11	3.3	3.3	38.2
Tutarsız Ebeveyn	35	10.4	10.4	48.5
Mükemmeliyetçi Ebeveyn	33	9.8	9.8	58.3
Aşırı Koruyucu Ebeveyn	71	21.0	21.0	79.3
Demokratik Ebeveyn	70	20.7	20.7	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %30,5'i Otoriter ebeveyn %4,4'ü İlgisiz ebeveyn %3,3'ü aşırı izin verici ebeveyn, %10,4'ü tutarsız ebeveyn %9,8'i mükemmeliyetçi ebeveyn %21,0'ı aşırı koruyucu ebeveyn katılımcıların 20.7 si ise demokratik ebeveynden oluşmuştur. Ebeveynini otoriter görenlerin sayısı daha fazladır. Aşırı koruyucu ebeveyn sayısı da (%21) fazladır.

Ebeveyn tutumlarının anket çalışmasında çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü çocuklar yaptığı birçok davranışın arkasında anne babasının sergilediği tutum bulunmaktadır. Otoriter bir anne babanın çocuğu sürekli kendi üzerinde baskı ve kontrol hissettiği için onlarsız hiçbir adım atmayacak, karar vermeyecektir, aşırı serbest anne babanın çocuğu ise hiçbir baskı hissetmediği için sorumluluk duygusu duymayacak ve yaptığı hiçbir davranışın sonuçlarını düşünmeyecektir.

Anne babanın çocuğunun karakterini ve hayata dair her türlü bilgi ve becerilerinin oluşmasını sağlayan en temel bilgi kaynağı olduğunu unutmamız gerekir. Bu nedenlerden ötürü ileriki analizlerde de ebeveyn tutumlarına veri olarak sıkça başvurulacaktır.

Tablo 100: Ebeveyn Tutum Grafiği

Tablo 111: Öğrencinin Kendisini ve Ebeveynini Dini Yönden Tanımlamasına Dair Tablo

Kendinizi Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz	Annenizi Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz			Babanızı Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz						
	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	
Tanrıya ve dine inanmıyorum.	16	4.7	4.7	Tanrıya ve dine inanmıyor.	1	.3	.3	2	.6	.6
Tanrıya inanıyorum ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyorum	18	5.3	5.3	Tanrıya inanıyor ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyor.	0	0.0	0.0	6	1.8	1.8
Müslümanım ama hayatın dine göre düzenlenmesi gerektiğini düşünmüyorum.	27	8.0	8.0	Müslüman ama hayatın dine göre düzenlenmesi gerektiğini düşünmüyor.	6	1.8	1.8	13	3.8	3.8
Müslümanım ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyorum.	157	46.4	46.4	Müslüman ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyor.	149	44.1	44.1	118	34.9	34.9
Müslümanım ama dinin gereklerini çok fazla yerine getirmiyorum.	81	24.0	24.0	Müslüman ama dinin gereklerini çok fazla yerine getirmiyor.	30	8.9	8.9	67	19.8	19.8
Müslümanım ve dinin gereklerini yerine getiriyorum.	27	8.0	8.0	Müslüman ve dinin gereklerini yerine getiriyor.	151	44.7	44.7	124	36.7	36.7
Bu konularla ilgilenmiyorum.	9	2.7	2.7	Bu konularla ilgilenmiyor.	1	.3	.3	7	2.1	2.1
İslam dışında bir dine iman ediyorum.	3	.9	.9	İslam dışında bir dine iman ediyor.	0	.0	.0	1	.3	.3
Toplam	338	100.0	100.0	Toplam	338	100.0	100.0	338	100.0	100.0

Bu tabloda öğrencinin hem kendisini hem de ebeveynlerini dini yönden nasıl tanımladıklarını soruldu. Katılımcıların %4,7'si kendisinin bir dine inanmadığını söylemiştir. Katılan öğrenciler annesini dini yönden nasıl tanımladığı sorulduğunda ise oran %0,3'tür, babasını dini yönden nasıl tanımladığı sorulduğunda ise oran

%0,6'dır. Burada görülüyor ki *'tanrıya ve dine inanmıyor'* diyen öğrencilerin anne babaların sayısı az iken kendini dini yönden *'tanrıya ve dine inanmıyor'* diyen öğrenci sayısı ise çok daha yüksektir.

'Tanrıya inanıyor ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyor' diyen katılımcıların kendini tanımlama oranı %5,3'tür. Annesinin tanımlama oranı sıfırdır. Babası sorulduğunda ise oran %1,8'dir. Çocukların sayısı anne babaların sayısına göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçları yorumlarken gençlerin anne babalarına göre daha çok dini yönden kendini sorguladıkları söylemek mümkündür. Genel katılım oranının da ki sayı az olmasına rağmen öğrencilerin farklı görüşleri ebeveynlerine göre daha çabuk benimsedikleri söyleyebiliriz.

'Müslüman ama hayatın dini gereklere göre düzenlenmesi gerektiğini düşünmüyor' sorusuna kendileri için cevap veren öğrencilerin sayısı %8, annesi için cevaplayanların oranı %1,8, babası için cevap verenler %3,8 olduğu görülmüştür.

'Müslümanım ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyorum' sorusuna öğrenciler kendisi için %46,4 annesi için %44,1, babası için cevap verenler %34,9 gibi olduğu görülmüştür. Bu soruya anne babalardan daha çok öğrencilerin oranının yüksek olmasını anne babaların Müslüman olarak elinden geleni yapmanın hiçbir zaman yeterli olmadığını düşündüğü için oranları daha düşük olduğu söylenebilir. Gençler ise yaptıklarının, elinden gelenin yeterli olduğunu düşünmesi, verilen cevap sayısını artırmıştır.

'Müslümanım ama dinin gereklerini çok fazla yerine getirmiyorum' sorusuna cevap veren öğrenciler kendisi için %24, annesi için cevap veren öğrenciler %8,9, babası için cevap veren öğrenci sayısı %19,8 olduğu görülmüştür. Annelerin oranı burada da düşük olduğu görülmüştür. Gençlerin dinin gereklerini yerine getirmede ebeveynlerinden daha isteksiz olduğu ortaya çıkmıştır.

'Bu konularla ilgilenmiyor' sorusuna kendisi için cevap veren öğrenciler oranı %2,7'si, annem ilgilenmez diyen öğrenci sayısı %0,3'tür. Babam bu konularla ilgilenmez diyen öğrenci oranı %2,1'dir. *'İslam dışında bir dine iman ediyor'* diyen

öğrenci sayısı %0,9'dır, annem başka bir dine iman ediyor diyen öğrenci sayısı yoktur. Babam başka dine iman ediyor diyen öğrenci sayısı %0,3'tür. Tablodan görülüyor ki gençlerin (ergenlerin) anne babalarına göre dini konularda daha çok sorguladıklarını ve yeni arayışlarda olduklarını göstermiştir.

Tablo 122: Kendinizi Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz ile Cinsiyet Dağılım Çapraz Tablosu

		Cinsiyet		Toplam	
		Kadın	Erkek		
Kendinizi Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz	Tanrıya ve dine inanmıyorum.	Sayı	6	10	16
		Cinsiyete göre %	2.7%	8.5%	4.7%
	Tanrıya inanıyorum ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyorum	Sayı	9	9	18
		Cinsiyete göre %	4.1%	7.6%	5.3%
	Müslümanım ama hayatın dine göre düzenlenmesi gerektiğini düşünmüyorum.	Sayı	23	4	27
		Cinsiyete göre %	10.5%	3.4%	8.0%
	Müslümanım ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyorum.	Sayı	107	50	157
		Cinsiyete göre %	48.6%	42.4%	46.4%
	Müslümanım ama dinin gereklerini çok fazla yerine getirmiyorum.	Sayı	55	26	81
		Cinsiyete göre %	25.0%	22.0%	24.0%
Müslümanım ve dinin gereklerini yerine getiriyorum.	Sayı	12	15	27	
	Cinsiyete göre %	5.5%	12.7%	8.0%	
Bu konularla ilgilenmiyorum.	Sayı	6	3	9	
	Cinsiyete göre %	2.7%	2.5%	2.7%	
İslam dışında bir dine iman ediyorum.	Sayı	2	1	3	
	Cinsiyete göre %	.9%	.8%	.9%	
Toplam	Sayı	220	118	338	
	Cinsiyete göre %	100.0%	100.0%	100.0%	

Bu tabloyla öğrencinin kendini dini yönden nasıl tanımladığı ile cinsiyet dağılımı arasındaki ilişki çapraz tabloyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle dini kimlik tanımlanırken cinsiyetler arası farklılık olup olmadığını görmek mümkün olacaktır. Çapraz tablo yapılması nedeniyle iki değişken arası ilişki Ki-kare testiyle

(Pearson Chi-Square) hesaplanmıştır. Çünkü çapraz tablolarda grup değişkenleri ikiden fazla ise Person Chi Square testi kullanılır.

'Tanrıya ve dine inanmıyorum' cevabını veren öğrenciler %2,7'si kız %8,5'i erkek öğrencidir. Erkek öğrencilerin kızlardan daha fazla olduğu gözlenmiştir. 'Tanrıya inanıyorum ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyorum' sorusuna cevap verenlerin %4,1 'i kız öğrenciyken %7,6'sı ise erkek öğrenciden oluşmaktadır.' Müslümanım ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyorum' sorusuna cevap verenlerin %48,6'sı kız öğrenci iken %42,4'ü ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre dini gerekleri daha çok yerine getirmeye çalıştıklarını söyleyebiliriz.

'İslam dışında bir dine iman ediyorum' sorusuna ise kızların % .9 iken erkeklerin ise % .8'i olmuştur. Dini konularda kız öğrencilerin hassas olduğu düşünülmese rağmen, farklı dinleri kabul ve dini sorgulamada kızların daha istekli olduğu görülmüştür. Fıtrat itibariyle birbirinden farklı olan iki cinsiyetin kendine göre farklılıkları unutulmamalıdır. Kız öğrencilerin daha çok sorgulaması, konuları irdelemesi ve hatta daha meraklı olması tablodaki değerleri kısmen açıklayacağını düşünülmür.

Tablo 133: Kendinizi Dini Anlamda Hangisine Yakın Görüyorsunuz ile Cinsiyet Dağılım Çapraz Tablosu Chi-Square Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17.969 ^a	7	.012
Likelihood Ratio	18.007	7	.012
Linear-by-Linear Association	.199	1	.655
Geçerli Sayı	338		

Yukarıda Ki-kare analizi verilmiştir (Chi- Square Test).

Yaptığımız analizde Pearson Chi-Square değerleri (.012) <0.05'ten küçük olduğu için kendinizi dini anlamda hangisine yakın görüyorsunuz sorusuna kadın ve erkekler arasında farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 144: Şu anda sahip olduğunuz dinî bilgileri en çok nerden edindiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz) sorusunun dağılım tablosu

Dinî Bilgi Kaynağı	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Aile	73	9.14	158	19.77	231	28.91
Okul	51	6.38	110	13.77	161	20.15
Medya (Tv-İnternet)	22	2.75	50	6.26	72	9.01
Cami-Kuran Kursu-Medrese	58	7.26	88	11.01	146	18.27
Cemaat-Vakıf-Tarikat	19	2.38	13	1.63	32	4.01
Sosyal grup ve çevreler	17	2.13	26	3.25	43	5.38
Siyasi görüşler	5	0.63	8	1.00	13	1.63
Kişisel Çabalarımla	37	4.63	64	8.01	101	12.64
Toplam	282	35.29	517	64.71	799	100

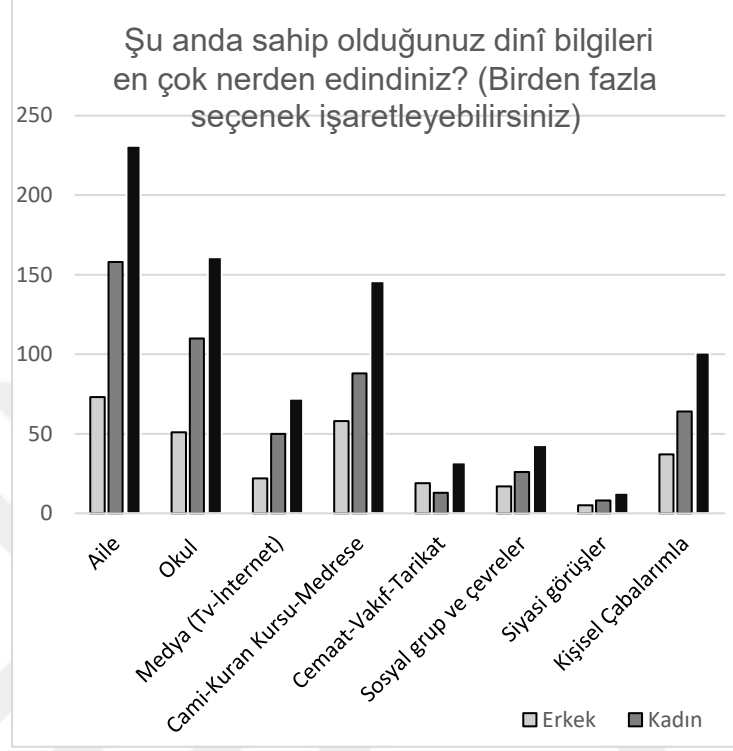
Bu soruda öncelik öğrencilerin dini bilgilerinin kaynağını tespit etmektir. Verilen cevaplar ise cinsiyetlere göre farklılık gösterip gösterilmediğine bakılmak için kız erkek şeklinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ve öğrencilere istedikleri kadar seçenekleri işaret edebilecekleri söylenmiştir.

Katılımcıların %28,91'i aile cevabını vermiştir. Aile cevabını verenler içinde kadın öğrencilerin sayısının daha fazla olduğu görülecektir. İkinci sırada ise %20,15 ile okul yer almaktadır. Burada da kadın öğrencilerin erkek öğrencilerde daha fazla okul cevabını verdikleri görülecektir. Üçüncü sırayı ise cami ve kuran kursları almıştır. 4.sırayı kişisel çabalarımla sonucu dini bilgilerimi elde ettim cevabı veren öğrenciler yer almaktadır.

Katılımcılar içinden en az cevap gelen seçenek ise siyasi görüş olmuştur (%1,63). Toplum olarak daha çok dini görüşlerimiz siyasi fikirlerimizi şekillendirdiği düşünülürse bu seçeneğin az olmasının nedeni daha iyi anlaşılacaktır.

Deizmin yaygınlaşmasında temel nedenlerinden biri olarak görülen sosyal grup ve çevre cevaplarının az olması da dikkat çekicidir.

Aşağıda, şu anda sahip olduğunuz dinî bilgileri en çok nerden edindiniz sorusuna verilen cevaplar sütun grafiği şeklinde sunulmuştur.

Tablo 155: Şu An Sahip Olunan Dini Bilgilerin Kaynağı Grafiği

Tablo 166: En son okuduğunuz dinî kitap nedir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

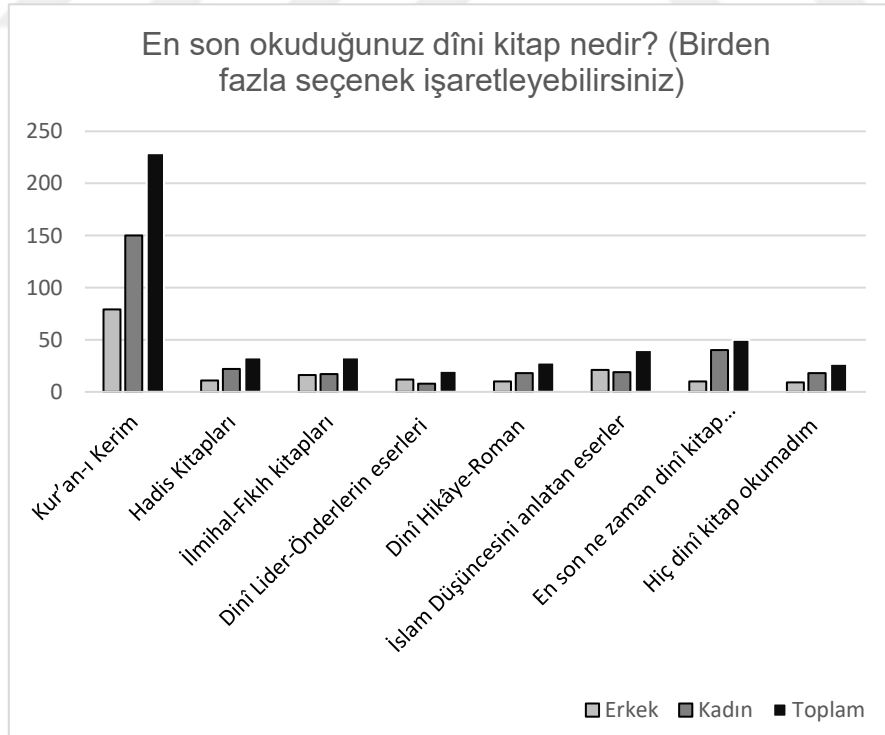
En Son Okunan Dinî Kitap	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Kur'an-ı Kerim	79	17.17	150	32.61	229	49.78
Hadis Kitapları	11	2.39	22	4.78	33	7.17
İlmihal-Fıkıh kitapları	16	3.48	17	3.70	33	7.17
Dinî Lider-Önderlerin eserleri	12	2.61	8	1.74	20	4.35
Dinî Hikâye-Roman	10	2.17	18	3.91	28	6.09
İslam Düşüncesini anlatan eserler	21	4.57	19	4.13	40	8.70
En son ne zaman dinî kitap okuduğumu hatırlamıyorum	10	2.17	40	8.70	50	10.87
Hiç dinî kitap okumadım	9	1.96	18	3.91	27	5.87
Toplam	168	36.52	292	63.48	460	100

En son okuduğunuz dinî kitap nedir sorusunun öğrencilerin dini fikirlerini destekleyecek kitaplar okuyup okumadıklarını anlamak için sorulmuş bir sorudur. Bu soru da cinsiyetler arası farklılığı ortaya koymak için cevap veren öğrenciler cinsiyetlerine göre ayrı ayrı verilmiştir.

En okunan dini kitap sorusuna en çok cevap Kur'an-ı Kerim olmuştur (49,78). Burada kızların sayısı erkeklerden fazla olduğu görülecektir. Diğer seçeneklerin genelde birbirine yakın oranlar da dağıldığı görülmüştür. Bununla beraber hiç dini kitap okumadım diyen öğrencilerin %5,87'i olduğu görülecektir.

Katılımcıların verdiği cevaplar içinde genelde kadın oranlarının daha yüksek olduğu görülecektir. Bunun temel nedeni olarak ankete katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilerden fazla olması olabilir.

Aşağıda en son okuduğunuz dinî kitap nedir sorusuna öğrencilerin verdiği cevaplar sütun grafiği şeklinde sunulmuştur.

Tablo 16a: En son okunan dinî kitap grafiği. (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

Bu kısma kadar daha çok demografik sorulardan oluşan birinci kısmın sorularına verilen cevapların analizleri yapılmıştır. Bu sorular ankete katılan öğrencilerle ilgili ihtiyaç duyulabilecek temel bilgileri sağlamış olacak, böylece bundan sonraki kısımlarda sorulacak sorulara veri sağlayacaktır.

3.2.2. Deizm Algısı, Algılanan Deizm: Bir Çerçeve

İkinci bölümde ve üçüncü bölümde sorulan sorularda 5’li likert ölçek soruları seçilmiştir. Bu sorularda genel olarak olumsuzlardan başlayarak değer verilmeye başlanmıştır. Olumluya doğru değer verilmiştir. Bu kısımda sorulara verilen cevapların değerleri şöyledir:

- ❖ Kesinlikle Katılmıyorum : 1
- ❖ Katılmıyorum : 2
- ❖ Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum : 3
- ❖ Katılıyorum : 4
- ❖ Kesinlikle Katılıyorum : 5

Tablo 177: Güvenirlilik İstatistikleri Tablosu

Cronbach's Alpha	Standartlaştırılmış Maddelere Dayalı Cronbach's Alpha	Sayının ögeleri
.724	.685	23

Güvenirlilik için en çok kullanılan test Cronbach’s Alpha testidir. Bu testin ortalaması (.7) olması beklenir, ya da (.7) üzeri olması beklenir. Anketimizin bu kısmında yapılan güvenirlilik testinin sonucu (.724) çıkmıştır. Testimizin güvenirlilik olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 188: Toplam Güvenirlilik İstatistikleri

	Öge Silindiğinde Ölçek Ortalama	Öge Silindiğinde Varyansı Ölçekle	Düzeltilmiş Öge- Toplam Korelasyon	Çoklu Korelasyonun Karesi	Öge Silince Cronbach's Alpha
İslam dinini tam anlamıyla bildiğimi düşünüyorum	68.142	116.2646	0	0.2896	0.746
İslam dinini tam anlamıyla yaşadığımı düşünüyorum	68.763	121.7954	0	0.5657187	0.760
İnanmış dinin ancak Kutsal Kitap-Peygamber – Vahiyle gelebileceğine inanıyorum.	67.396	120.9937	0	0.5708706	0.760
Her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum.	67.565	115.0595	0	0.2991504	0.743
Benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum.	68.509	99.9243	0	0.3645959	0.701
Allah'ın, mesajını insanlara aktarmak için kurum ve kişilere (Peygamber, Melek, Kitap vb.) ihtiyacının olduğunu düşünüyorum.	69.231	102.3620	0	0.328626	0.711
Müslümanların inandıkları ile yaşadıkları din arasındaki çelişkileri gördükçe dinden soğuyorum.	68.467	94.1785	1	0.5129691	0.686
Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor.	69.331	94.080	.616	.739	.684
Ailemin dine yönelik aşırı baskısı, inançlarımda soğumaya neden oluyor.	69.240	98.7109	0	0.4071421	0.698
Yanlış anlaşılırım endişesiyle inancımın ilgili farklı görüşlerimi çok açık şekilde ifade edemiyorum.	68.778	99.1405	0	0.3955577	0.703
Okul ortamında inancımın ilgili farklı görüş ve sorgulamalarımı öğretmenlerimle rahatça paylaşabiliyorum.	68.166	119.1891	0	0.2807803	0.758
Dini pratikleri yerine getirmeyen ama ahlâkî değerlere sahip erdemli davranışlarda bulunan insanların da cennete gidebileceğine inanıyorum	68.118	100.0868	0	0.4193228	0.701
Allah'a ulaşmak için en iyi yolun akıl olduğunu düşünüyorum.	67.757	105.3000	0	0.2541795	0.715
Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerin içinde yaşadığımız zamanın ruhuna uygun olduğunu düşünüyorum.	68.104	123.3038	0	0.5245086	0.767
Dini ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor.	69.257	99.1294	1	0.5772505	0.697
İçimden nasıl gelirse öyle inanmak istiyorum.	68.275	95.1080	1	0.3819399	0.689
Katı kuralları olan ve kısıtlayıcı bir inanç sistemi istemiyorum.	68.373	94.3651	1	0.5306553	0.684

Sadece Yaratıcının varlığına inanmak insanları daha fazla özgürleştiriyor.	68.518	105.4314	0	0.1815287	0.717
Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiyor ve onları dinden soğutuyor.	67.852	95.6754	1	0.4919877	0.687
Camilerdeki yaz kurslarında ve Kur'an Kurslarında verilen dinî eğitimin baskıcı olduğunu ve bu baskının kişiler üzerine olumsuz etki oluşturduğunu düşünüyorum.	68.405	93.4524	1	0.6183599	0.684
Camilerdeki yaz kurslarında veya Kur'an Kurslarında aldığım dinî eğitim benim dinî görüşlerimi olumsuz etkiledi.	69.183	98.8030	0	0.5031932	0.699
Diyanet kurumunun ve dinî cemaatlerin, günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din eğitimi vermediklerini düşünüyorum.	67.959	96.6630	1	0.5568732	0.690
Ülkemizde dinî liderlerin ve İslami düşünürlerin günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din algısı kazandırmada yetersiz olduklarını düşünüyorum.	67.805	99.754	.514	.439	.698

Yukarıdaki tabloda tek tek soruların analizi yapılmış burada hangi sorunun güvenilirlik sayısını artırabilir ya da değerinin düşmesine neden olacağını belirtmektedir. Burada hangi sorunun zayıf olduğunu hangi sorunun ankette çıkması gerektiğini ifade ediyor. Anket güvenilirlik sınırları içinde olduğu için hiçbir soru çıkarılmamıştır.

Tablo 199: İslam Dinini Tam Anlamıyla Biliyorum ve İslam Dinini Tam Anlamıyla Yaşadığımı Düşünüyorum Genel Ortalama Tablosu

		İslam dinini tam anlamıyla bildiğimi düşünüyorum.	İslam dinini tam anlamıyla yaşadığımı düşünüyorum.
Sayı	Geçerli	338	338
	Kayıp	0	0
Ortalama		3.367	2.746
Std. Sapma		.9873	1.0193
Varyans		.975	1.039
Minimum		1.0	1.0
Maksimum		5.0	5.0

Bundan sonraki tüm sorular kendi içinde kategori oluşturup toplu olarak genel tüm ortalamaları beraber verilecektir. Böylece hem zamandan hem de yerden tasarruf sağlanacaktır. Burada ortalamaları verilen soruların alt kısımda tek tek analizleri yapılacaktır

Tablo 200: İslam Dinini Tam Anlamıyla Bildiğimi Düşünüyorum Sorusunun Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	14	4.1	4.1	4.1
Katılmıyorum	48	14.2	14.2	18.3
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	111	32.8	32.8	51.2
Katılıyorum	130	38.5	38.5	89.6
Kesinlikle katılıyorum	35	10.4	10.4	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %4,1'i kesinlikle katılmıyorum %14,2'si katılmıyorum %32,8'i ne katılıyorum ne katılmıyorum %38,5'i ise katılıyorum %10,4'ü kesinlikle katılıyorum 10.4'tür. Tablodan görülüyor ki İslam dini bilmiyorum diyen sayısı az olmasına rağmen kesinlikle biliyorum diyen sayısı da çok yüksek değildir. Toplum olarak dini konularda çok fazla temkinli olma eğiliminde olmamız belki bu cevapları etkilemiş olabilir. Bununla beraber anketimizde toplumun belirli kesimlerin de özellikle geleneksel dindarlığın görüldüğü (çevresinden duyduğu dini bilgi dışında araştırma, okuma, sorgulama eğilimi az olan) kesimlerde yetişmiş olan öğrencilerin verdiği cevaplardan etkilendiği düşünüldüğünde, bu verileri açıklamak daha mümkün olacaktır.

Türkiye toplumunun dini İslam olmasıyla beraber farklı inanç sistemlerinde toplumda var olduğunu düşünürsek anket verilerinde farklı dini görüşlerle karşılaşmak mümkündür. Yine özellikle lise öğrencilerin gündemlerini daha çok teknolojinin, sosyal medyanın, rahat ve konforun belirleyici olduğu ve daha cazip olduğu bir dönem de öğrencinin dini yönden kendini geliştirmesi, araştırması daha az olmaktadır. Gençlerin daha çok sanal oyunlarla, alışveriş siteleriyle ya da sosyal hesaplarda kimin

ne yaptığı ne giydiği, kiminle dolaştığıyla ilgilendiği bir dönemde dinle ilgili araştırma ya da dini öğrenme eğilimlerinin az olmasının nedenini bunlarla açıklamak mümkün olacaktır.

Tablo 211: İslam Dinini Tam Anlamıyla Bildiğimi Düşünüyorum Önermesinin Bağımsız Örnek T Testi Tablosu

		Levene's Test için Varyansın Eşitliği		Ortalamanın Eşitliği için t-testi						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalamanın Farkı	Std. Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
								Düşük		Yüksek
İslam dinini tam anlamıyla bildiğimi düşünüyorum	Eşit varyanslar varsayıldı	.663	.416	-1.588	336	.113	-.1785	.1124	-.3996	.0426
	Eşit varyanslar varsayılmadı			-1.557	226.179	.121	-.1785	.1147	-.4045	.0474

Bu sorunun T testinin analizini yorumlarken iki aşamada yapılacaktır. Birinci aşamada varyansların eşitliğini kontrol etmek gerekir. Bunun için Sig. değerine bakılır. Eğer Levene Testi;

- ✓ Sig. > 0.05 'ise anketteki değer (.416) olduğu için gruplar arası varyans farkının olmadığını (yani eşit varyanslı olduğuna) işaret ediyor. Bu nedenle eşit varyanslar varsayıldı kısmına bakılır. Oradan da Sig. (2-tailed) kısmına bakılır.
- ✓ Sig. (2-tailed) değeri > 0.05 ise (.113) olduğu için gruplar arası anlamlı fark yoktur sonucu çıkarılır.

Tablo 222: İslam Dinini Tam Anlamıyla Yaşadığımı Düşünüyorum Önermesinin Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	46	13.6	13.6	13.6
Katılmıyorum	85	25.1	25.1	38.8
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	122	36.1	36.1	74.9
Katılıyorum	79	23.4	23.4	98.2
Kesinlikle katılıyorum	6	1.8	1.8	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %13,6'sı kesinlikle katılmıyorum %25,1' ise katılmıyorum %36,1'i ise ne katılıyorum ne katılmıyorum %23,4'ü katılıyorum %1,8'i ise kesinlikle katılıyorum diye cevap vermiştir. Dini tam anlamıyla yaşadığını düşünen öğrencilerin sayısı toplamda oldukça azdır (%23,4 + %1,8). Burada dikkat edilmesi gereken şey bizim İslam toplumu olduğumuz ve buna rağmen İslam dinine göre yaşadığımı kesinlikle düşünüyorum diyen öğrencilerin sayısının (6 kişi) çok az olmasıdır. İslam dinini tam anlamıyla bilmiyorum diyenlerin sayısı ile çekimserleri beraber alınırsa %70 yakını İslam dinini tam anlamıyla yaşamadığını düşünüyor. Özellikle çekimser kalan öğrencilerin genel ortalama en yüksek oranda olması da dikkat çekicidir.

Önceki tabloyla da kıyasladığımızda İslam dinini biliyorum diyenlerin sayısı daha yüksek iken İslam dinine göre yaşıyorum diyenlerin sayısı daha az olduğu görülmüştür. Bu veriden hareketle şunu söylemek mümkün olacaktır. İslam dinini bilmek İslam dinini yaşamak için yeterli olmadığı görülmüştür. Bununla beraber şu yorumu da yapmak mümkün olacak: toplum olarak dini konularda kendimizi yeterli görmeme eğilimi, ailelerden, okullardan, sosyal çevremizden bize aktırılan bir miras olduğu için öğrencilerin bu soruyu cevaplarırken yaşadıklarının İslam dini için yeterli olmadığını düşünmüş olabilirler. Tabii sosyal olayların birçok nedeni olduğunu düşünürsek bunu da bir neden olarak kabul edebiliriz.

Tablo 233: İnanmadığım Dinin Ancak Kutsal Kitap – Peygamber - Vahiyle Gelebileceğine İnanıyorum Genel Ortalamalar Tablosu

Sayı	Geçerli	338
	Kayıp	0
Ortalama		4.112
Std. Sapma		1.1319
Varyans		1.281

Tabloda ‘İnanmadığım dinin ancak Kutsal Kitap- Peygamber – Vahiyle gelebileceğine inanıyorum’ sorusunun ortalama, standart sapması ve varyansı hesaplanmıştır.

Tablo 244: İnanmadığım Dinin Ancak Kutsal Kitap – Peygamber - Vahiyle Gelebileceğine İnanıyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	17.0	5.0	5.0	5.0
Katılmıyorum	22.0	6.5	6.5	11.5
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	31.0	9.2	9.2	20.7
Katılıyorum	104.0	30.8	30.8	51.5
Kesinlikle katılıyorum	164.0	48.5	48.5	100.0
Toplam	338.0	100.0	100	

Katılımcıların %5’i kesinlikle katılmıyorum %6,5’i katılmıyorum %9,2’si ne katılıyorum ne katılmıyorum %30,8’i katılıyorum %48,5’i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya cevap verirken çok net oldukları ve çekimser kalmadıkları görülmüştür. Dinin bir kitap, bir vahiy, bir peygamberle gelebileceğine inanan öğrenci sayısı toplamda %80 yakın olduğu görülmüştür. Katılmayan öğrenciler olmasının yanında sayısı çok fazla değildir.

İslam’ın temel dayanaklarından bu unsurların öğrenciler tarafından da İslam’ın temel şartlarından kabul edildiği görülmüştür.

Tablo 25: Grup İstatistikleri

	Cinsiyet	Sayı	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort.
Her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum.	Kadın	220	3.959	.9379	.0632
	Erkek	118	3.915	1.1809	.1087
Benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum.	Kadın	220	3.027	1.1894	.0802
	Erkek	118	2.949	1.2598	.1160

Bu tabloda' her inanç sistemin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum sorusu ile benim için asıl önemli olan Tanrının varlığıdır' sorularının T testi üzerinden karşılaştırmaları yapılmış ve burada ortalama, standart sapma ve hata ortaları hesaplanmıştır. Spss programında verilerin hazır olması bu değerlerin kolaylıkla hesaplama imkânı sağlamıştır.

Tablo 266: "Her İnanç Sisteminin Kendine Has Ritüel, Davranış ve İbadetleri Olması Gerektiğine İnanıyorum" ile "Benim İçin Asıl Önemli Olan Tanrı'nın Varlığıdır. Gerisinin Kültürlere ve Zaman Göre Değişeceğine İnanıyorum" Sorularının Bağımsız Örnek T Testi Tablosu

		Levene'nin Varyans Eşitliği Testi		Ortalamaların Eşitliği için t-testi						
		F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık Değeri Sig. (2-tailed)	Ort. Farkı	Std. Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
								Düşük		Yüksek
Her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum.	Eşit varyanslar varsayıldı	11.341	.001	.373	336	.709	.0438	.1174	-.1871	.2748
	Eşit farklar varsayılmadı			.349	197.484	.728	.0438	.1258	-.2042	.2918
Benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum.	Eşit varyanslar varsayıldı	1.154	.283	.564	336	.573	.0781	.1386	-.1945	.3507
	Eşit farklar varsayılmadı			.554	227.804	.580	.0781	.1410	-.1997	.3560

Her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum sorusunun T testi analizini yorumlarken iki aşamada yapılacaktır. Birinci aşamada varyansların eşitliğini kontrol etmek gerekir. Bunun için Sig. Değerine bakılır. Eğer Levene Testi;

- ✓ Sig. <0.05 'ise (0.01) gruplar arası varyans farklı olduğuna işaret ediyor. Bu nedenle eşit varyanslar varsayılmadı satır kısmına bakılır. Oradan da Sig. (2-tailed) kısmına bakılır.
- ✓ Sig. (2-tailed) değeri>0.05 ise gruplar arası anlamlı fark yoktur sonucu çıkarılır.

Benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum sorusunun T testi analizini yorumlarken iki aşamada yapılacaktır. Birinci aşamada varyansların eşitliğini kontrol etmek gerekir. Bunun için Sig. Değerine bakılır. Eğer Levene Testi;

- ✓ Sig. > 0.05 'ise (.283) gruplar arası varyans farklı olmadığına işaret eder. Bu nedenle eşit varyanslar varsayıldı satır kısmına bakılır. Oradan da Sig. (2-tailed) kısmına bakılır.
- ✓ Sig. (2-tailed) değeri>0.05 ise (.573) olduğu için gruplar arası anlamlı fark yoktur sonucu çıkarılır.

Her iki sorumuzun da gruplar arası anlamlı fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 277: Her İnanç Sisteminin Kendine Has Ritüel, Davranış ve İbadetleri Olması Gerektiğine İnanıyorum Sorusunun Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	10	3.0	3.0	3.0
Katılmıyorum	24	7.1	7.1	10.1
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	56	16.6	16.6	26.6
Katılıyorum	133	39.3	39.3	66.0
Kesinlikle katılıyorum	115	34.0	34.0	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %3'ü kesinlikle katılmıyorum %7,1'i katılmıyorum %16,6'sı ne katılıyorum ne katılmıyorum %39,3'ü katılıyorum %34'ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Lise öğrencilerinin çoğunluğu her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyor bununla beraber çekimser kalanların ve inanmayanların da sayısı da dikkate alınması gereken bir orandadır. İslam toplumu olarak bizler namaz kılan, oruç tutan, zekât veren, hacca giden bir toplum içinde büyüyen liseli gençler için de bu dini kaideleri gerekli görmüştür.

Tablo 288: Benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum. Okul Türüne Göre Çapraz Tablo

Okul Türü		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
		Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı
Resmî Anadolu Lisesi	Sayı	18	37	40	48	24	167
	Toplam %	5,3%	10,9%	11,8%	14,2%	7,1%	49,4%
Resmî Fen Lisesi	Sayı	1	4	3	3	2	13
	Toplam %	,3%	1,2%	,9%	,9%	,6%	3,8%
Anadolu İmam Hatip Lisesi	Sayı	10	11	20	15	6	62
	Toplam %	3,0%	3,3%	5,9%	4,4%	1,8%	18,3%
Özel Anadolu Lisesi	Sayı	6	11	16	12	3	48
	Toplam %	1,8%	3,3%	4,7%	3,6%	,9%	14,2%

Özel Fen Lisesi	Sayı	0	7	3	8	1	19
	Toplam %	0,0%	2,1%	,9%	2,4%	,3%	5,6%
İmam Hatip Proje Okulu	Sayı	9	6	4	4	2	25
	Toplam %	2,7%	1,8%	1,2%	1,2%	,6%	7,4%
Meslek Lisesi	Sayı	0	2	2	0	0	4
	Toplam %	0,0%	,6%	,6%	0,0%	0,0%	1,2%
Toplam	Sayı	44	78	88	90	38	338
	Toplam %	13,0%	23,1%	26,0%	26,6%	11,2%	100,0%

Bu soruya verilen genel ortalamalar şöyledir: Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin yüzdesi %26,1 iken kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin yüzdesi %27,9'dur. Kararsız kalan kesim ise %26,0'dır. Yani öğrencilerin kafasının çok karışık olduğunu belirtmek gerekir. Müslüman bir toplumda yaşayan, aracı kurumlara (Kur'an, vahiy, peygamber, melek) inan bir dine sahip liseli öğrencilerin verdiği bu cevapların birbirine yakın olması hayli dikkat çekicidir.

Tablo 299: Benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum.

Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	31.864 ^a	24	,130
Likelihood Ratio	32,708	24	,110
Linear-by-Linear Association	7,009	1	,008
Geçerli Sayı	338		

a. 16 cells (45.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .45.

Analizini yaptığımız sorunun Ki-Kare analizi sonuçları ($,130 < 0,5$ olduğu için iki değişken arası anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 300: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 6-7-8. Sorular) Tablosu

	Allah'ın, mesajını insanlara aktarmak için kurum ve kişilere (Peygamber, Melek, Kitap vb.) ihtiyacının olduğunu düşünmüyorum.	Müslümanların inandıkları ile yaşadıkları din arasındaki çelişkileri gördükçe dinden soğuyorum.	Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor.
Sayı	Geçerli 338	338	338
	Kayıp 0	0	0
Ortalama	2.278	3.041	2.178
Std. Sapma	1.2586	1.4220	1.3557

Her soruda tek tek ortalama ve standart sapmayı vermemek için birkaç soruyu bir arada vermek hem daha az zaman alacak hem yerden tasarruf edilmiş olması nedeniyle böyle bir yöntem seçilmiştir. Her sorunun değeri altındaki satırda verilmiştir. Alt kısımda ise her sorunun kendi içinde analizi yapılmıştır.

Tablo 311: Allah'ın, Mesajını İnsanlara Aktarmak İçin Kurum ve Kişilere (Peygamber, Melek, Kitap Vb.) İhtiyacının Olduğunu Düşünmüyorum Sorusunun Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	115	34.0	34.0	34.0
Katılmıyorum	101	29.9	29.9	63.9
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	66	19.5	19.5	83.4
Katılıyorum	25	7.4	7.4	90.8
Kesinlikle katılıyorum	31	9.2	9.2	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %34'ü kesinlikle katılmıyorum %29,9'u katılmıyorum %19,5' i ne katılıyorum ne katılmıyorum %7,4'ü katılıyorum %9,2'si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Bu tabloda dikkat etmemiz gereken bir husus bu sorunun olumsuz soru tarzında sorulmuş olmasıdır. Önceki sorularda olumlu hali sorulmuşken şimdi ise olumsuz sorularak cevaplar arası tutarlık ölçülmeye çalışılmıştır. Dinin doğru şekilde

anlaşılması için aracı kurum olarak görülen bu unsurlara (kitap, vahiy, melek) gerek olmadığını düşünen %17 civarında öğrenci olduğu görülmüştür.

Bu soru deizmin temel sayıtlarından olan Allah'a ulaşmak için hiçbir aracı kuruma gerek yoktur görüşünü, bu soru üzerinden liseli öğrencilerin benimseyip benimsemediklerini ölçmek için sorulmuştur. Veriler göstermiştir ki liseli öğrenciler Allah'a ulaşmak için aracı kurumlara ihtiyaç olduğunu düşünmüşlerdir.

Tablo 322: Allah'ın, mesajını insanlara aktarmak için kurum ve kişilere (Peygamber, Melek, Kitap vb.) ihtiyacının olduğunu düşünmüyorum.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo

Okul Türü		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Resmî Anadolu Lisesi	Sayı	48	52	35	17	15	167
	Toplam %	14,2%	15,4%	10,4%	5,0%	4,4%	49,4%
Resmî Fen Lisesi	Sayı	4	2	6	0	1	13
	Toplam %	1,2%	0,6%	1,8%	,0%	,3%	3,8%
Anadolu İmam Hatip Lisesi	Sayı	28	16	6	5	7	62
	Toplam %	8,3%	4,7%	1,8%	1,5%	2,1%	18,3%
Özel Anadolu Lisesi	Sayı	19	14	13	0	2	48
	Toplam %	5,6%	4,1%	3,8%	0,0%	,6%	14,2%
Özel Fen Lisesi	Sayı	7	9	0	1	2	19
	Toplam %	2,1%	2,7%	,0%	0,3%	,6%	5,6%
İmam Hatip Proje Okulu	Sayı	8	7	4	2	4	25
	Toplam %	2,4%	2,1%	1,2%	0,6%	1,2%	7,4%
Meslek Lisesi	Sayı	1	1	2	0	0	4
	Toplam %	0,3%	,3%	,6%	0,0%	0,0%	1,2%
Total	Sayı	115	101	66	25	31	338
	Toplam %	34,0%	29,9%	19,5%	7,4%	9,2%	100,0%

Bu soruya genel olarak öğrenciler katılmadıklarını belirtmişlerdir. Sonuçlar şöyledir: kesinlikle katılıyorum, katılıyorum diyenlerin sayısı%16,6'dır. Ne

katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin sayısı ise %19,5'dir. Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin sayısı ise %63,9'dur. Bu görüşü kabul etmeyen okul türü Resmi Anadolu liseleri olmuştur, sonrası da ise İmam Hatip Okullarında daha düşük olduğu görülecektir.

Deizmin temel önermelerinden olan aracı kurumlara ihtiyaç yoktur görüşünü kabul etmediklerini göstermiştir.

Tablo 333: Allah'ın, mesajını insanlara aktarmak için kurum ve kişilere (Peygamber, Melek, Kitap vb.) ihtiyacının olduğunu düşünmüyorum.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi Tablosu

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	32.839 ^a	24	,108
Likelihood Ratio	40,070	24	,021
Linear-by-Linear Association	1,425	1	,233
Geçerli Sayı	338		

a. 19 cells (54.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .30.

Ki- Kare testi iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir

Tablo 344: Müslümanların İnanışları ile Yaşadıkları Din Arasındaki Çelişkileri Gördükçe Dinden Soğuyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	63	18.6	18.6	18.6
Katılmıyorum	72	21.3	21.3	39.9
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	64	18.9	18.9	58.9
Katılıyorum	66	19.5	19.5	78.4
Kesinlikle katılıyorum	73	21.6	21.6	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %18,6'sı kesinlikle katılmıyorum %21,3'ü ise katılmıyorum %18,9'u ne katılıyorum ne katılmıyorum %19,5'i katılıyorum %21,6'sı kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu tabloda en çok dikkat çeken husus ise verilen tüm cevapların birbirine çok yakın olmasıdır. Bununla beraber Müslümanların inandıklarıyla yaşadıkları arasındaki çelişkilerden dolayı dinden soğuyorum diyenlerin toplamı daha fazla olduğu görülmüştür.

Bir dine inanmak beraberinde bir sorumluluk ve sınır getirmektedir. Bir Müslüman olmak bizlere namaz kılmak, oruç tutmak, yalan söylememek, rüşvet yememek gibi birçok sorumluluk ve sınır çizmektedir. Birey dini kimliğine rağmen bu sınırların dışına çıktığında sosyal çevresi tarafından yaptığı her yanlış onun inancıyla bağlantılır. Bu da özellikle ergenler üzerinde dini düşüncelerin zayıflamasına ve hatta olumsuz etkilenmesine neden olacaktır.

Dinin sosyal hayatta etkisini göremeyen ergenler etkisiz bir inanç algısı oluşturacaktır. Bu düşünce bir sonraki aşamada ise etkisiz olanın olmaması da gerekir denecek duruma getirecektir. Bu anlamda bu veri deizm düşüncesinin etkisini açıklamada bir veri olarak alınmıştır.

Tablo 355: Yaraticının Benim Kıldığım Namaz, Tuttuğum Oruç Ya Da Kılık Kıyafetimle Uğraşması Bana Doğru Gelmiyor Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	145	42.9	42.9	42.9
Katılmıyorum	89	26.3	26.3	69.2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	42	12.4	12.4	81.7
Katılıyorum	23	6.8	6.8	88.5
Kesinlikle katılıyorum	39	11.5	11.5	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %42,9'u kesinlikle katılmıyorum %26,3'ü katılmıyorum %12,4'ü ne katılıyorum ne katılmıyorum %6,8'i katılıyorum %11,5'i kesinlikle katılıyorum diye cevap vermiştir. Bu tabloda yine dikkat etmemiz gereken husus soru

kalıbının olumsuz şekilde sorumasıdır. Yani olumsuz cevapların olumlu olarak kabul edilmesi gerekir. Yaratıcının kılık kıyafet ve namazla uğraşmasını doğru bulanların sayısı %69 oranlarında olduğu görülmüştür. Doğru bulmayanların sayısı da azımsanmayacak kadar yüksek olduğunu söyleyebiliriz (%18,4).

Lise öğrencilerin ergenlik sürecinde olduğunu düşünürsek bu dönemde kendi fiziksel görünüşleriyle çok uğraştıkları unutulmamalı, bu dönemde kendine yakışan ya da kendi yaşları arasında moda olanı giymek istemektedir. Bu da müdahaleci olmayan bir tanrı görüşünü daha cazip kılacaktır. Kılık kıyafetiyle uğraşmayan bir Tanrı inancını daha cazip kılacaktır.

Yine bu dönemde anne baba dahil kimsenin özgürlüklerini kısıtlamasını istemeyen belirli ergenler için müdahaleci olmayan bir tanrı görüşünü benimsemek daha cazip olacaktır.

Bir inancı benimsemek sorumluluk ve sınır getirecektir ve bu sınırlar doğrultusunda hareket etmek gerekecektir. Lise öğrencilerin içinde bulunduğu gelişim dönemi düşünülürse kısıtlamalardan ve sorumluluk yüklenmekten hoşlanmadıklarını düşünülürse belirli öğrencilerin bu kısıtlamaları ortadan kaldıran deizm düşüncesine neden ilgi duyduklarını açıklayacaktır.

Tablo 366: Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okul Türü	Resmî Anadolu Lisesi	Sayı 55	45	26	16	25	167
		Toplam % 16,3%	13,3%	7,7%	4,7%	7,4%	49,4%
	Resmî Fen Lisesi	Sayı 4	3	3	1	2	13
		Toplam % 1,2%	0,9%	,9%	,3%	,6%	3,8%
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	Sayı 34	12	6	1	9	62
		Toplam % 10,1%	3,6%	1,8%	0,3%	2,7%	18,3%
	Özel Anadolu Lisesi	Sayı 28	12	3	4	1	48
		Toplam % 8,3%	3,6%	0,9%	1,2%	,3%	14,2%
	Özel Fen Lisesi	Sayı 8	9	1	0	1	19
		Toplam % 2,4%	2,7%	,3%	0,0%	,3%	5,6%
İmam Hatip Proje Okulu	Sayı 14	6	3	1	1	25	
	Toplam % 4,1%	1,8%	0,9%	0,3%	,3%	7,4%	
Meslek Lisesi	Sayı 2	2	0	0	0	4	
	Toplam % 0,6%	,6%	,0%	0,0%	0,0%	1,2%	
Total	Sayı 145	89	42	23	39	338	
	Toplam % 42,9%	26,3%	12,4%	6,8%	11,5%	100,0%	

Bu soruya öğrenciler şöyle cevaplar vermişlerdir: Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin sayısı %69,2'dir. Ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenler %12,4, kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin yüzdesi ise %18,3'tür.

Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor sorusuna okul türüne göre verilen cevapların sonucunda öğrenciler bu önermeyi kabul etmemişlerdir.

Tablo 377: Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi Tablosu

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	35.877 ^a	24	,056
Likelihood Ratio	41,070	24	,016
Linear-by-Linear Association	17,641	1	,000
Geçerli Sayı	338		

a. 17 cells (48.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .27.

Ki-Kare testinin sonucunda ($,056 > 05$)'ten bu yüzden önermeler arası anlamlı ilişki yoktur sonucu çıkmıştır.

Tablo 388: "Ebeveyn Tutumu" ile "Ailemin Dine Yönelik Aşırı Baskısı, İnançlarımda Soğumaya Neden Oluyor" Çapraz Tablo

		Ailemin dine yönelik aşırı baskısı, inançlarımda soğumaya neden oluyor.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Otoriter Ebeveyn	Sayı	36	37	14	10	6	103
	%	31.3%	34.3%	27.5%	27.0%	22.2%	30.5%
İlgisiz Ebeveyn	Sayı	2	2	4	5	2	15
	%	1.7%	1.9%	7.8%	13.5%	7.4%	4.4%
Aşırı İzin Verici Ebeveyn	Sayı	2	4	4	1	0	11
	%	1.7%	3.7%	7.8%	2.7%	0.0%	3.3%
Tutarsız Ebeveyn	Sayı	5	11	7	5	7	35
	%	4.3%	10.2%	13.7%	13.5%	25.9%	10.4%
Mükemmeliyetçi Ebeveyn	Sayı	13	11	3	4	2	33
	%	11.3%	10.2%	5.9%	10.8%	7.4%	9.8%
Aşırı Koruyucu Ebeveyn	Sayı	25	25	10	3	8	71
	%	21.7%	23.1%	19.6%	8.1%	29.6%	21.0%
Demokratik Ebeveyn	Sayı	32	18	9	9	2	70
	%	27.8%	16.7%	17.6%	24.3%	7.4%	20.7%
Toplam	Sayı	115	108	51	37	27	338
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Ailemin dîne yönelik aşırı baskısı, inançlarımda soğumaya neden oluyor sorusuna katılımcıların ebeveyn tutumlarına göre cevapları şöyledir:

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%49,2) ile otoriter ebeveynin baskısı sonucu inançlarımda dini yönden soğumaya neden olacaktır cevabını vermiştir. Ergenlik sürecinde olan liseli öğrencilerin özgür olma, kendi kararlarını kendi verme eğilimi gibi nedenlerden dolayı ailenin her türlü baskısı bu dönemde çocukları üzerinde ters tepecektir. Bazı öğrenciler sırf bu baskının yarattığı gerilimden dolayı yapmayacakları davranışları sergilediklerini belirtmişlerdir. Dini inanç konusunda da bunu görmek mümkündür. Bu yüzden otoriter ebeveynin baskısı dinde daha çok soğumaya neden olmuştur cevabı öğrenciler tarafından daha çok verilmiştir.

Yine tutarsız ebeveyn tutumlarının da dini inançlarında soğumaya neden olduğunu söyleyen öğrenci oranı da büyüktür (%39,4). Tutarsız ebeveynin ne zaman neye nasıl tepki vereceği belli değildir. Bazen olumlu tavır verdiğini bir duruma başka bir zaman olumsuz tavır vermesi mümkündür. Anne babasının bu tutarsız tavırları ergenler üzerinde bir tedirginlik ve dengesizlik durumu oluşturacaktır. Bu da liseli öğrencilerin özellikle dini inançlarını da olumsuz etkileyecektir.

Çünkü dini inançlarımız bize hangi olaylar karşısında hangi tutumları sergilememiz noktasında gerek Kur'an-ı Kerim gerek hadisler sayesinde yol göstermektedir. Anne babasının bu dini kriterleri dikkate almadığını gören çocukları dinin etkisiz olduğunu düşünüp olumsuz tavır sergileyecektir.

Katılımcılar içinde ebeveyn tutumları dini inancımı etkiliyor görüşüne en az katınılan ebeveyn tutumu aşırı izin vericidir. Bu ebeveyn tutumunda anne babalar çocuklarının hiçbir görüşüne müdahil olmadan, çocuklarının kendi kararlarını kendilerinin vermesini istemektedirler. Ergenlik sürecinde olan lise öğrencilerin bu tavrı çok olumlu gördüklerini tahmin edilebilir. Bu tutum onların dini inançlarına karşı olumsuz tavır sergilemelerinin önüne geçmiştir. Bu nedenle anketteki cevap sayısı az olmuştur.

Tablo 399: Ailemin Dine Yönelik Aşırı Baskısı, İnançlarımda Soğumaya Neden Oluyor ile Aile Tutumu Arasında Chi-Square Testi Tablosu

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	41.941 ^a	24	.013
Likelihood Ratio	40.975	24	.017
Linear-by-Linear Association	1.190	1	.275
Geçerli Sayı	338		

Ailemin dine yönelik aşırı baskısı, inançlarımda soğumaya neden oluyor sorusuyla ebeveyn tutumları sorusunun çapraz tablosu yapıp yukarıda verileri incelenmiştir. Burada ise çapraz tablonun ki kare analizi yapılmış. Ebeveyn tutumları alt birçok grubu olduğu için burada Pearson Chi-Square testine bakmamız gerekiyor.

Sig. (2-sided) <0.05'ten küçük olduğu için (.013) değerlerine ilişkin anlamlılık düzeyi açısından ebeveyn tutumları ve dini inançları etkilemesi bakımından anlamlı bir fark vardır sonucu çıkmıştır.

Tablo 400: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 10 – 14 Sorular) Tablosu

	Yanlış anlaşılırım endişesiyle inancımınla ilgili farklı görüşlerimi çok açık şekilde ifade edemiyorum.	Okul ortamında inancımınla ilgili farklı görüş ve sorgulamalarımı öğretmenlerimle rahatça paylaşabiliyorum.	Dini pratikleri yerine getirmeyen ama ahlâkî değerlere sahip erdemli davranışlarda bulunan insanların da cennete gidebileceğine inanıyorum	Allah'a ulaşmak için en iyi yolun akıl olduğunu düşünüyorum.	Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerin içinde yaşadığımız zamanın ruhuna uygun olduğunu düşünüyorum.	
Sayı	Geçerli Kayıp	338 0	338 0	338 0	338 0	338 0
Ortalama	2.731	3.343	3.391	3.751	3.405	
Std. Sapma	1.3893	1.2352	1.1664	1.0265	1.2150	
Varyans	1.930	1.526	1.360	1.054	1.476	
Minimum	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	
Maksimum	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	

Her soru için tek tek ortalamaları vermek güç olacağı için birkaç sorunun beraberce genel tüm ortalamaları verilmiştir. Böylece hem zamandan hem de yerden tasarruf edilmiş olacaktır. Sonrasında ise her soru için ayrı ayrı veri analizi yapılmıştır.

Tablo 411: Yanlış anlaşılma endişesiyle inancım ile ilgili farklı görüşlerimi çok açık şekilde ifade edemiyorum dağılım tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	80	23.7	23.7	23.7
Katılmıyorum	93	27.5	27.5	51.2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	53	15.7	15.7	66.9
Katılıyorum	62	18.3	18.3	85.2
Kesinlikle katılıyorum	50	14.8	14.8	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %23,7'si kesinlikle katılmıyorum %27,5'i katılmıyorum %15,7'si ne katılıyorum ne katılmıyorum %18,3'ü ise katılıyorum %14,8'i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Yanlış anlaşılma endişesiyle inancım ile ilgili farklı görüşlerimi çok açık şekilde ifade edemiyorum sorusuna katılmayanların sayısı daha fazla olduğu görülmüştür. Bu da gençlerin büyük çoğunluğu görüşlerini rahatlıkla ifade edebildiklerini gösterir.

Bununla beraber görüşlerini rahatlıkla ifade edemeyenlerin sayısı da dikkate değerdir. Ergenlik sürecindeki gençler görüşlerinin kabul görmesini, onaylanmasını ister. Bu yüzden içinde bulunduğu grubun görüşlerine fikirlerine uygun olan düşüncelerini açıklar, uygun olmayanları kendi inandığı fikirler olsa da grubun dışında kalmamak, yargılanmamak için bu fikirleri açıkça ifade etmez. Anket çalışmasında kararsızların da belli bir oranda olması gösteriyor ki gençler için fikirlerini rahatlıkla ifade edenlerin sayısı fazla olmasının yanında fikirlerini açıkça ifade edemeyen bir öğrenci kesimi de olduğunu göstermiştir.

Tablo 422: Okul ortamında inancıyla ilgili farklı görüş ve sorgulamalarını öğretmenleriyle rahatça paylaşabiliyorum dağılım tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	36	10.7	10.7	10.7
Katılmıyorum	52	15.4	15.4	26.0
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	69	20.4	20.4	46.4
Katılıyorum	122	36.1	36.1	82.5
Kesinlikle katılıyorum	59	17.5	17.5	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %10,7'si kesinlikle katılmıyorum %15,4'ü katılmıyorum %20,4'üne katılıyorum ne katılmıyorum %36,1'i katılıyorum %17,5'i kesinlikle katılıyorum diye cevap vermiştir. Öğrencilerin %50'den fazlası öğretmenleriyle görüşlerini rahatlıkla paylaşabildiklerini söylemiştir. Yanlış anlaşılabilir endişesiyle inancıyla ilgili farklı görüşlerini çok açık şekilde ifade edemiyorum sorusuna katılmayanların sayısı daha fazla olduğu görülmüştür. Bu da gençlerin büyük çoğunluğu görüşlerini rahatlıkla ifade edebildiklerini göstermektedir.

Bununla beraber görüşlerini rahatlıkla ifade edemeyenlerin sayısı da dikkate değerdir. Ergenlik sürecindeki gençler görüşlerinin kabul görmesini, onaylanmasını ister. Bu yüzden içinde bulunduğu grubun görüşlerine fikirlerine uygun olan düşüncelerini açıklar uygun olmayanlar kendi inandığı fikirler olsa da grubun dışında kalmamak, yargılanmamak için bu fikirleri açıkça ifade etmez. Anket çalışmasında kararsızların da belli bir oranda olması gösteriyor ki gençler için fikirlerini rahatlıkla ifade edenlerin sayısı fazla olmasının yanında fikirlerini açıkça ifade edemeyen bir öğrenci kesimi de vardır

Tablo 433: Dini Pratikleri Yerine Getirmeyen Ama Ahlâkî Değerlere Sahip Erdemli Davranışlarda Bulunan İnsanların da Cennete Gidebileceğine İnanıyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	28	8.3	8.3	8.3
Katılmıyorum	42	12.4	12.4	20.7
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	101	29.9	29.9	50.6
Katılıyorum	104	30.8	30.8	81.4
Kesinlikle katılıyorum	63	18.6	18.6	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %8,3'ü kesinlikle katılmıyorum %12,4'ü katılmıyorum %29,9'u ne katılıyorum ne katılmıyorum %30,8'i katılıyorum %18,6'sı kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Dini pratikleri yerine getirmeyen ama ahlâkî değerlere sahip erdemli davranışlarda bulunan insanların da cennete gidebileceğine inanıyorum diyen öğrencilerin toplamı daha fazladır. Lise öğrencilerin genel olarak (%49,4) dini pratikler (namaz, başörtüsü vb.) olmadan ahlaki değerlerle erdemli davranışlarla cennete gideceğini düşünüyor. Deizmin temel sayıtların birini bu görüş olduğunu unutmamak gerekir.

Dini pratikleri yerine getirmeyen ama ahlâkî değerlere sahip erdemli davranışlarda bulunan insanların da cennete gidebileceğine inanıyorum görüşüne katılmıyorum diyenlerin sayısı toplamda (%20,7) az olmasına rağmen dini pratiklerin önemli olduğunu savunan bunlar yapılmadığında cennete gidilmeyeceğini düşünen bir kesim var. İslam, dini pratikleri farz kılmış bununla beraber ahlaki değerlerin de merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Hayır diyenlerin bu kriterleri göz önünde bulundurduğu düşünülebilir.

Bununla beraber karamsar kalan bir kesim de olduğu da görülmüştür.

Tablo 444: Allah'a Ulaşmak İçin En İyi Yolun Akıl Olduğunu Düşünüyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	10	3.0	3.0	3.0
Katılmıyorum	29	8.6	8.6	11.5
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	83	24.6	24.6	36.1
Katılıyorum	129	38.2	38.2	74.3
Kesinlikle katılıyorum	87	25.7	25.7	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Katılımcıların %3'ü kesinlikle katılmıyorum %8,6'sı katılmıyorum %24,6'sı ne katılıyorum ne katılmıyorum %38,2'si katılıyorum %25,7'si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Allah'a ulaşmak için en iyi yolun akıl olduğunu düşünüyorum cevabına lise öğrencilerin büyük bir çoğunluğu katılıyorum cevabını vermiştir (%63,9). Katılmıyorum diyenlerin sayısı oldukça azdır (%11,6). Verilen cevaplar göstermiştir ki bu hipotezimiz doğrulanmıştır.

İslam dini için önemli bir kaynak olan akıl aynı zamanda deizmin temel sayıltıların dan da sayılır. İslam akıl baliğ olmayan bir kişiyi yaptıklarından sorumlu tutmaz. Akıl iman için ilk koşullardan biridir. Bu yüzden Allah'a ulaşmak için akıl önemlidir diyen öğrencilerin sayısı fazladır. Bununla beraber deizm için de önemli olan akıl, hiçbir aracı olmadan Allaha ulaşma yoludur. Deizm, bireyin Allah'a ulaşmak için peygamber, kitaba ya da vahye ihtiyaç yoktur görüşünü savunur. He iki durumda da akıl merkezi bir konumdadır.

Tablo 455: Kur'an-ı Kerim'deki Bilgilerin İçinde Yaşadığımız Zamanın Ruhuna Uygun Olduğunu Düşünüyorum Dağılım Tablosu.

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	33	9.8	9.8	9.8
Katılmıyorum	42	12.4	12.4	22.2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	85	25.1	25.1	47.3
Katılıyorum	111	32.8	32.8	80.2
Kesinlikle katılıyorum	67	19.8	19.8	100.0
Toplam	338	100.0	100.0	

Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerin içinde yaşadığımız zamanın ruhuna uygun olduğunu düşünüyorum sorusuna katılımcıların %9,8'i kesinlikle katılmıyorum %12,4'ü katılmıyorum %25,1'i ne katılıyorum ne katılmıyorum %32,8'i katılıyorum %19,8'i ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Lise öğrencileri içinde katılıyorum cevabını verenlerin oranı %52,6 olmuştur. İslam dinin en temel kaynağı ve yol göstericisi Kur'an-ı Kerim olması bu soruya verilen cevapların artmasının nedenidir. Bu yüzden katılımcıların yarısından fazlası katılıyorum demiştir. Katılımcıları %25'i ise karamsar kalmıştır. Bununla beraber katılmıyorum diyenlerin oranı da %22,2'dir. Bu veri deizmin temel sayılıtlarından olan Allah'a ulaşmak için aracı kuruma (Kur'an-ı Kerim) ihtiyaç yoktur sorusunu test etmek için sorulmuştur. Anket sonuçlarına göre lise öğrencilerin azımsanmayacak bir kısmı Kur'an-ı Kerim zamanın ruhuna uygun değildir görüşünü savunmaktadır.

Son dönemlerde Kur'an-ı Kerim'in tarihsel bir kitap olduğu ve içinde bulunduğu toplum ve zamanı kapsadığını ve bu içinde yaşadığımız döneme ışık tutmadığını ifade eden görüşler düşünülürse katılmayanların sayısının nedenini daha anlaşılır kılacaktır.

Tablo 466: Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor.
Genel Ortalama Tablosu.

Sayı	Geçerli	338
	Kayıp	0
Ortalama		2.251
Std. Sapma		1.1653
Varyans		1.358
Çarpıklık		.789
Çarpıklığın std hatası		.133
Basıklık		-0.191
Basıklığın std hatası		.265

Dinî ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor sorusunun genel ortalamaları verilmiştir. Aşağıda da veri analizi yapılmıştır.

Tablo 477: “Cinsiyet” ile “Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor” Çapraz Tablo

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum		
Cinsiyet	Kadın	Sayı	62	85	41	23	9	220
		%	60.2%	70.2%	68.3%	67.6%	45.0%	65.1%
	Erkek	Sayı	41	36	19	11	11	118
		%	39.8%	29.8%	31.7%	32.4%	55.0%	34.9%
Toplam		Sayı	103	121	60	34	20	338
		%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Dinî ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor sorusuna kesinlikle katılmıyorum sorusuna cevap verenleri %60,2’si kadın iken %39,8’i ise erkektir. Katılmıyorum cevabını verenlerin %70,2’si kadın %29,8’i erkektir. Ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin %68,3’ü kadın %31,7’si erkektir. Katılıyorum sorusuna %67,6’sı kadın iken %32,4’ü ise erkektir. Kesinlikle katılıyorum diyenlerin %45’i kadın iken %55’i erkektir.

Dinî ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor sorusuyla cinsiyetler arasında farklılık olup olmadığına çapraz tablo yapılarak bakılmıştır. Bu soruyu

katılmıyorum diyerek cevap veren kadın ve erkek sayısı daha fazladır. Özellikle kadın sayısının da erkek sayısından da fazla olduğu görülmüştür.

Dinî ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor sorusuna katılıyorum cevabını verenlerin sayısının az olmasının yanında özellikle erkek öğrencilerin daha az cevap verdikleri görülmüştür.

Tablo 488: “Cinsiyet” ile “Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor” Çapraz Tablo Chi-Square Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6.431 ^a	4	.169
Likelihood Ratio	6.256	4	.181
Linear-by-Linear Association	.106	1	.745
Geçerli Sayı	338		

Yukarıda ki-kare analizi verilmiştir (Chi- Square Test). Ki kare analizi bize çapraz tablosu yapılan iki grubun analizini yapmayı ve değerlendirmeyi sağlar. Sosyal bilimlerde ki kare analizinde genellikle Pearson Chi-Square testi uygulanıp onun değerler kısmına bakılır (Sig 2 sided)

Yaptığımız analizde Pearson Chi-Square değerleri (.169)>0.05'ten büyük olduğu için kız ve erkekler arasında anlamlı farklılık yoktur.

**Tablo 499: Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo**

Okul Türü		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Resmî Anadolu Lisesi	Sayı	53	55	29	21	9	167
	Toplam %	15,7%	16,3%	8,6%	6,2%	2,7%	49,4%
Resmî Fen Lisesi	Sayı	3	5	4	1	0	13
	Toplam %	,9%	1,5%	1,2%	,3%	,0%	3,8%
Anadolu İmam Hatip Lisesi	Sayı	22	20	7	6	7	62
	Toplam %	6,5%	5,9%	2,1%	1,8%	2,1%	18,3%
Özel Anadolu Lisesi	Sayı	13	17	12	4	2	48
	Toplam %	3,8%	5,0%	3,6%	1,2%	,6%	14,2%
Özel Fen Lisesi	Sayı	3	9	4	2	1	19
	Toplam %	0,9%	2,7%	1,2%	0,6%	,3%	5,6%
İmam Hatip Proje Okulu	Sayı	9	11	4	0	1	25
	Toplam %	2,7%	3,3%	1,2%	0,0%	,3%	7,4%
Meslek Lisesi	Sayı	0	4	0	0	0	4
	Toplam %	0,0%	1,2%	,0%	0,0%	0,0%	1,2%
Toplam	Sayı	103	121	60	34	20	338
	Toplam %	30,5%	35,8%	17,8%	10,1%	5,9%	100,0%

Bu soruya öğrenciler şu cevabı vermiştir: Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin yüzdesi %16,0'dır. Ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin yüzdesi %17,8'dir. Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin yüzdesi %65,3'tür. Okular içinde küçük farklılık olmasına rağmen genel olarak bu kabul edilmemiştir.

Dini ibadetler ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor sorusuna okul türüne göre öğrencilerin verdiği cevaplara göre önermemiz kabul edilmemiştir. Dinin beraberinde belirli ibadetleri de getirdiğini düşünmüşlerdir.

**Tablo 500: Dinî İbadet ve Ritüeller Benim Özgürlüğümü Kısıtlıyor.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi**

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	23.966 ^a	24	,464
Likelihood Ratio	27,666	24	,274
Linear-by-Linear Association	,542	1	,462
Geçerli Sayı	338		

a. 19 cells (54.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .24.

Tablo 511: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 16, 17, 18. Sorular) Tablosu

		İçimden nasıl gelirse öyle inanmak istiyorum.	Katı kuralları olan ve kısıtlayıcı bir inanç sistemi istemiyorum.	Sadece Yaratıcının varlığına inanmak insanları daha fazla özgürleştiriyor.
Sayı	Geçerli	338	338	338
	Kayıp	0	0	0
Ortalama		3.234	3.136	2.991
Std. Sapma		1.4042	1.3139	1.1256
Varyans		1.972	1.726	1.267
Çarpıklık		-.208	-.087	-.045
Çarpıklığın std hatası		.133	.133	.133
Basıklık		-1.267	-1.061	-.667
Basıklığın std hatası		.265	.265	.265

Aşağıda verilen üç sorunun genel ortalamaları toplu olarak verilmiş ve aşağıda da tek tek veri analizleri yapıp incelenecektir.

Tablo 522: İçimden Nasıl Gelirse Öyle İnanmak İstiyorum Dağılım Tablosu.

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	51.0	15.1	15.1	15.09
Katılmıyorum	65.0	19.2	19.2	34.32
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	60.0	17.8	17.8	52.07
Katılıyorum	78.0	23.1	23.1	75.15
Kesinlikle katılıyorum	84.0	24.9	24.9	100.00
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %15'i kesinlikle katılmıyorum %19,2'si katılmıyorum %17,8'i ne katılıyorum ne katılmıyorum %23,1'i katılıyorum %24,9'u kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. İçimden nasıl gelirse öyle inanmak istiyorum sorusuna katılıyorum cevabını verenlerin sayısı daha fazladır. Katılmıyorum diyenlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur (%34,3).

İçimden nasıl gelirse öyle inanmak istiyorum sorusu deizmin temel dayanaklarından biri olduğu için ankette test edilmiştir. Deizm bireyin kendini özgürleştirerek her türlü çevresinde olan ve kişiyi kuşatan baskılardan kurtularak kendi istediği gibi yaşamayı özendiren bir görüştür.

Bu görüşü savunan lise öğrencileri de fazla olmuştur. Çünkü her din kendi içinde bireye kural ve sınır koyarak kişiyi yönlendirir. Bu şekilde kişiyi nerde nasıl davranması gerektiği konusunda kurallar ve sınırlar koyar. Bu sınırlarla kısıtlanmak istemeyen liseli ergenler için deizm daha cazip hale dönüşebilir.

Bununla beraber bir dine inanmanın belirli sınır ve kurallar getirmesini, kişinin her istediğini yapmaması gerektiğini düşünen öğrencilerde katılmıyorum cevabını vermiştir. Onların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur (%34,3). Bu konu hakkında fikirlerini belirtmeyen kararsız bir kesim de vardır.

Tablo 533: Katı Kuralları Olan ve Kısıtlayıcı Bir İnanç Sistemi İstemiyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	47.0	13.9	13.9	13.91
Katılmıyorum	62.0	18.3	18.3	32.25
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	95.0	28.1	28.1	60.36
Katılıyorum	66.0	19.5	19.5	79.88
Kesinlikle katılıyorum	68.0	20.1	20.1	100.00
Toplam	338	100	100	

Katı kuralları olan ve kısıtlayıcı bir inanç sistemi istemiyorum sorusuna katılımcıların %23,9'u kesinlikle katılmıyorum %18,3'ü katılmıyorum %28,1'i ise ne katılıyorum ne katılmıyorum %19,5'i katılıyorum %20,1'i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Katı kuralları olan ve kısıtlayıcı bir inanç sistemi istemiyorum sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu %39,6'sı katılıyorum cevabını vermiştir. Her dinin kendi kuralları olması beklenirken bu kuralların çok sert olması ve kişiye çok sınır koyması gibi gerekçelerle ya da ergenlik sürecinde olan liseli öğrenciler için sınırlı bir kısıtlama bile çok büyük bir kısıtlama olarak görülebiliyor. Bu da onların dini yönden farklı görüşleri benimsemesine neden olabiliyor.

Katılmıyorum cevabını verenlerin toplam sayısı ise %32,2'idir. Bu öğrencilerin dinin kendi içinde kurallar ve sınırlar olması gerektiğine inanan öğrenciler cevap vermiştir. Bununla beraber kararsız kalan önemli bir öğrenci kesimi de vardır.

Bu soruda deizmin temel görüşlerinden biri olan, dini kısıtlayan her türlü katı kuralları ortadan kaldırma görüşünü test etmek için sorulmuştur.

**Tablo 544: Katı Kuralları Olan ve Kısıtlayıcı Bir İnanç Sistemi İstemiyorum.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo**

Okul Türü		Kesinlikle	Katılmıyorum	Ne	Katılıyorum	Kesinlikle	
		katılmıyorum		katılıyorum ne katılmıyorum		katılıyorum	
Resmî Anadolu Lisesi	Sayı	13	31	48	35	40	167
	Toplam %	3,8%	9,2%	14,2%	10,4%	11,8%	49,4%
Resmî Fen Lisesi	Sayı	2	2	1	5	3	13
	Toplam %	,6%	0,6%	,3%	1,5%	,9%	3,8%
Anadolu İmam Hatip Lisesi	Sayı	15	11	16	11	9	62
	Toplam %	4,4%	3,3%	4,7%	3,3%	2,7%	18,3%
Özel Anadolu Lisesi	Sayı	10	8	12	9	9	48
	Toplam %	3,0%	2,4%	3,6%	2,7%	2,7%	14,2%
Özel Fen Lisesi	Sayı	2	4	7	4	2	19
	Toplam %	0,6%	1,2%	2,1%	1,2%	,6%	5,6%
İmam Hatip Proje Okulu	Sayı	5	2	11	2	5	25
	Toplam %	1,5%	0,6%	3,3%	0,6%	1,5%	7,4%
Meslek Lisesi	Sayı	0	4	0	0	0	4
	Toplam %	0,0%	1,2%	,0%	0,0%	0,0%	1,2%
Toplam	Sayı	47	62	95	66	68	338
	Toplam %	13,9%	18,3%	28,1%	19,5%	20,1%	100,0%

Bu soruya öğrenciler şu cevapları vermiştir: kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin yüzdesi %32,2'dir. Ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin yüzdesi ise %28,1'dir. Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin yüzdesi ise %39,6'dır.en çok resmi anadolu liselerinde katılıyorum cevabını vermiştir.

Katı kuralları olan ve kısıtlayıcı bir inanç sistemi istemiyorum sorusuna okul türüne göre cevap verenlerin hangi okul türü olursa olsun katılıyorum cevabını vermiştir. Gençler daha özgür olmak istedikleri için kendilerini kısıtlayacak her şeye karşı olduğu gibi dini konularda da kısıtlama istemediklerini ifade etmişlerdir.

**Tablo 555: Katı Kuralları Olan ve Kısıtlayıcı Bir İnanç Sistemi İstemiyorum.
Okul Türüne Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi**

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	43.768 ^a	24	,008
Likelihood Ratio	40,231	24	,020
Linear-by-Linear Association	7,579	1	,006
Geçerli Sayı	338		

a. 17 cells (48.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .56.

Ki-Kare analizimizin sonucunda ($,008$) < 05 olduğu için iki değişken arasında anlamlı bir ilişki vardır sonucu çıkmıştır.

Tablo 566: Sadece Yaratıcının Varlığına İnanmak İnsanları Daha Fazla Özgürleştiriyor Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	37.0	10.9	10.9	10.95
Katılmıyorum	72.0	21.3	21.3	32.25
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	118.0	34.9	34.9	67.16
Katılıyorum	79.0	23.4	23.4	90.53
Kesinlikle katılıyorum	32.0	9.5	9.5	100.00
Toplam	338	100	100	

Sadece Yaratıcının varlığına inanmak insanları daha fazla özgürleştiriyor sorusuna katılımcıların %10,9'u kesinlikle katılmıyorum %21,3'ü katılmıyorum %34,9'u ne katılıyorum ne katılmıyorum %23,4'ü katılıyorum %9,5'i ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablodan görülüyor ki bu soruda kararsız kalanlar daha fazla olmuştur. Katılıyorum ve katılmıyorum cevabını verenler birbirine yakın olmuştur. Yukarıdaki son birkaç sorunun genel içeriğinin deizmin temel dayanağı olan dini inanç ve kuralları, kısıtlamaları ortadan kaldırıp özgür bir şekilde kendi isteğiyle Allah'a

ulaşma olan görüşleri test etmek için sorulduğu görülecektir. Ve tablolara dikkatli baktığında verilen cevapların kendi içinde de birebirine yakın olduğu görülecektir.

Lise öğrencilerin verdiği cevapların muhakkak ki içinde bulunduğu ergenlik sürecinin oluşturduğu çalkantılı süreci dikkate almak gerekir ama buna rağmen Müslüman bir toplum içinde büyümesine rağmen deizmin temel dayanakları olan bu sorulara katılıyorum cevabını verenlerin sayısının dikkate alınması gerektiğini gösteriyor. Sadece bu veriler bile deizmin yok sayılmaması, anlaşılması, tanınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 577: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 19, 20, 21. Sorular) Tablosu

	Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiyor ve onları dinden soğutuyor.	Camilerdeki yaz kurslarında ve Kur'an Kurslarında verilen dinî eğitimin baskıcı olduğunu ve bu baskının kişiler üzerine olumsuz etki oluşturduğunu düşünüyorum.	Camilerdeki yaz kurslarında veya Kur'an Kurslarında aldığım dinî eğitim benim dinî görüşlerimi olumsuz etkiledi.	
Sayı	Geçerli Kayıp	338 0	338 0	338 0
Ortalama	3.657	3.104	2.325	
Std. Sapma	1.2661	1.4219	1.2870	
Varyans	1.603	2.022	1.656	
Çarpıklık	-.594	.034	.853	
Çarpıklığın std hatası	.133	.133	.133	
Basıklık	-0.729	-1.366	-0.285	
Basıklığın std hatası	.265	.265	.265	

Burada grup şekline getirilmiş birkaç sorunun genel ortalamaları verilmiş olup bu şekilde hem zamandan hem de yerden tasarruf sağlanmış olacaktır. Aşağıda da her sorunun tek tek analizleri yapılmıştır.

Tablo 588: Cemaatler, Vakıflar, Tarikatlar, Dinî Liderlerin Söylemleri, Baskıcı Din Anlayışları İnsanları Dini Yönden Sorgulamalara Yöneltiliyor ve Onları Dinden Soğutuyor Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	25.0	7.4	7.40	7
Katılmıyorum	43.0	12.7	12.72	20
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	69.0	20.4	20.41	41
Katılıyorum	87.0	25.7	25.74	66
Kesinlikle katılıyorum	114.0	33.7	33.73	100
Toplam	338	100	100	

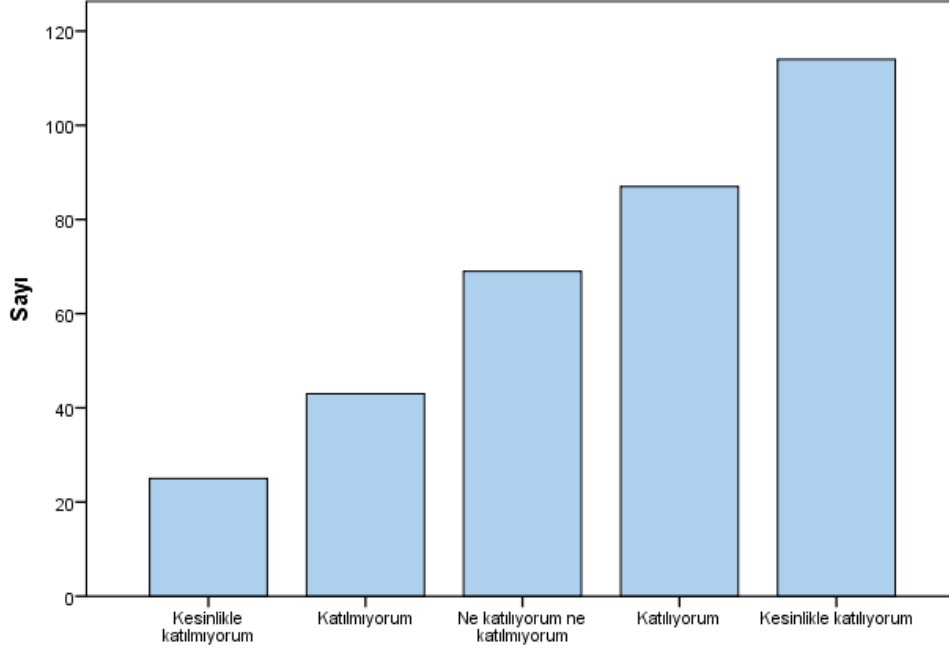
Katılımcıların %25'i kesinlikle katılmıyorum %12,7'si katılmıyorum %20,4'ü ne katılıyorum ne katılmıyorum %25,7'si katılıyorum %33,7'si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiliyor ve onları dinden soğutuyor sorusuna katılanlar daha fazladır. Kararsız olanlar katılmayanlardan daha fazladır.

Ülkemizde çok fazla dini vakıf, tarikat, dini söylem vardır ve bunların da hitap ettiği kesim üzerinde de ciddi bir etki ve dolaylı olarak baskı yaptığını kabul etmemiz gerekir. Bağlı olduğunuz cemaatiniz neyse onların istediği şeyleri yapmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi düşünmek zorundasınız. Tabi ebeveynlerin bile zorlandığı bir durumda, lise öğrencilerinin daha da zorlanacağı kesindir. Bu nedenle öğrencilerin baskıyı kabul etmedikleri ve tepkisel davrandıkları görülecektir. Bu yüzden Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiliyor ve onları dinden soğutuyor sorusuna katılanlar daha fazla çıkmıştır. Bununla beraberle kararsız görüş belirten çok sayıda öğrenci olduğu görülmüştür.

Ülkemizde özellikle 15 Temmuz sonrası Fetö terör örgütünün askeriye içinde yapmış olduğu darbe nedeniyle, toplumum vakıf ve cemaatlere olan güvenini daha da azaltmış ve bu tarz oluşumların sorgulamasına neden olmuştur. Özellikle gençler bu oluşumlara mesafeli durduğu gibi buralarda verilen dini eğitime de güvenmemeye

başlamıştır. Ülkemizde bu tarz kötü amaçlara hizmet eden vakıf ve tarikatların lise öğrencilerin görüşlerini etkilediğini söyleyebiliriz.

Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yönlendiriyor ve onları dinden soğutuyor.

Tablo 598a: Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yönlendiriyor ve onları dinden soğutuyor sütun grafiği

Tablo 609: Camilerdeki Yaz Kurslarında ve Kur'an Kurslarında Verilen Dinî Eğitimin Baskıcı Olduğunu ve Bu Baskının Kişiler Üzerine Olumsuz Etki Oluşturduğunu Düşünüyorum Cinsiyete Göre Çapraz Tablo

		Camilerdeki yaz kurslarında ve Kur'an Kurslarında verilen dinî eğitimin baskıcı olduğunu ve bu baskının kişiler üzerine olumsuz etki oluşturduğunu düşünüyorum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılmıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Cinsiyet	Kadın	Sayı 22	61	43	30	64	220
		% 44.0%	67.8%	74.1%	54.5%	75.3%	65.1%
Erkek	Sayı 28	29	15	25	21	118	
	% 56.0%	32.2%	25.9%	45.5%	24.7%	34.9%	
Toplam	Sayı 50	90	58	55	85	338	
	% 100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	

Kesinlikle katılıyorum diyenlerin sayısı %44'ü kadın iken %56'sı erkektir. Katılmıyorum diyenlerin %67,8'i kadın %32,2'si erkeklerdir. Ne katılıyorum ne katılmıyorum cevabını verenlerin %74,1'i kadın %25,9'u erkektir. Katılıyorum diyenlerin %54,5'i kadın iken %45,5'i erkektir. Kesinlikle katılıyorum diyenlerin %75,3'ü kadın iken %24,7'si erkektir.

Tablodan anlaşılıyor ki; Camilerdeki yaz kurslarında ve Kur'an Kurslarında verilen dinî eğitimin baskıcı olduğunu ve bu baskının kişiler üzerine olumsuz etki oluşturduğunu düşünüyorum sorusuna olumlu ve olumsuz cevap verenlerin sayısı birbirine eşit olduğu görülecektir. Yani bir grup öğrenci Kur'an kurslarının dini görüşlerini olumsuz etkilediğini düşünürken bir kısmı ise olumsuz etkilemediğini savunmuştur. Ayrıca kararsız kalan bir kısım olduğu da görülecektir.

Kuran kursları toplum içinde dini eğitimlerin verildiği yaygın kurumların başında gelmektedir. Bu kurumda disiplin ve kuralların olduğu ve bu kurallara uygulanmadığı takdirde ceza yöntemine dahi başvurulduğu bilinmektedir. Bu kurumlarda eğitimleri verenlerin genelde formasyon eğitim eksikliklerinden kaynaklanan hatalarından dolayı buralara giden öğrencilerin dini inanç sitemine karşı olumsuz yargılar geliştirmektedir. Aslında unutulmamalı ki kişisel hatalar kurumlara oradan da dini etkilemeye kadar götürmektedir. Burada da cinsiyete göre farklılık olduğu görülecektir.

Tablo 610: Camilerdeki Yaz Kurslarında ve Kur'an Kurslarında Verilen Dinî Eğitimin Baskıcı Olduğunu ve Bu Baskının Kişiler Üzerine Olumsuz Etki Oluşturduğunu Düşünüyorum Cinsiyete Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18.749 ^a	4	.001
Likelihood Ratio	18.431	4	.001
Linear-by-Linear Association	5.880	1	.015
Geçerli Sayı	338		

Yukarıda ki-kare analizi verilmiştir (Chi- Square Test).

Yaptığımız analizde Pearson Chi-Square değerleri (.001) <0.05'ten küçük olduğu için kız ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 621: Camilerdeki Yaz Kurslarında veya Kur'an Kurslarında Aldığım Dinî Eğitim Benim Dinî Görüşlerimi Olumsuz Etkiledi Cinsiyete Göre Çapraz Tablo

		Camilerdeki yaz kurslarında veya Kur'an Kurslarında aldığım dinî eğitim benim dinî görüşlerimi olumsuz etkiledi.					Toplam	
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum		
Cinsiyet	Kadın	Sayı	55	79	39	18	29	220
		%	52.4%	68.1%	67.2%	90.0%	74.4%	65.1%
	Erkek	Sayı	50	37	19	2	10	118
		%	47.6%	31.9%	32.8%	10.0%	25.6%	34.9%
Toplam	Sayı	105	116	58	20	39	338	
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	

Katılımcılardan kesinlikle katılıyorum diyenlerin %52,4'ü kadın %47,6'sı ise erkektir. Katılmıyorum diyenlerin %68,1'i kadın %31,9'u erkekten oluşmaktadır. Ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin %67,2'si kadın %32,8'i erkekten oluşmaktadır. Katılıyorum diyenlerin %90'nı kadın %10'u erkeklerden oluşmaktadır. Kesinlikle katılıyorum diyenlerin sayısı %74,4'ü kadın %25,6'sı erkekten oluşmaktadır.

Cinsiyetin önemli bir veri olduğunu ve sıkça başvurulabileceğini söylemiştik. Camilerde ve kuran kurslarında alınan eğitimin dini bilgilerini olumsuz etkilediği görüşünü lise öğrencileri bu hipotezimizi çoğunluk olmak üzere kabul etmemiştir. Özellikle kız öğrenciler daha büyük oranlarda katılmıyorum demiştir. Karasız kalanlar ve katılıyorum diyenlerin oranları birbirine çok yakındır. Kız öğrencilerin her türlü durumda erkek öğrencilere göre çoğunluktadır.

Tablo 632: Camilerdeki Yaz Kurslarında veya Kur'an Kurslarında Aldığım Dinî Eğitim Benim Dinî Görüşlerimi Olumsuz Etkiledi Cinsiyete Göre Çapraz Tablo Chi-Square Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14.981 ^a	4	.005
Likelihood Ratio	15.955	4	.003
Linear-by-Linear Association	9.852	1	.002
Geçerli Sayı	338		

Yukarıda ki-kare analizi verilmiştir (Chi- Square Test).

Yaptığımız analizde Pearson Chi-Square değerleri (.005) <0.05'ten eşit ve sınırdadır olduğu için kız ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık vardır, sonucuna varılmıştır.

Tablo 643: Genel Ortalamalar (2. Bölüm 22, 23. Sorular) Tablosu

	Diyamet kurumunun ve dinî cemaatlerin, günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din eğitimi vermediklerini düşünüyorum.	Ülkemizde dinî liderlerin ve İslamî düşünürlerin günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din algısı kazandırmada yetersiz olduklarını düşünüyorum.	
Sayı	Geçerli	338	338
	Kayıp	0	0
Ortalama		3.550	3.704
Std. Sapma		1.2322	1.0873
Varyans		1.518	1.182
Çarpıklık		-.385	-.505
Çarpıklığın std hatası		.133	.133
Basıklık		-0.883	-0.523
Basıklığın std hatası		.265	.265

Altta verilecek olan iki sorunun genel ortalamaları verilmiştir. Beraber verilmesinin nedeni hem zamandan hem de yerden tasarruf sağlamaktır. Aşağıda ise her sorunun tek tek veri analizi yapılmıştır.

Tablo 654: Diyanet Kurumunun ve Dinî Cemaatlerin, Günümüz İnsanlarının Zihinsel ve Ruhsal Dünyalarına Hitap Eden Bir Din Eğitimi Vermediklerini Düşünüyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	21.0	6.2	6.21	6
Katılmıyorum	51.0	15.1	15.09	21
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	87.0	25.7	25.74	47
Katılıyorum	79.0	23.4	23.37	70
Kesinlikle katılıyorum	100.0	29.6	29.59	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %6,2'si kesinlikle katılmıyorum %15,1'i katılmıyorum %25,7'si ne katılıyorum ne katılmıyorum %23,4 katılıyorum %29,6'sı ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Diyanet kurumunun ve dinî cemaatlerin, günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din eğitimi vermediklerini düşünüyorum sorusuna %53 oranında katılıyorum cevabını vermişler. Kararsız kalanlar katılmıyorum diyenlerden daha fazladır. Bu da gösteriyor ki bu hipotezimiz öğrenciler tarafından kabul edilmiştir.

Diyanet ülkemizde dini tüm çalışmaları takip eden, hazırlayan, toplumun dini ihtiyaçlarını karşılayan bir kurumdur. Toplum olarak beklentimiz bu kurumun dönemin şartları ve halkın ihtiyaçlarına cevap vermesidir. Ankete katılan öğrenciler diyanetin üstlendiği bu görevleri hakkıyla yerine getiremediklerini düşündüklerini ortaya koydular. Bu hipotezden hareketle Diyanet Kurumunun verdiği eğitimde; öğreticilerin formasyonuna önem verilmesi, dönemin şartlarına göre eğitim koşullarının güncellenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Tablo 665: Ülkemizde Dinî Liderlerin ve İslamî Düşünürlerin Günümüz İnsanlarının Zihinsel ve Ruhsal Dünyalarına Hitap Eden Bir Din Algısı Kazandırmada Yetersiz Olduklarını Düşünüyorum.

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	10.0	3.0	2.96	3
Katılmıyorum	40.0	11.8	11.83	15
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	84.0	24.9	24.85	40
Katılıyorum	110.0	32.5	32.54	72
Kesinlikle katılıyorum	94.0	27.8	27.81	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %3'ü kesinlikle katılmıyorum %11,8'i katılmıyorum %24,9'u ne katılıyorum ne katılmıyorum %32,5'i katılıyorum %27,8'i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Ülkemizde dinî liderlerin ve İslamî düşünürlerin günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din algısı kazandırmada yetersiz olduklarını düşünüyorum sorusuna katılanlar daha fazladır (%60,3).

Toplumumuzda dini liderler, İslami düşünürler çok önemlidir. Ve onların olumlu davranışları da olumsuz davranışları da bizi etkilemektedir. Ülkemizde çok fazlaca cemaatleşme olması, her kesimin kendi cemaatine ait alimini önemseyip, diğerlerinin görüşlerini dikkate almaması da öğrenciler üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Kararsız kalanların sayısı yine katılmayanlardan fazladır. Katılmıyorum diyenlerin sayısının az olması gösteriyor ki bu önermemiz öğrenciler tarafından kabul edilmiştir.

3.2.3. Günlük Hayattaki Deizm: İnanç Yaklaşımları

Tablo 667: Güvenirlilik İstatistikleri

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha temel Standart puanı	Sayının ögeleri
.709	.701	11

Güvenirlilik için en çok kullanılan test Cronbach's Alpha testidir. Bu testin ortalaması (.7) olması beklenir, ya da (.7) üzeri olması beklenir. Anketimizin bu kısmında yapılan güvenirlilik testinin sonucu (.724) çıkmıştır. Testimizin güvenirlilik olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 687: Toplam Güvenirlilik İstatistikleri

	Öge Silindiğinde Ölçek Ortalama	Öge Silindiğinde Varyansı Ölçekle	Düzeltilmiş Öge-Toplam Korelasyonu	Çoklu Korelasyonun Karesi	Öge Silindiğinde Cronbach's Alpha
Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum.	28.385	34.9496	0	0.368233	0.698
Deizmin ne anlama geldiğini, okuduğum kitaplardan, takip ettiğim internet sitelerinden öğrendim.	28.811	34.4032	0	0.361023	0.697
Deizmle ilgili fikirlerimin çoğunu sosyal çevremden (aile, okul, arkadaş vb.) öğrendim.	29.408	37.3640	0	0.109233	0.733
Deizmin ülkemizde giderek arttığını düşünüyorum.	28.642	32.8537	1	0.418425	0.666
Son zamanlarda deizmle ilgili yapılan tartışmalardan etkileneren ben de deizmi araştırmaya başladım.	29.973	33.9488	0	0.286301	0.686
Ailemin benimle iletişimsizliği ve bana karşı ilgisizliği nedeniyle deizm gibi farklı görüşleri sorgulama ihtiyacı hissediyorum.	30.574	36.7260	0	0.1841	0.706
Bence yaşadığımız toplumda Deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil.	29.080	35.3200	0	0.327409	0.695
Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum.	29.050	33.8402	0	0.357266	0.680
Deizmin sosyal medya ve iletişim kanalları nedeniyle gerçekte olduğundan daha fazla gündemde tutulduğuna inanıyorum.	29.550	36.9604	0	0.253338	0.717
Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin deizme karşı ilgi duyduğunu biliyorum.	29.506	28.8501	1	0.744908	0.636
Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin kendisini deist olarak tanımladığını biliyorum	29.743	29.2481	1	0.723989	0.640

Yukarıdaki tabloda tek tek soruların analizi yapılmış burada hangi sorunun güvenilirlik sayısını artırabilir ya da değerinin düşmesine neden olacağını belirtmektedir. Tablodaki değerler araştırmada hangi sorunun zayıf olduğunu, hangi sorunun anketten çıkması gerektiğini ifade ediyor. Anket güvenilirlik sınırları içinde olduğu için hiçbir soru anketten çıkarılmamıştır.

Tablo 698: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 1. Soru) Tablosu

Cinsiyet	Sayı	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort.	
Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum.	Kadın	220	3.764	1.1056	.0745
	Erkek	118	4.119	1.0795	.0994

Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum sorusunun genel ortalamaları bu tablo da verilmiştir. Aşağıda ise veri analiz ve T testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 709: Deizmin Ne Anlama Geldiğini Biliyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	16.0	4.7	4.73	5
Katılmıyorum	32.0	9.5	9.47	14
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	36.0	10.7	10.65	25
Katılıyorum	144.0	42.6	42.60	67
Kesinlikle katılıyorum	110.0	32.5	32.54	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %4,7'si kesinlikle katılmıyorum %9,5'i katılmıyorum %10,7'si ne katılıyorum ne katılmıyorum %42,6'sı katılıyorum %32,5'i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum cevabını verenlerin sayısı daha fazla olmuştur.

Tablo 710: Deizmin Ne Anlama Geldiğini Biliyorum Önermesinin Bağımsız Örnek T Testi

		Levene's Test için Varyansın Eşitliği		Ortalamanın Eşitliği için t-testi						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalamanın Farkı	Std. Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
									Düşük	Yüksek
Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum	Eşit varyanslar varsayıldı	.092	.762	-2.837	336	.005	-.3550	.1251	-.6011	-.1089
	Eşit varyanslar varsayılmadı			-2.858	244.371	.005	-.3550	.1242	-.5997	-.1103

Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum sorusunun T testi analizini yorumlarken iki aşamada yapılacaktır. Birinci aşamada varyansların eşitliğini kontrol etmek gerekir. Bunun için Sig. değerine bakılır. Eğer Levene Testi;

- ❖ Sig. <0.05 'ise (.762) gruplar arası varyans farklı olmadığına yani eşit olduğunu gösterir. Bu nedenle eşit varyanslar varsayıldı satır kısmına bakılır. Oradan da Sig. (2-tailed) kısmına bakılır.
- ❖ Sig. (2-tailed) değeri (0.005) <0.05 olduğu için gruplar arası cinsiyete göre anlamlı bir fark vardır sonucu çıkarılır.

Tablo 721: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 2, 3, 4, 5. Sorular) Tablosu

		Deizmin ne anlama geldiğini, okuduğum kitaplardan, takip ettiğim internet sitelerinden öğrendim.	Deizme ilgili fikirlerimin çoğunu sosyal çevremden (aile, okul, arkadaş vb.) öğrendim.	Deizmin ülkemizde giderek arttığını düşünüyorum.	Son zamanlarda deizme ilgili yapılan tartışmalardan etkilenecek ben de deizmi araştırmaya başladım.
Sayı	Geçerli	338	338	338	338
	Kayıp	0	0	0	0
Ortalama		3.462	2.864	3.630	2.299
Std. Sapma		1.1885	1.2275	1.0318	1.1121
Varyans		1.412	1.507	1.065	1.237
Çarpıklık		-.452	.136	-.532	.626
Çarpıklığın std hatası		.133	.133	.133	.133
Basıklık		-0.850	-1.096	-0.035	-0.499
Basıklığın std hatası		.265	.265	.265	.265

Aşağıda verilecek olan dört sorunun genel ortalamaları tek bir tablo içinde toplu olarak verilmiştir. Böylece hem zamandan hem de yerden tasarruf sağlanmış olacaktır.

Tablo 732: Deizmin Ne Anlama Geldiğini, Okuduğum Kitaplardan, Takip Ettiğim İnternet Sitelerinden Öğrendim Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	20.0	5.9	5.92	6
Katılmıyorum	69.0	20.4	20.41	26
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	51.0	15.1	15.09	41
Katılıyorum	131.0	38.8	38.76	80
Kesinlikle katılıyorum	67.0	19.8	19.82	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %5,9'u kesinlikle katılmıyorum %20,4'ü katılmıyorum %15,1'i ne katılıyorum ne katılmıyorum %38,8'i katılıyorum %19,8'i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Büyük çoğunluğun katılıyorum cevabını vermiştir. Bu da hipotezimizin doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

Teorik çerçevede detaylı bilgi verdiğimiz bir konu olan deizmin nasıl öğrenildiği konusunda altını çizmemiz gereken bir kısım gençlerin özellikle sosyal medya ve internet sitelerinden ve kitaplarından etkilendiğini söyleyebiliriz. İnternet sitelerinde çok fazla deizmle ilgili site var, yine deizmle olan sürecini videolarla paylaşan birçok video bulunduğunu söyleyebiliriz. Her an erişime açık bir bilgiye ulaşmak bu kadar kolayken lise öğrencilerin eskiye oranla daha fazla merakla yönlendiklerini görebiliriz. Özellikle sosyal paylaşım sitelerindeki deizmi neden seçtiklerini anlatan videoların da derin etki yarattıkları biliniyor.

Deizmi kabul etmekte ya da deizme ilgi duymakta muhakkak ki birçok neden vardır. Bu soruda deizmin nedenlerinden olan sosyal medya ve internetin etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak diyebiliriz ki liseli gençler en çok internetten etkilenecek deizmi araştırıyor, sorguluyor ya da benimsiyor.

Tablo 743: Deizmle İlgili Fikirlerimin Çoğunu Sosyal Çevremden (Aile, Okul, Arkadaş vb.) Öğrendim Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	46.0	13.6	13.61	14
Katılmıyorum	109.0	32.2	32.25	46
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	61.0	18.0	18.05	64
Katılıyorum	89.0	26.3	26.33	90
Kesinlikle katılıyorum	33.0	9.8	9.76	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %13,6'sı kesinlikle katılmıyorum %32,2'si katılmıyorum %18'i ne katılıyorum ne katılmıyorum %26,3'ü katılıyorum %9,8'i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Deizmle ilgili fikirlerimin çoğunu sosyal çevremden (aile, okul, arkadaş vb.) öğrendim sorusuna öğrencilerin büyük bir çoğunluğu katılmıyorum cevabını vererek deizmi öğrenmedeki asıl yolun sosyal çevre olmadığını ifade etmişlerdir. Önceki soruyla bağlantılı olarak düşünüldüğünde lise öğrencileri en çok internet vasıtasıyla deizmle tanışma imkânı buluyor. Doğal olarak sosyal çevre vasıtasıyla tanışma oranı daha az olacaktır.

Ergenlik sürecindeki bir genç için içinde bulunduğu sosyal ortam çok önemli yer işgal eder. Bu dönemde ergen artık anne baba dan, okuldan daha çok kendi yaşlılarından etkilendiği hatırlanırsa, bu soruya katılıyorum cevabını verenlerin özellikle arkadaş çevrelerinden etkilediklerini söylemek mümkün olacaktır.

Tablo 754: Deizmin Ülkemizde Giderek Arttığını Düşünüyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	14.0	4.1	4.14	4
Katılmıyorum	25.0	7.4	7.40	12
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	106.0	31.4	31.36	43
Katılıyorum	120.0	35.5	35.50	78
Kesinlikle katılıyorum	73.0	21.6	21.60	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %4,1'i kesinlikle katılmıyorum %7,4'ü katılmıyorum %31,4'ü ne katılıyorum ne katılmıyorum %35,5'i ise katılıyorum %21,6'sı ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Deizmin ülkemizde giderek arttığını düşünüyorum sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğu (%57,1) katılıyorum cevabını vermiştir. Bu da soruda sorulan hipotezimizi doğrulamıştır.

Ülkemizde son dönemlerde sıkça konuşulan ve gündeme getirilen bir konu olan deizm gerçekte böyle midir, lise öğrencileri deizmi biliyor veya benimsiyor mu? Burada bunu ölçmek için bu soruyu sorduk. Öğrencilerin çoğu deizmin arttığını ifade etmiştir. Karasızlarında çok fazla olduğu bu soruda katılmıyorum diyenler sadece %10'luk kısmı oluşturmaktadır. Deizmle ilgili bu hipotezimiz doğrulanmış olmaktadır.

Bazen ciddi bir tehlike olarak görülen bazen yok sayılan bir deizm sürecinin olmasına rağmen ülkemizi de deizmin etkilediğini kabul etmemiz gerekir. Yapılan akademik çalışmalara bakılırsa bile bu etkiyi görmek mümkündür. Son dönemlerde deizmi kabul ettiğini açıklayan bazı bilenen isimlere de şahit oluyoruz. Tüm dünyayı uzun süredir etkileyen bu düşünce eninde sonunda bizim toplumumuzda, akademik çalışmalarda, sosyal medyada yer bulacaktır. İslam dininin de önemseydiği bir konu olan bilmediğimiz,

tanımadığımız şey, bizim için tehlike olanıdır. Bu anlayışla deizmi, nedenlerini ve sonuçlarını iyi bilmek, anlamak gerekir.

Tablo 765: Son Zamanlarda Deizmle İlgili Yapılan Tartışmalardan Etkilenerek Ben De Deizmi Araştırmaya Başladım Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	89.0	26.3	26.33	26
Katılmıyorum	132.0	39.1	39.05	65
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	55.0	16.3	16.27	82
Katılıyorum	51.0	15.1	15.09	97
Kesinlikle katılıyorum	11.0	3.3	3.25	100
Toplam	338	100	100	

Katılımcıların %26,3'ü kesinlikle katılıyorum %39,5'ikatılmıyorum %16,3'ü ne katılıyorum ne katılmıyorum %15,1'i katılıyorum %3,3'ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Son zamanlarda deizmle ilgili yapılan tartışmalardan etkilenecek ben de deizmi araştırmaya başladım sorusuna katılmayanların sayısı daha fazladır. Deizmi duyduğu için araştıranların sayısı daha da azdır.

Son dönemde deizmle ilgili tartışmalardan biri de deizmin gündemde tutulmasının, tartışılmasının kişiyi deizme doğru yönlendirdiği düşünülmektedir. Hatta imam hatip lisesi öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmayla öğrencilerin gündeminde tutulmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Araştırma göstermektedir ki deizmle yapılan tartışmalar, akademik çalışmalar deizmin ilgi uyandırmasına neden olmamaktadır. Deizmle ilgili bu yapılan tartışmaları şu şekilde yorumlamak gerekir: Bilmediğiniz bir şeyi anlamanız, kontrol etmeniz, neden ve sonuçlarını görmeniz mümkün değildir. Ve bu yüzden deizmin iyi bir şekilde anlaşılması, bilinmesi, nedenlerinin ve sonuçlarının iyi analiz edilmesi gerekir.

Tablo 776: Ailemin Benimle İletişimsizliği ve Bana Karşı İlgisizliği Nedeniyle Deizm Gibi Farklı Görüşleri Sorgulama İhtiyacı Hissediyorum Genel Ortalamalar Tablosu

	Sayı	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	Ortalama Aralık		Min.	Max.
					Alt Sınır	Üst Sınır		
Otoriter Ebeveyn	103	1.602	.7322	.0721	1.459	1.745	1.0	4.0
İlgisiz Ebeveyn	15	2.133	1.0601	.2737	1.546	2.720	1.0	4.0
Aşırı İzin Verici Ebeveyn	11	1.455	.5222	.1575	1.104	1.805	1.0	2.0
Tutarsız Ebeveyn	35	1.943	1.3048	.2206	1.495	2.391	1.0	5.0
Mükemmeliyetçi Ebeveyn	33	1.667	.7360	.1281	1.406	1.928	1.0	4.0
Aşırı Korumacı Ebeveyn	71	1.845	1.0092	.1198	1.606	2.084	1.0	5.0
Demokratik Ebeveyn	70	1.529	.8465	.1012	1.327	1.730	1.0	5.0
Toplam	338	1.698	.9102	.0495	1.601	1.796	1.0	5.0

Bu tabloda anova testi yapılacak olan Ailemin benimle iletişimsizliği ve bana karşı ilgisizliği nedeniyle deizm gibi farklı görüşleri sorgulama ihtiyacı hissediyorum ile ebeveyn tutumları arasında bir farklılık olup olmadığına bakmadan önce bu verilerin genel ortalamalarına bakılmıştır.

Tablo 787: Ailemin Benimle İletişimsizliği Ve Bana Karşı İlgisizliği Nedeniyle Deizm Gibi Farklı Görüşleri Sorgulama İhtiyacı Hissediyorum Varyans Tablosu

Levene İstatistik	df1	df2	Sig.
3.761	6	331	.001

Varyansların eşit olup olmadığına gösteren tablodur.

Tablo 798: Ailemin Benimle İletişimsizliği ve Bana Karşı İlgisizliği Nedeniyle Deizm Gibi Farklı Görüşleri Sorgulama İhtiyacı Hissediyorum Anova Testi Tablosu

	Karelerin Toplamı	Df	Karelerin ortalaması	F	Sig.
Gruplar Arasında	10.121	6	1.687	2.075	.056
Gruplar İçinde	269.098	331	.813		
Toplam	279.219	337			

Tabloda ailemin benimle iletişimsizliği ve bana karşı ilgisizliği nedeniyle deizm gibi farklı görüşleri sorgulama ihtiyacı hissediyorum ile ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını gösteriyor. Sig. Değeri > 0.05 olduğu için (0.056) anlamlı bir fark olmadığını ifade eder. Biz burada anlamlı fark yoktur deyip analizi tamamlayabiliriz.

Ama daha detaylı analiz için yani genel anlamda farklılık olmasa da kendi içinde küçük farklılıklar var mı ona post hoc testlerine bakarak tekrar yorumlayacağız.

Tablo 809: Çoklu Karşılaştırmalar Tablosu

Bağımlı Değişken: Ailemin benimle iletişimsizliği ve bana karşı ilgisizliği nedeniyle deizm gibi farklı görüşleri sorgulama ihtiyacı hissediyorum.

LSD

(I) Ebeveyn tutumu	Anlamlı Fark(I-J)	Std. Hata	Sig.	95% Güven Aralığı		
				Alt Sınır	Üst Sınır	
Otoriter Ebeveyn	İlgisiz Ebeveyn	-.5314*	.2492	.034	-1.022	-.041
	Aşırı İzin Verici Ebeveyn	.1474	.2860	.607	-.415	.710
	Tutarsız Ebeveyn	-.3409	.1764	.054	-.688	.006
	Mükemmeliyetçi Ebeveyn	-.0647	.1804	.720	-.420	.290
	Aşırı Koruyucu Ebeveyn	-.2431	.1391	.081	-.517	.030
	Demokratik Ebeveyn	.0734	.1397	.600	-.201	.348
İlgisiz Ebeveyn	Otoriter Ebeveyn	.5314*	.2492	.034	.041	1.022
	Aşırı İzin Verici Ebeveyn	.6788	.3579	.059	-.025	1.383
	Tutarsız Ebeveyn	.1905	.2783	.494	-.357	.738
	Mükemmeliyetçi Ebeveyn	.4667	.2808	.097	-.086	1.019

	Aşırı Koruyucu Ebeveyn	.2883	.2562	.261	-.216	.792
	Demokratik Ebeveyn	.6048*	.2565	.019	.100	1.109
	Otoriter Ebeveyn	-.1474	.2860	.607	-.710	.415
	İlgisiz Ebeveyn	-.6788	.3579	.059	-1.383	.025
Aşırı İzin Verici Ebeveyn	Tutarsız Ebeveyn	-.4883	.3117	.118	-1.101	.125
	Mükemmeliyetçi Ebeveyn	-.2121	.3139	.500	-.830	.405
	Aşırı Koruyucu Ebeveyn	-.3905	.2922	.182	-.965	.184
	Demokratik Ebeveyn	-.0740	.2924	.800	-.649	.501
	Otoriter Ebeveyn	.3409	.1764	.054	-.006	.688
	İlgisiz Ebeveyn	-.1905	.2783	.494	-.738	.357
Tutarsız Ebeveyn	Aşırı İzin Verici Ebeveyn	.4883	.3117	.118	-.125	1.101
	Mükemmeliyetçi Ebeveyn	.2762	.2188	.208	-.154	.707
	Aşırı Koruyucu Ebeveyn	.0978	.1862	.600	-.269	.464
	Demokratik Ebeveyn	.4143*	.1867	.027	.047	.781
	Otoriter Ebeveyn	.0647	.1804	.720	-.290	.420
	İlgisiz Ebeveyn	-.4667	.2808	.097	-1.019	.086
Mükemmeliyetçi Ebeveyn	Aşırı İzin Verici Ebeveyn	.2121	.3139	.500	-.405	.830
	Tutarsız Ebeveyn	-.2762	.2188	.208	-.707	.154
	Aşırı Koruyucu Ebeveyn	-.1784	.1900	.348	-.552	.195
	Demokratik Ebeveyn	.1381	.1904	.469	-.236	.513
	Otoriter Ebeveyn	.2431	.1391	.081	-.030	.517
	İlgisiz Ebeveyn	-.2883	.2562	.261	-.792	.216
Aşırı Koruyucu Ebeveyn	Aşırı İzin Verici Ebeveyn	.3905	.2922	.182	-.184	.965
	Tutarsız Ebeveyn	-.0978	.1862	.600	-.464	.269
	Mükemmeliyetçi Ebeveyn	.1784	.1900	.348	-.195	.552
	Demokratik Ebeveyn	.3165*	.1519	.038	.018	.615
	Otoriter Ebeveyn	-.0734	.1397	.600	-.348	.201
	İlgisiz Ebeveyn	-.6048*	.2565	.019	-1.109	-.100
Demokratik Ebeveyn	Aşırı İzin Verici Ebeveyn	.0740	.2924	.800	-.501	.649
	Tutarsız Ebeveyn	-.4143*	.1867	.027	-.781	-.047
	Mükemmeliyetçi Ebeveyn	-.1381	.1904	.469	-.513	.236
	Aşırı Koruyucu Ebeveyn	-.3165*	.1519	.038	-.615	-.018

*. Ortalama fark 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Bu tabloda ailemin benimle iletişimsizliği ve bana karşı ilgisizliği nedeniyle deizm gibi farklı görüşleri sorgulama ihtiyacı hissediyorum ile ebeveyn tutumu arasındaki farklılıkları post hoc testleriyle daha detaylandırarak hangi ebeveyn tutumları arasında farklılık vardır onu görmeye çalışacağız.

Tabloda dikkat edilmesi gereken hususlar şoyledir:

- ❖ Tabloda Sig. Değerine bakılarak farklılık olup olmadığına dair yorum yapılmalıdır. Sig. Değeri<0.05 ise anlamlı bir fark vardır. Sig. Değerine > 0.05 ise anlamlı fark yoktur.
- ❖ * işareti istatistik açıdan gruplar arası anlamlı fark olan seçeneklerin yanına konur.
- ❖ önünde (-) işareti olan değerler olumsuz bir farklılığı gösterirken önünde işaret yoksa pozitif bir farklılık vardır.

Yukarıda Post Hoc testlerinden bizim verilerimize en uygun olan LSD testi uygulanmıştır.

Tablodan görülüyor ki Otoriter ebeveyn ile ilgisiz ebeveyn arasında negatif bir farklılık olduğu görülür. Sig. Değerine (0.034) olduğu için anlamlı bir fark vardır diyebiliriz. Yani otoriter ebeveyn tutumu deizm gibi farklı görüşleri sorgulamayı artırırken ilgisiz ebeveyn tutumu ise bu sorgulamayı azaltmaktadır.

İlgisiz ebeveyn tutumu ile Otoriter ebeveyn tutumu arasında da anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkıyor. İlgisiz ebeveyn ile demokratik ebeveyn arasında da anlamlı bir fark grlmştir.

Tutarsız ebeveyn ile demokratik ebeveyn arasında da anlamlı bir fark vardır. Yani tutarsız ebeveyn de öğrenciler daha çok deizm gibi fikirleri sorgulamaya başlarken demokratik ebeveynde ise çocuklarda sorgulama daha azdır.

Tablo 810: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 7, 8. Sorular) Tablosu

	Ort.	Std. Sapma	Sayı
Bence yaşadığımız toplumda Deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil.	2.808	1.0052	338
Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum.	2.778	1.0512	338

Bu tablo yukarıdaki iki sorunun genel ortalamalarını yansıtmaktadır. Aşağıda ise detaylı olarak veri analizi yapılacaktır.

Tablo 821: Korelasyonlar Tablosu

		Bence yaşadığımız toplumda Deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil.	Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum.
Bence yaşadığımız toplumda Deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil.	Pearson Korelasyon	1	.406**
	Sig. (2-tailed)		.000
	Sayı	338	338
Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum	Pearson Korelasyon	.406**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	Sayı	338	338

** . Korelasyon 0,01 düzeyinde (2 kuyruklu) anlamlıdır.

Tabloya bakılarak şu yorumları yapabiliriz: Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum ile deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum görüşü arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Bunun için (.406**) yukarıdaki bu değere bakılarak yorum yapılır. * işareti anlamlı bir ilişki olduğunu gösterdiği gibi, başında eksi olmaması ise bu ilişkinin pozitif bir ilişki olduğunu gösterir.

Tablo 832: Genel Ortalamalar (3. Bölüm 7 – 11. Sorular) Tablosu

	Bence yaşadığımız toplumda Deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil.	Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum.	Deizmin sosyal medya ve iletişim kanalları nedeniyle gerçekte olduğundan daha fazla gündemde tutulduğuna inanıyorum.	Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin deizme karşı ilgi duyduğunu biliyorum.	Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin kendisini deist olarak tanımladığını biliyorum
Sayı	Geçerli 338	338	338	338	338
	Kayıp 0	0	0	0	0
Ortalama	2.808	2.778	3.278	2.766	2.530
Std. Sapma	1.0052	1.0512	1.0617	1.3743	1.3478
Varyans	1.010	1.105	1.127	1.889	1.817
Çarpıklık	-.065	.176	-.365	.207	.456
Çarpıklığın std hatası	.133	.133	.133	.133	.133
Basıklık	-0.482	-0.525	-0.615	-1.227	-1.030
Basıklığın std hatası	.265	.265	.265	.265	.265

Üstte kendi içlerinde gruplandırılmış bazı soruların genel ortalamaları hesaplanmıştır. Buradaki amaç hem zamandan tasarruf sağlamak hem de yerden tasarruf sağlamaktır. Aşağıda ise her sorunun tek tek veri analizi yapılacaktır.

Tablo 843: Bence Yaşadığımız Toplumda Deizm Düşüncesine Sahip Olan İnsan Sayısı Çok Da Fazla Değil Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	38.0	11.2	11.24	11
Katılmıyorum	83.0	24.6	24.56	36
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	135.0	39.9	39.94	76
Katılıyorum	70.0	20.7	20.71	96
Kesinlikle katılıyorum	12.0	3.6	3.55	100
Toplam	338	100	100	

Bence yaşadığımız toplumda Deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil sorusuna katılımcıların %11,2'si kesinlikle katılmıyorum %24,6'sı katılmıyorum %39,9'u ne katılıyorum ne katılmıyorum %20,7'si katılıyorum %3,6'sı kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablodan görülüyor ki deizm düşüncesine sahip insan sayısı fazla değil sorusuna ne katılıyorum ne katılmıyorum cevabını verenlerin sayısı en çoktur (%39,9). Lise öğrencilerin verdiği bu cevaplarda konu ile ilgili çok bilgi sahibi olmamalarından kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.

Öğrencilerden deizm düşüncesine sahip insan sayısı fazla değil sorusuna katılmıyorum cevabını verenlerin de sayısının da fazla olduğunu söyleyebiliriz (%35,8). Öğrencilerin bir kısmı deizmle ilgili bir gündemin olduğunu ve deizm düşüncesine sahip insan sayısının az olmadığını ortaya koymuşlardır.

Son dönemler de sıkça sosyal medya üzerinden açıklamalar yaparak deizmi kabul ettiğini söyleyen birçok kişiyle karşılaşabiliyoruz. Bu da deizmin bir şekilde toplumda etki ettiğini gösteren bir veri olarak kullanılabilir.

Tablo 854: Deizm Tartışmalarının Geleceği Olmayan, Geçici ve Gündelik Tartışmalardan İbaret Olduğunu Düşünüyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	37.0	10.9	10.95	11
Katılmıyorum	102.0	30.2	30.18	41
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	117.0	34.6	34.62	76
Katılıyorum	63.0	18.6	18.64	94
Kesinlikle katılıyorum	19.0	5.6	5.62	100
Toplam	338	100	100	

Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum sorusuna cevap verenlerin %10,9'u kesinlikle katılmıyorum %30,2'si katılmıyorum %34,6'sı ne katılıyorum ne katılmıyorum %18,6'sı katılıyorum %5,6'sı ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum sorusuna cevap verenlerin %41,1'i katılmıyorum cevabını vererek bu düşünceye karşı çıkmıştır. Liseli gençlerin deizm tartışmasının geçici bir gündem olmadığını ciddiye alınması gereken bir konu olarak düşünmüştür.

Tablodan görülüyor ki ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin sayısı da hayli fazladır. Bu da öğrencilerin ya bu konu da düşünceleri çok net değil ya da bu konu hakkında fikir sahibi olmadıkları sonucunu çıkarabiliriz.

Tablodaki en az oran ise deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünenler yer almaktadır.

Tablo 865: Deizmin Sosyal Medya ve İletişim Kanalları Nedeniyle Gerçekte Olduğundan Daha Fazla Gündemde Tutulduğuna İnanıyorum Dağılım Tablosu

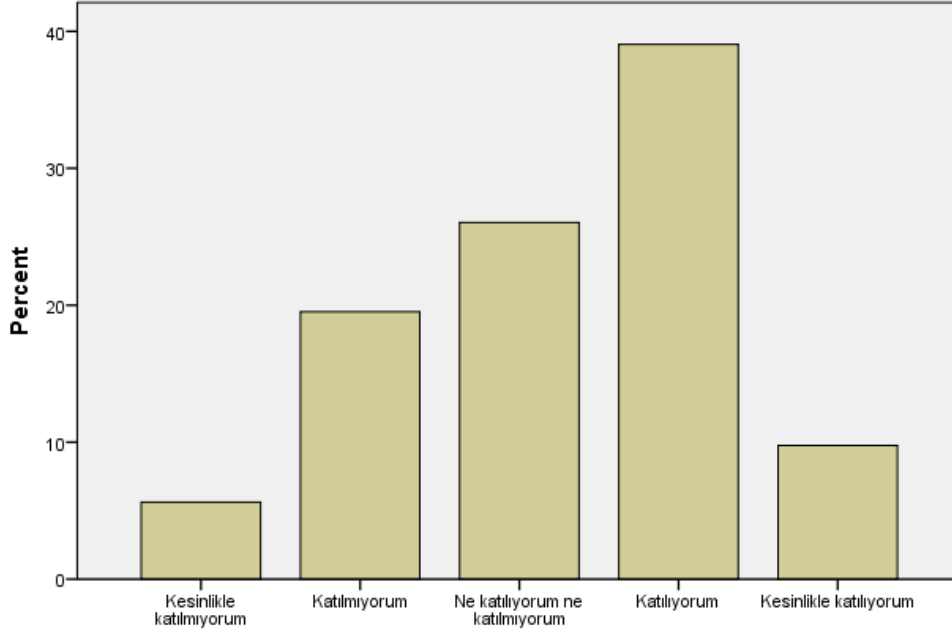
	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	19.0	5.6	5.62	6
Katılmıyorum	66.0	19.5	19.53	25
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	88.0	26.0	26.04	51
Katılıyorum	132.0	39.1	39.05	90
Kesinlikle katılıyorum	33.0	9.8	9.76	100
Toplam	338	100	100	

Deizmin sosyal medya ve iletişim kanalları nedeniyle gerçekte olduğundan daha fazla gündemde tutulduğuna inanıyorum sorusuna katılımcıların %5,6'sı kesinlikle katılmıyorum %19,5'i katılmıyorum %26'sı ne katılıyorum ne katılmıyorum %39,1'i katılıyorum ve %9,8'i ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablodan görülüyor ki cevap veren öğrencilerin %48,9'u katılıyorum cevabını vermiştir. Bu da gösteriyor ki sosyal ve iletişim kanalları vasıtasıyla deizm gerçekte gündemde olduğunun da üstünde yansıtılmaktadır.

Kararsız kalan öğrencilerin bir hayli fazla olduğu görülecektir. Sosyal medya ve iletişim kanalları vasıtasıyla deizm daha fazla gösterildiğini düşünmüyorum diyenlerin sayısının daha az olduğu görülecektir.

Aşağıda da deizmin sosyal medya ve iletişim kanalları nedeniyle gerçekte olduğundan daha fazla gündemde tutulduğuna inanıyorum sorusuna verilen cevapların sütun grafiği şeklinde gösterilecektir.

Tablo 875a: Deizmin Sosyal Medya ve İletişim Kanalları Nedeniyle Olduğundan Daha Fazla Gündemde Tutulduğuna İnanıyorum Sütun Grafiği

Tablo 886: Son Zamanlarda Arkadaşımdan En Az Birinin Deizme Karşı İlgi Duyduğunu Biliyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	79.0	23.4	23.37	23
Katılmıyorum	83.0	24.6	24.56	48
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	61.0	18.0	18.05	66
Katılıyorum	68.0	20.1	20.12	86
Kesinlikle katılıyorum	47.0	13.9	13.91	100
Toplam	338	100	100	

Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin deizme karşı ilgi duyduğunu biliyorum sorusuna cevap verenlerin %23,4'ü kesinlikle katılmıyorum %24,6'sı katılmıyorum %18'i ne katılıyorum ne katılmıyorum %20,1'i katılıyorum %13,9'u kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin deizme karşı ilgi duyduğunu biliyorum sorusuna öğrencilerin çoğu (%48) katılmadığını ifade etmiştir. Yani deizmi kabul eden arkadaşlarının olduğunu kabul etmiyor.

Lise öğrencilerin toplamda %34'ü ise anketteki görüşü kabul ederek çevrelerinde deizmi kabul eden arkadaşlarının olduğunu söylemişlerdir. Bununla beraber kararsız kalan bir öğrenci kesimi de bulunmaktadır.

Deizm tartışmaları her ne kadar toplumumuzda sıcak bakılmasa da sonuçlar gösteriyor ki aslında azımsanmayacak kadar da fazla etkisi olduğunu söylememiz gerekir.

Tablo 897: Son Zamanlarda Arkadaşlarımdan En Az Birinin Kendisini Deist Olarak Tanımladığını Biliyorum Dağılım Tablosu

	Sayı	Yüzde	Geçerli	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	98.0	29.0	28.99	29
Katılmıyorum	92.0	27.2	27.22	56
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	56.0	16.6	16.57	73
Katılıyorum	55.0	16.3	16.27	89
Kesinlikle katılıyorum	37.0	10.9	10.95	100
Toplam	338	100	100	

Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin kendisini deist olarak tanımladığını biliyorum sorusuna cevap veren katılımcıların %29'u kesinlikle katılmıyorum %27,2'si ise katılmıyorum %16,6'sı ne katılıyorum ne katılmıyorum %16,3'ü katılıyorum %10,9'u ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin kendisini deist olarak tanımladığını biliyorum sorusuna cevap veren katılımcıların %56,2'si katılmıyorum cevabını vermiştir. Yani arkadaşlarından birinin deist olarak kendilerini tanımlamadıklarını söylemişlerdir.

Ne katılıyorum ne katılmıyorum cevabını verenlerin yanında bu soruya katılıyorum cevabını verenlerin sayısı %27,2'si olduğu görülecektir.

Anket sonuçlarını üstteki soruyla ilişkilendirmek gerekirse deizme ilgi duyanların sayısı ile deist olduğunu kabul edenlerin sayısı arasında fark olduğu ortaya çıkacaktır. Deizme ilgi duyan öğrenci sayısı daha fazla iken deizmi kabul edenlerin sayısı daha az olduğu da görülecektir. Yani deizmin bir sempati ya da ilgi boyutuyla gören öğrencilerin de olduğunu da kabul edebiliriz. Yine şu da ifade etmek gerekir ki bir yetişkinin bile toplum içinde çıkıp deist olduğunu açıklaması çok kolay değilken bir liseli bir gencin çıkıp bunu söylemesinin kolay olmayacağını kabul etmemiz gerekir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

Son dönemlerde toplumumuzda daha çok konuşulmaya ve tartışılmaya başlanılan bir konu olan deizmin aslında oldukça eski bir tarihi olduğunu kabul etmek gerekir. Tanrının varlığı her dönem kendi dinamikleri içerisinde farklı şekillerde kabul görmüş ya da reddedilmiştir. Sosyal araştırmacıların daha çok, deizmin varlığı tartışmasından ziyade içinde yaşadığımız dönemde gençleri deizme iten nedenleri anlama çalışmasın odaklanmaları kuşkusuz yerinde olacaktır. Bir başka deyişle, “deizm vardır ya da yoktur” gibi kesin hükümler vermektten öte, deizmi anlama ve tanımlama gayreti literatüre daha ciddi katkı sağlayacaktır.

Deizmin toplumun farklı kesimler tarafından kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Deizmi anlamak için öncelikli olarak din mahiyeti ve toplumların din algıları üzerinde durulmuştur. Deizmin de Tanrının varlığını kabul ettiği gerçeğinin altı çizilerek, deizmin temel ilkeleri hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Ülkemizde deizm inancının seyrine değinildikten sonra da araştırma bulgularına geçilmiştir.

Araştırmamızın sonuç kısmı iki bölümde değerlendirilecektir. İlk olarak görüşme ve ölçek sonuçlarının değerlendirilmesine, daha sonra da sonuçlardan çıkan önerilere yer verilecektir. Ayrıca araştırma sonuçları verilirken öğretmenlerle yapılan nitel çalışmanın sonuçları ile öğrencilerle yapılan nicel çalışmanın sonuçları birlikte ele alınacaktır.

4.1. Sonuç

Öğretmenlerle yapılan nitel çalışmada eşit sayıda erkek ve kadın katılımcıya ulaşılmıştır. Öğrencilerle yapılan nicel çalışmada ise eşit sayıda erkek ve kız öğrenciye anket ulaştırılmasına rağmen kız öğrencilerin katılımı daha fazla olmuştur. Bunun nedeni olarak erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre katılım konusunda daha isteksiz olması ve bu tarz akademik çalışmaları çok önemsememeleri kaynaklı olduğu

değerlendirilmektedir. Araştırma verilerinde de cinsiyet açısından farklılıklar da görülmüştür. Bu farklılıklar sırası geldikçe ifade edilecektir.

Araştırmanın nicel boyutunda her sınıf düzeyinde öğrenciye ulaşılmaya çalışılmış ama bazı okulların bazı sınıflarının örneklem grubumuz olan Başakşehir ilçesinde sayısının az olması nedeniyle katılımları da az olmuştur. Örneklem içerisinde tüm okul türlerine yer verilmiştir.

Gelişim dönemleri de dikkate alındığında lisedeki öğrencilerin genel yaş ortalaması 14 yaş ile 18+ yaş olarak alınmıştır. Ankete katılan öğrencilerin 15 yaş ile 17 yaş arasında daha yoğun olduğu gözlenmiştir. Ailenin gelir durumu olarak ise belirlenen her gelir düzeyine sahip katılımcıya ulaşılmış, öğrencilerin büyük çoğunluğunun 3001-10000 TL arasında bir gelir düzeyine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Araştırma için önemli bir demografik veri sunan ebeveyn tutumları da sorgulanmıştır. Anne babanın çocuğunun karakterini ve hayata dair her türlü bilgi ve becerilerinin oluşmasını sağlayan en temel etken olduğu gerçeğinden hareketle araştırmanın analizlerinde de ebeveyn tutumlarına sıkça başvurulmuştur. Araştırmada öğrenciler en çok otoriter ebeveyn sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Demografik sorulardan “kendinizi dini yönden nasıl tanımlarsınız?” sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğu “Müslümanım ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyorum” cevabını vermiştir. Annesinin dini yönden nasıl tanımladığı sorulduğunda ise yine “Müslüman ve elinden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyor” cevabını vermiştir. Babasını dini yönden nasıl tanımladığı sorusuna ise “Müslüman ve dinin gereklerini yerine getiriyor” cevabını vermiştir.

“Şu anda sahip olduğunuz dinî bilgileri en çok nerden edindiniz?” sorusuna “aile ve okul” cevabını verenlerin sayısının fazla olduğu ortaya çıkmıştır. “En son okuduğunuz dini kitap nedir?” sorusuna ise en fazla “Kur’an-ı Kerim” cevabı verilmiştir. Demografik soruların ardından deizm algı ölçeğinin analizleri yapılmıştır.

“İslam dinini tam anlamıyla biliyorum” ifadesine yönelik cevaplarda ise “İslam dinini bilmiyorum” diyenlerin sayısının az olmasına rağmen “kesinlikle biliyorum”

diyenlerin sayısının da çok yüksek olmadığı görülmüştür. İçinde yaşadığımız toplumun dini konularda konuşurken temkinli olmayı tercih etmesinin, yanıtların bu şekilde gerçekleşmesinde etkin olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla beraber toplumun belirli kesimlerinde geleneksel dindarlığın yaygın olması, bilginin kaynağına inerek araştırma, okuma, sorgulama eğilimi yerine din hakkındaki bilgilerinin kulaktan duymanın ötesine geçmemesi de verileri şekillenmesindeki nedenlerin arasında sayılabilir. Öte yandan t testi ile cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına da bakılmış ve anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

“İslam dinini tam anlamıyla yaşadığımı düşünüyorum” başlığı altında ise “İslam dinini biliyorum” diyenlerin sayısı yüksek iken, “İslam dinine göre yaşıyorum” diyenlerin sayısının az olduğu görülmüştür. Bu veriden hareketle, İslam dinini bilmenin İslam dinini yaşamak için yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca toplumun dini konularda kendini yeterli görmeme eğiliminin, ailelerden, okullardan, sosyal çevreden aktırılan bir miras olduğu gerçeğinden hareket edilerek öğrencilerin bu soruyu cevaplarırken yaşadıklarının İslam dini için yeterli olmadığını düşündükleri şeklinde yorumlamak mümkündür.

“İnanıyorum dinin ancak Kutsal Kitap – Peygamber – Vahiyle gelebileceğine inanıyorum” ifadesini öğrencilerin büyük bir kısmı kabul etmiştir. İslam dininin temel dayanağı olan bu unsurları gerekli görmüştür.

“Her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum” ve “benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre değişeceğine inanıyorum” maddelerinin T testine bakılmış ve gruplar arası anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. “Her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum” maddesinin sonuçlarında, lise öğrencilerinin çoğunluğunun her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyor olması dikkat çekicidir. Bununla beraber çekimser kalanların ve inanmayanların da sayısı da dikkate alınması gereken bir orandadır. İslam'ın beş temel şartı olarak bilinen namaz, oruç, zekât ve hacc ibadetlerini sahiplenen bireylerin içinde yetişen liseli gençlerin de bu ibadetlerin gerekli olduğunu beyan etmesi son derece anlamlıdır.

“Allah’a ulaşmak için aracı kuruma ihtiyaç var mı?” sorusu deizmin temel sayıtlarından olan, Allah’a ulaşmak için hiçbir aracı kuruma gerek yoktur görüşünün liseli öğrencilerin algısında nereye tekabül ettiğini ölçmek için sorulmuştur. Veriler liseli öğrencilerin Allah’a ulaşmak için aracı kurumlara ihtiyaç olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

“Müslümanların inandıkları ile yaşadıkları din arasındaki çelişkileri gördükçe dinden soğuyorum” maddesine katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyerek karşılık veren öğrencilerin, diğer üç cevabı tercih eden öğrencilerin toplamından daha fazla olduğu görülmüştür. Bir dine inanmak, beraberinde bir sorumluluk duygusuna ve sınır bilincine sahip olmayı gerektirmektedir. İslam dini, Müslümanlara namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetleri yerine getirmeyi ve yalan söylememek, rüşvet yememek ahlaki davranışlara sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. Birey dini kimliğine rağmen bu sınırların dışına çıktığında sosyal çevresi tarafından yaptığı her yanlış onun inancıyla bağdaştırılır. Bu da özellikle ergenler üzerinde dini düşüncelerin zayıflamasına ve hatta olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Dinin sosyal hayatta etkisini göremeyen ergenler için etkisiz bir inanç algısı oluşacaktır. Bu düşünce bir sonraki aşamada ise etkisi olmayanın var olmasına da gerek olmadığı düşüncesini beraberinde getirecektir. Bu açıdan bakıldığında elde edilen bu veri deizm düşüncesinin etkisini açıklamada önemli yere tekabül etmektedir.

“Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor” maddesini değerlendirirken lise öğrencilerinin ergenlik sürecinde olduğunu ve bu dönemde kendi fiziksel görünüşleriyle çok ilgilendikleri, kendilerine yakışan ya da kendi yaşlıları arasında moda olanı giymeyi önemsedikleri dikkate alınmalıdır. Yine bu dönemde anne baba dahil kimsenin özgürlüklerine müdahale etmesini istemeyen bir ergen için doğal olarak müdahaleci olmayan bir tanrı görüşü daha cazip olacaktır. Beraberinde sorumluluk ve sınır getirecek bir inancı benimseme fikrine baştan mesafeli duracaktır. Kısıtlamalardan ve sorumluluk yüklenmekten hoşlanmayan öğrenci modelinin, dine dair kısıtlamaları ortadan kaldıran deizm düşüncesine ilgi duyduğunu bir nebze de olsa açıklayabilecektir.

“Ailemin dine yönelik aşırı baskısı, inançlarımda soğumaya neden oluyor” maddesine katılımcıların ebeveyn tutumlarına göre verdikleri cevaplar değişiklik göstermektedir. Ergenlik sürecinde olan liseli öğrencilerin özgür olma, kendi kararlarını kendi verme eğilimi gibi nedenlerden dolayı ailenin her türlü baskısı bu dönemde çocukları üzerinde ters tepecektir. Bazı öğrencilerin sırf bu baskının yarattığı gerilimden dolayı yapmayacakları davranışları sergiledikleri görülmüştür. Dini inanç konusunda da bunu görmek mümkündür. Bu yüzden otoriter ebeveynin baskısı dinde daha çok soğumaya neden olmuştur cevabı daha çok verilmiştir. Dini inançlarımız bize hangi olaylar karşısında hangi tutumları sergilememiz noktasında gerek Kur’an-ı Kerim gerek hadisler sayesinde yol göstermektedir. Anne babasının bu dini kriterleri dikkate almadığını gören çocuklar dinin etkisiz olduğunu düşünüp olumsuz tavır sergileyecektir. Burada ki kare değerine bakılmış ve anlamlılık düzeyi açısından ebeveyn tutumlarının dini inançları etkilemesi bakımından anlamlı bir fark vardır sonucu çıkmıştır.

“Yanlış anlaşılırım endişesiyle inancım ile ilgili farklı görüşlerimi çok açık şekilde ifade edemiyorum” ifadesine katılmadığını beyan eden öğrencilerin sayısının katılanlara göre oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bu da gençlerin büyük çoğunluğunun görüşlerini rahatlıkla ifade edebildiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca görüşlerini rahatlıkla ifade edemeyenlerin sayısı da dikkate değerdir. Ergenlik sürecindeki gençler görüşlerinin kabul görmesini, onaylanmasını isterler. Bu yüzden içinde bulunduğu grubun görüşlerine uygun olan düşüncelerini açıklama, uygun olmayan düşüncelerini de grubun dışında kalmamak, yargılanmamak için açıkça ifade etmemesi normal karşılanmalıdır. Bu maddedeki kararsızların oranı da fikirlerini rahatlıkla ifade edenlerin yanında fikirlerini açıkça ifade edemeyen bir öğrenci kesimi olduğunu göstermektedir.

“Dini pratikleri yerine getirmeyen ama ahlâkî değerlere sahip erdemli davranışlarda bulunan insanların da cennete gidebileceğine inanıyorum” maddesine destek veren öğrencilerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bu cevaba göre lise öğrencileri genel olarak dini pratikler (namaz, başörtüsü vb.) olmadan ahlaki değerler ve erdemli davranışlarla cennete gideceğini düşünmektedirler. Deizmin temel sayılıtlarından birinin bu görüş olduğunu unutmamak gerekir. “Dini pratikleri yerine

getirmeyen ama ahlâkî değerlere sahip erdemli davranışlarda bulunan insanların da cennete gidebileceğine inanıyorum” görüşüne katılmadığını beyan edenlerin sayısı nispeten az olmasına rağmen, dini pratiklerin önemli olduğunu savunan ama bunlar yapılmadığında cennete gidilmeyeceğini düşünen ciddi bir kesim mevcuttur. İslam, dini pratikleri farz kılmış, bununla beraber ahlaki değerleri de merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Katılmadığını beyan edenlerin bu kriterleri göz önünde bulundurduğu düşünülebilir.

“Allah’a ulaşmak için en iyi yolun akıl olduğunu düşünüyorum” maddesine genel cevapları şöyledir. İslam dini için önemli bir kaynak olan akıl aynı zamanda deizmin temel sayıltılarından da sayılır. İslam akıl baliğ olmayan bir kişiyi yaptıklarından sorumlu tutmaz. Akıl iman için ilk koşullardan biridir. Bu yüzden Allah’a ulaşmak için akıl önemlidir diyen öğrencilerin sayısı fazladır. Bununla beraber deizm için de önemli olan akıl, hiçbir aracı olmadan Allah’a ulaşma yoludur. Deizmde birey Allah’a ulaşmak için peygambere, kitaba ya da vahye ihtiyacı yoktur görüşünü savunur. Her iki durumda da akıl merkezi bir konumdadır.

“Kur’an-ı Kerim’deki bilgilerin içinde yaşadığımız zamanın ruhuna uygun olduğunu düşünüyorum” maddesi deizmin temel sayıltılarından olan Allah’a ulaşmak için aracı kuruma (Elçi, Vahiy) ihtiyaç yoktur görüşünü test etmek için sorulmuştur. Anket sonuçlarına göre lise öğrencilerinin azımsanmayacak bir kısmı “Kur’an-ı Kerim zamanın ruhuna uygun değildir” görüşünü savunmaktadır. Son dönemlerde Kur’an-ı Kerim’in tarihsel bir metin olduğu ve nazil olduğu dönemdeki topluma hitap ettiği ve içinde yaşadığımız döneme ışık tutmadığını ifade eden görüşlerin öne çıktığı düşünüldüğünde, bu oran normal görülmektedir.

“Dinî ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor” maddesinde cinsiyetler arasında farklılık olup olmadığına çapraz tablo yapılarak bakılmıştır. Bu maddeye katılmadığını beyan eden kadın ve erkek sayısı katıldığını beyan edenlerden daha fazladır. Özellikle katılmayan kadın sayısının da katılmayan erkek sayısından fazla olduğu görülmüştür. “Dinî ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor” ifadesine katılıyorum cevabını verenlerin arasında kadınlar erkeklere oranla daha fazladır. Yapılan analizde Pearson Chi-Square değerleri (.169)>0.05’ten büyük olduğu için kız

ve erkekler arasında “dini ibadet ve ritüeller özgürlüğümü kısıtlıyor” arasında anlamlı farklılık yoktur.

“İçimden nasıl gelirse öyle inanmak istiyorum” maddesi de deizmin temel dayanaklarından olduğu için ankette test edilmiştir. Deizm bireyin kendini özgürleştirerek, kişiyi kuşatan çevresindeki her türlü baskıdan kurtularak kendi istediği gibi yaşamayı özendiren bir görüştür. Bu görüşü savunan lise öğrencileri de savunmayanlara oranla fazla olmuştur. Çünkü her din kendi içinde bireye kural ve sınır koymaktadır. Bu sınırlarla kısıtlanmak istemeyen liseli ergenler için deizm daha cazip hale dönüşebilir. Bununla beraber bir dine inanmanın belirli sınır ve kurallar getirmesinin normal olduğunu ve kişinin her istediğini yapmaması gerektiğini düşünen öğrenciler de katılmadığını beyan etmiştir. Bu öğrencilerin sayısı da kayda değer orandadır. Bu konu hakkında fikirlerini belirtmeyen kararsız bir kesimin de olduğunu belirtmek gerekir.

“Katı kuralları olan ve kısıtlayıcı bir inanç sistemi istemiyorum” maddesine katılımcıların büyük çoğunluğu katılıyorum cevabını vermiştir. Her dinin kendi kuralları olması beklenirken bu kuralların çok sert olması ve kişiye çok sınır koyması gibi gerekçelerin kişileri dini yönden farklı görüşleri araştırmasına vesile olabilmektedir.

“Sadece Yaratıcının varlığına inanmak insanları daha fazla özgürleştiriyor” maddesine katıldığını ve katılmadığını beyan eden öğrenci sayılarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Her ne kadar ergenlik sürecinin oluşturduğu çalkantılı sürecin bu maddeye katılım oranındaki fazlalığı değerlendirirken dikkate almak gerekse de Müslüman bir toplum içinde büyüyen bir liseelinin deizmin temel dayanaklarından olan bu maddeye katıldığını beyan etmesi son derece önemlidir. Tek başına bu veriler bile deizmin yok sayılmaması gerektiğini düşündürmektedir.

“Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiyor ve onları dinden soğutuyor” maddesine katıldığını beyan edenler katılmayanlara oranla fazladır. Kararsız olanlar da katılmayanlardan daha fazladır. İçinde yaşadığımız toplumda çok fazla dini vakıf, tarikat ve buna bağlı olarak da dinî söylem mevcuttur. Bunların da hitap ettiği kesim

üzerinde ciddi bir etkisi ve doğrudan ya da dolaylı olarak baskı yaptığını kabul etmek gerekir. Tabii olunan cemaatin bakış açısına uygun hareket etmek, tavır ve davranışlarda bulunmak ve hatta bu çerçevede düşünmek zorunda kalmak lise öğrencilerin kolaylıkla kabul edebileceği bir yaklaşım olmaktan oldukça uzaktır. Bu yüzden “cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiyor ve onları dinden soğutuyor” maddesine katılanların sayısı daha fazla çıkmıştır. Bununla beraberle kararsız görüş belirten çok sayıda öğrenci olduğu da görülmüştür.

Cinsiyetin önemli bir veri olduğunu ve araştırma bulgularını değerlendirirken sıklıkla başvurulması gerektiğine yukarıda değinilmişti. Camilerde ve Kur’an kurslarında alınan eğitimin dini bilgileri olumsuz etkilediği görüşü lise öğrencilerinin büyük çoğunluğu kabul etmemiştir. Özellikle kız öğrenciler daha büyük oranlarda katılmadığını beyan etmiştir. Kararsız kalanlar ve katıldığını ifade edenlerin oranları birbirine çok yakındır. Kız öğrencilerin her türlü durumda erkek öğrencilere göre çoğunluktadır. Ki kare analizi yapılmış ve cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olmuştur.

“Diyanet kurumunun ve dinî cemaatlerin, günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din eğitimi vermediklerini düşünüyorum” maddesine öğrencilerin çoğu katıldığını ifade etmiştir. Kararsız kalanlar ise katılmayanlardan daha fazladır. Bu da hipotezin öğrenciler tarafından doğrulandığını göstermektedir. Diyanet ülkemizde dini tüm çalışmalarını takip eden, hazırlayan, toplumun dini ihtiyaçlarını karşılayan bir kurumdur. Toplumun beklentisi, diyanet kurumunun dönemin şartları çerçevesinde ve halkın ihtiyaçlarına cevap vermesidir. Ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu diyanetin üstlendiği bu görevleri hakkıyla yerine getiremediğini savunmaktadırlar.

“Ülkemizde dinî liderlerin ve İslami düşünürlerin günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din algısı kazandırmada yetersiz olduklarını düşünüyorum” maddesine katıldığını beyan edenlerin sayısı katılmayanlara göre sayıca fazladır. Toplumlardaki dini liderler, İslami düşünürlerin fonksiyonları son derece önemlidir. Birer kanaat önderi ve rol model oldukları için

olumlu davranışları da olumsuz davranışları da toplumu etkilemektedir. Yaşadığımız ülkede yer alan çok fazlaca cemaatin olması, her kesimin kendi liderini önemseyip diğerlerinin görüşlerini dikkate almaması da öğrenciler üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

“Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum” maddesine olumlu cevap verenlerin sayısı oldukça fazladır. Burada cinsiyete göre bir farklılık olup olmadığına t testiyle bakılmıştır. Cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülmüştür.

“Deizmin ne anlama geldiğini, okuduğum kitaplardan, takip ettiğim internet sitelerinden öğrendim” maddesine büyük çoğunluk katıldığına belirtmiştir. Bu da bu konudaki araştırma hipotezini doğrulamaktadır. Tezin kavramsal çerçeve kısmında detaylı olarak bilgi verildiği üzere deizmin öğrenilme aracı konusunda altı çizilmesi gereken kısmın gençlerin özellikle sosyal medya ve internet sitelerinden ve kitaplardan faydalandığını söyleyebiliriz. İnternet sitelerinde çok fazla deizmle ilgili sayfa, deizmle tanışan bireylerin tanışma sürecini paylaşan birçok video bulunmaktadır. Erişime açık bir bilgiye ulaşmanın kolaylığı ile lise öğrencilerinin merakı birleşince deizm fikrinin derin etki yaratması kaçınılmazdır. Deizmi kabul etme ya da deizme ilgi duyma nedenlerinden olan sosyal medya ve internetin etkisi böylece ortaya konulmuştur. Sonuç olarak liseli gençlerin en çok internetten etkilenerek deizmi araştırdığı ya da benimsediği ifade edilebilir.

“Deizmle ilgili fikirlerimin çoğunu sosyal çevremden (aile, okul, arkadaş vb.) öğrendim” maddesine öğrencilerin büyük bir çoğunluğu katılmadığını ifade ederek, deizmi öğrenmedeki asıl yolun sosyal çevre olmadığını ifade etmişlerdir. Önceki soruyla bağlantılı olarak düşünüldüğünde lise öğrencileri en çok internet vasıtasıyla deizmle tanışma imkânı bulmaktadır. Bu durum sosyal çevre vasıtasıyla tanışma oranını doğal olarak azaltmaktadır. Ergenlik sürecindeki bir genç için, bulunduğu sosyal ortamı çok önemli yer işgal eder. Bu dönemde ergen artık anne, baba, ve okuldan daha çok kendi yaşlılarından etkilendiği göz önünde bulundurulursa bu soruya katılıyorum cevabını verenlerin özellikle arkadaş çevrelerinden etkilediklerini söylemek mümkün olacaktır.

“Deizmin ülkemizde giderek arttığını düşünüyorum” maddesine öğrencilerin büyük çoğunluğu katıldığını beyan etmiştir. Deizmin son dönemlerde kamuoyunda sıkça konuşulan ve gündeme getirilen bir konu olmasının lise öğrencileri tarafından algılanma biçimini ölçmek için yöneltilen bu sorunun karşılığında öğrencilerin çoğunluğu deizmin arttığını belirtmiştir.

Kimileri tarafından ciddi bir tehlike olarak görülen bazen de yok sayılan deizmin tartışılma sürecinin ülke genelinde etki alanının olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Yapılan akademik çalışmalara bakıldığında da bu etkiyi görmek mümkündür. Son dönemlerde deizmi kabul ettiğini açıklayan bazı popüler isimler de medyaya yansımaktadır. Tüm dünyayı uzun süredir etkileyen deizm düşüncesinin oldukça kısa bir vadede toplumumuzda, akademik çalışmalarda, sosyal medyada yer bulacağı iddia edilebilir.

“Son zamanlarda deizmle ilgili yapılan tartışmalardan etkilenerek ben de deizmi araştırmaya başladım” maddesine katılmayanların sayısı katılanlardan daha fazladır. Deizmi duyduğu için araştıranların sayısı daha da azdır. Son dönemde deizmle ilgili tartışmalardan biri de deizmin gündemde tutulmasının, tartışılmasının kişiyi deizme doğru yönlendirdiği düşüncesidir. Hatta İmam Hatip Lisesi öğrencileri üzerine yapılan bir çalıştayın, bu konuyu öğrencilerin gündeminde tutmayı amaçladığı bile iddia edilmektedir

“Ailemin benimle iletişimsizliği ve bana karşı ilgisizliği nedeniyle deizm gibi farklı görüşleri sorgulama ihtiyacı hissediyorum” ifadesi ile ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığına anova testiyle bakılmış ve anlamlı bir fark olmadığını ortaya çıkmıştır.

“Bence yaşadığımız toplumda Deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil” maddesine gelen katılımcı cevaplarında katılmadığını beyan edenlerin sayısı toplamda daha fazladır. Yani öğrenciler deizm düşüncesine sahip insan sayısının fazla olduğunu düşünmektedir.

“Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum” maddelere katılımcıların çoğu katılmıyorum cevabını vermiştir. Yani öğrencilere göre deizm geçici bir gündelik tartışma değildir.

“Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum” ile “deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum” görüşü arasında korelasyon ilişkisine bakılmıştır. Buna göre gruplar arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir.

“Deizm düşüncesine sahip insan sayısı fazla değil” maddesine ne katılıyorum ne katılmıyorum cevabını verenlerin sayısı en çok tercih edilen cevap olmuştur. Lise öğrencilerin verdiği bu cevaplarda kamuoyunda tartışılan bu konu ile ilgili çok bilgi sahibi olmamalarından kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Öğrencilerden “deizm düşüncesine sahip insan sayısı fazla değil” maddesine katılmıyorum cevabını verenlerin sayısının da fazla olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bir kısmı deizmle ilgili bir gündemin olduğunu ve deizm düşüncesine sahip insan sayısının az olmadığını ileri sürmüşlerdir. Son dönemlerde sıkça sosyal medya üzerinden açıklamalar yaparak deizmi kabul ettiğini söyleyen popüler isimler şüphesiz bu görüşe etki etmektedir.

Liseli gençler, deizm tartışmasının geçici bir gündem olmadığını, ciddiye alınması gereken bir konu olduğunu savunmaktadırlar. “Deizmin sosyal medya ve iletişim kanalları nedeniyle gerçekte olduğundan daha fazla gündemde tutulduğuna inanıyorum” maddesine katılımcıların büyük çoğunluğu katılıyorum cevabını vermiştir.

“Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin deizme karşı ilgi duyduğunu biliyorum” maddesine öğrencilerin çoğu katılmadığını ifade etmiş, yani çevresinde deizmi kabul eden bir arkadaşının olmadığını belirtmiştir.

“Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin kendisini deist olarak tanımladığını biliyorum” maddesine ise katılımcıların büyük kısmı katılmadığını beyan etmiştir. Yani arkadaşları arasında deist düşüncesini benimseyen kimse olmadığını söylemişlerdir.

4.2.Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre lise öğrencilerinin tümü bir şekilde deizmi duymuş, bir kısmı din ve felsefe derslerinde müfredat gereği deizm konusundan haberdar olmuş, bir kısmı ise sosyal medya, internet, sosyal çevresi, basılı yayınlar (kitap, dergi vb.) vasıtasıyla görmüştür. Gençlerin merak etmesinden, sorgulamasından çekinmek yerine doğruların, en uygun yöntemle öğrenilmesini sağlamak gerekmektedir. Bu sorgulamalarına doğru kanallarla cevap bulamayan gençler özellikle sosyal medya ve internet siteleri vasıtasıyla birçok bilgi edinmektedir. İnternetteki web sayfaları da muhataplarına her türlü desteği vermekte, ücretsiz kitaplar göndermekte, sosyal çevre oluşturabileceği platformlar sunmaktadır.

İçinde yaşadığımız toplumda din değiştirmenin hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Deizm düşüncesine de Tanrının varlığını kabul etmesine rağmen ileri sürdüğü bazı görüşler nedeniyle çok sıcak bakılmadığı söylenebilir.

Toplumda deizmin arttığına dair iddiayı genel olarak hem öğretmenler hem de öğrenciler desteklemiştir. Öğretmenler bu gündem ile önceki dönemlere oranla artık daha çok karşılaştıklarını ifade etmiştir. Bu artışın nedenleri arasında deizmin artık toplumda tartışılan popüler bir konu olması gösterilebilir. Toplumda seküler yaşamın özendirildiği rahat, özgür ve sınırsız yaşam öğretileri de deizme kapı aralamaktadır. Gençler bir dine tabi olup onun sorumluluklarını üstlenip, ibadetlerini yerine getirmek yerine daha özgür olmayı tercih etmektedirler. Bu gerekçeler de deizmin artışını katkı sağlamaktadır.

Toplum içinde dinin varlığının devam etmesi için din eğitiminin en doğru şekilde yapılması gerekmektedir. Bu eğitimin en önemli ayağının aile olduğu da unutulmamalıdır. Aile bu işlevi yerine getirmediğinde, özellikle ergenlik döneminin sorgulayıcı ve çalkantılı sürecinin de etkisiyle ve eğer gencin aile ile ilişkileri de sağlam kurulmadıysa, genç; ihtiyacını karşılayacak yeni alanlar bulmakta gecikmeyecektir. Ergenlik sürecini yoğun yaşayan gençlere aileleri her türlü desteği sunmalıdır. Aileler çocuklarını kuşatmayı başardıkça çocuklarının dini kimliğini oluşturmada o denli başarılı olacaklardır.

İnancın toplumda varlığını sağlayan başka bir önemli unsur ise âlimler, dini liderler, dini kurumlardır. Bu kişi ve kurumların yaptığı her şeyi dinin bir unsuru olarak kabul eden gençler, yapılan tüm hataları da dine mal ederek kendisini dinden uzaklaştırmaktadır. Günümüzde de şüphesiz din kimliğini kazanmış çarpık dini görüş sahibi hareketler mevcuttur (İŞİD, FETÖ gibi). Bu tarz örgütlerin de tüm yanlıları dine mal edilmekte ve böyle bir din algısı gençler arasında olumsuz değerlendirilmektedir. Bununla beraber gençleri yalnız bırakmayan ve hem bireysel gelişimini hem de sosyal – psikolojik gelişimini, ahlak ve din eğitimine destek veren çok fazla olumlu rol modelin olduğu da vurgulanmıştır.

Her insanın fitratında bir şeye inanma güdüsü vardır. Doğuştan gelen bu özellik insanın büyüdüğü çevrenin din anlayışıyla şekillenir. Çocukluk döneminde birey ailenin yahut yanında büyüdüğü kimsenin din anlayışını taklit ederken ergenlik dönemine geldiğinde bu zamana kadar sorgulamadan kabul ettiği inanışları sorgulamaya başlamaktadır. Bireyin bu süreçte etkilendiği bazı faktörler de vardır. Öğrenciler yaşadığı toplumun dini yapısından etkilendiği gibi öğretmenlerinden, arkadaşlarından, toplumdaki dini şahsiyetlerden, gittiği okulun dini yapısından etkileniyor. Öğrencileri yakından gözlemlene fırsatı bulan öğretmenler, gençlerin dini anlayışlarını oluşturmasında sosyal medyanın çok fazla etkili olduğunu ifade etmektedirler. Son olarak çok fazla olmasa da bazı öğretmenler öğrencilerin okudukları kitapların veya izledikleri dizi/filmlerin din anlayışlarından etkilendiğine değinmektedirler. Günümüz dizileri incelediğinde özgürlüğü temel alan, tanrının varlığını tartışan ve sorumlulukları reddeden diziler mevcuttur. Özellikle Japon, Kore ve Çin dizileri ile Hollywood, Netflix tarzı diziler de gençlerin takip ettiği bu tarz dizilerdir.

Dini şüphenin yoğun olarak yaşandığı ergenlik döneminde öğrencilerin, Tanrı'nın varlığına dair felsefi düşünceleri çevrelerinden duyduklarında veya bu düşüncede olan kişilerle karşılaştıklarında bu farklı yorumlara ilgi gösterdikleri ve bu düşüncelere yöneldikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bazı öğretmenlerin gözlemlerine göre, öğrenciler ailesinden, çevresinden, arkadaşlarından, sosyal medyadan bu tarz görüşleri duymakta ve merak etmektedirler. Ayrıca Müslümanların İslam'ı yanlış temsil etmelerinden; sorumluluktan kaçma, farklı ve bağımsız olma isteğinden; dünyevi bir

hayata yönelmelerinden, bilgisizlikten dolayı da öğrencilerin farklı dini arayışlara yöneldikleri belirtilmektedir.

Öğretmenlerin bir kısmı deizm düşüncesinin okullarda öğrenciler arasında etkisi olmadığını düşünürken bir kısmı da bu düşüncenin okullarda öğrenciler arasında etkili olduğunu ifade etmektedir. Öğrenciler arasında etkili olmadığını ifade eden öğretmenler bunun sadece popüler kültürün etkisinden, öğrencilerin bu dönemin etkisiyle sorgulamalarından, gençlerin dine olan ilgisizliğinden ve tembelliğinden kaynakladığını fakat bu öğrencilerin deist olmadıklarını ifade etmektedirler. Okullarda deizm düşüncesinin etkili olmadığını belirten öğretmenlerin yanı sıra bazı öğretmenler az sayıda da olsa ilgili öğrencilerin okullarda bulunduğuna değinmektedirler. Bu görüşlerin aksine deizm düşüncesinin okullarda etkili olduğunu belirten öğretmenler de mevcuttur. Bu öğretmenlerden bazıları bu düşüncenin sadece okullarda değil toplum arasında da etkili olduğunu, toplumun dinden uzak bir yaşam sürdüğünü, gençlerin dine ilgisinin her geçen gün azaldığını ve bu gibi düşüncelere yönelimlerin arttığını belirtmektedirler.

Son dönemlerde deizm tartışmalarının gündemde olmasının nedenlerini kısaca belirtmek gerekir. 2018 yılında Konya’da İKDAM Eğitim Derneği ve Uluslararası Öncü Eğitimciler Derneği tarafından gerçekleştirilen “Gençlik ve İnanç” konulu çalıştayın raporu yayımlandıktan sonra gençler üzerinde deizm düşüncesinin yaygınlaştığı konusu kamuoyunda gündeme gelmiştir. Bu haberlerden sonra birçok köşe yazarı ve din adamı bu konu hakkında yorum yapmış hem televizyon kanallarında hem de sosyal medya hesapları üzerinde yapılan yorumlar yankı uyandırmıştır. Bazı öğretmenler bu haberlerin kamuoyunda paylaşılmasının toplumun düşüncelerini olumsuz yönde etkilediğini; bu haberlerin kamuoyunda paylaşılarak deizm düşüncesinin reklamının yapıldığını ve bu şekilde insanların ilgilerini çektiğini belirtmektedir.

Bu haberlerin bazı mecralar tarafından kasıtlı olarak yapıldığını düşünenler olduğu gibi bu haberlerin fazla abartıldığını, böyle bir tehlikenin olmadığını düşünenler de mevcuttur. Ayrıca bu durumun olumsuz yanları olduğu gibi tedbir alınması açısından olumlu tarafları olduğu da belirtilmektedir. Öğretmenlerin bu görüşlerinin yanı sıra bu

durumun günümüz çağında görmezlikten gelinemeyeceği gerçeği de vurgulanmaktadır. Ayrıca deizm konusundaki haberlerin kamuoyunda paylaşılması, öğrencileri genellikle olumsuz yönde etkilemektedir. Bu şekilde yapılan haberler öğrencilerin ilgilerini ve meraklarını artırmakta, derinlemesine araştırmasına neden olmaktadır. Dini şüphenin yoğun yaşandığı bu dönemde de öğrencilerin daha fazla sorgulamalarını arttırmakta ve popüler olan inançlara yönelmektedir. Fakat bunun yanı sıra araştırmaya katılan öğretmenlerden bazıları bu tür akımların kamuoyunda paylaşılmasa bile öğrencilerin sosyal medya, arkadaş ortamları gibi çeşitli kanallardan zaten bu konuyu duyduklarını da belirtmektedir.

Öğretmenlerin gözlemlerine göre öğrenciler Tanrı'nın varlığı konusunda sıkıntı yaşamamakta fakat ibadetler, dini ritüeller, vahiy, peygamberlerin varlığı, kötülük problemi gibi konularda sıkıntı yaşamaktadırlar. Yine gençler, namaz kılan, oruç tutan, hacca gidene kısaca ibadetlerini yerine getiren bir Müslümanın daha ahlaklı bir birey haline gel(e)mediğini belirtmektedirler. İbadetlere rağmen yalan söyleyen, rüşvet alan/veren, her türlü lüksü yaşarken aç kalan kardeşini görmeyen dindarların varlığı, gençleri sorgulamaya itmekte ve dine karşı mesafeli hale getirmektedir.

Öncelikle liselerdeki öğrencilerin deizm düşünce yapısına yönelmesinde etkili olan faktörlerin başında aile ve çevresinin dini tutumu gelmektedir. Deizm düşüncesine yönelen öğrencilerden kimisinin ailesinin dini düşüncesinin de deizm düşüncesine yakın olduğu görülürken kimisinin de ailedeki baskıcı tutuma karşı ters tepki verdiği görülmektedir. Bu durumların yanı sıra ailede yaşanan olumsuz olaylardan dolayı da gençler etkilenmektedir. Ailenin yanı sıra bu öğrenciler akrabalarından, rol model aldığı kişilerden, yaşadığı semtten, arkadaşlarının dini yaşantılarından etkilenmekte; çevrelerinde bu düşünceye yakın bireyler varsa bu düşüncelere yönelmektedirler.

Dini şüphenin uyandığı bu dönemde öğrencilerin İslam dinini ve emirlerini sorgulaması aslında son derece normaldir. Bu durum gelişimsel dönemin özellikleri arasında yer almaktadır. Fakat bu durumda dikkat edilmesi gereken nokta öğrencilerin iyi rehberlerle karşılaşmasıdır. Nitekim öğrencilerle birebir ilgilenme fırsatı bulan öğretmenler; öğrencilerin sorularına nitelikli cevaplar veren, onlarla gönül bağı kuran,

onlara rol model olan öğretmenlerin öğrencilerin zihinlerindeki sorulara daha hızlı ve doğru biçimde ulaşabildiklerini belirtmektedirler.

İslam Dininin doğru kaynaklardan öğrenilmemesi, ailelerin ve toplumun dünyevi istekleri ön planda tutması, Müslümanların yanlış tutum ve davranışları, din adamlarının ve cemaatlerin dine zarar veren fetvaları, dinin siyasete alet edilmesi gibi birçok sebebin etkisine dikkat çekilmektedir. Bu alanlardaki eksikliklerin tamamlanması için gençlere ve öğretmenlere destek sunulmalıdır. Gençlerin hem İslam'ı hem de Allah'ın varlığını en doğru yöntemlerle öğrenmeleri sağlanmalıdır.

Araştırmada sıralanan tüm bu sonuçlardan hareketle toplum içinde kısmi de olsa etkili olan deizm düşüncesini toplum olarak reddetmek yerine deizmi tanımak, nedenlerini anlamak ve bu doğrultuda ergenlerin dini eğitim süreçlerinin düzenlenmesini sağlamak gerekir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Adler A. (1977) *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çeviren: Şelale Başar, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Akarsu B. (1975) *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (Altıncı Baskı), İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Akdoğan A. (2004) *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Altunışık M. A. (2019) İlk Deistlere Göre Deizmin Temel İnançları, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi cilt: 19 sayı 2, s.617.
- Arslan A. (2000) *Modern Dünyada Müslümanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydın B. (2004) *Gelişimin Doğası*, Editör: Binnur Yeşilyaprak, Pegem Yayınları, Ankara.
- Aytepe M. (2017) *Deizm ve Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi*, Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm. Vecihi Sönmez, Burhaneddin Kıyıcı ve Metin Yıldız (editörler). (Birinci Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Bayyigit M. (2017) *Din Sosyolojisi*, Palet Yayınları, Konya.
- Bilgin M. (2004) *Bedensel ve Devinimsel Değişim*, Editör: Binnur Yeşilyaprak, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Bulaç A. (1990) *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler*, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- Buscaglia L. (1987) *Kişilik Tümüyle İnsan Olma Sanatı*, Çeviren: Nejat Ebcioğlu, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Coşkun Recai – Altunışık R. (2017) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, 9. Baskı, Sakarya
- Cüceloğlu D. (1998) *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Coşkun İ. *Modern Çağda Deizm ve Sonuçları*, Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm. Vecihi Sönmez, Burhaneddin Kıyıcı ve Metin Yıldız (editörler). (Birinci Baskı), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Dorman E. (2017) *Modern Çağda Deizmin Popülerleşmesi ve Sebepleri*, Diyanet Aylık Dergi, sayı: 320, 14-18.
- Düzgün, A. Ş. (2017) *Öncü İsimler ve Temel Doktrinler*, Diyanet Dergisi, Deizm Ateizm, Nihilizm Kıskaçında İnsanlık, Ağustos 2017, Sayı: 320.
- Erdem, E. (2016). *Ateizm ve Kanıtlar*. Din Felsefesi. Recep Kılış ve Mehmet Sait Reçber (editörler). (İkinci Baskı), s. 157-184. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem, H. (1994) *Deizm*, İslam Ansiklopedisi, 9.cilt, s.109-111

- Erdoğan, İrfan, (2003), *Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı, İstatistiksel Yöntemler, Analiz ve Yorum*, Ankara: Erk Yayınları.
- Erikson, E. (2006) *Psikososyal Kimlik*, Çeviren: M. Doğan Karacoşkun, Dini ve Sosyal Psikoloji Yazıları Samsun Akademik Bilişim Yayınları, Samsun.
- Flew A. (2008) *Yanılmışım Tanrı Varmış*, Profil Yayınları, Çevirenler: Zeynep Ertan, Hasan Kaya, İstanbul.
- Gençlik Dönemi ve Eğitim, (2003) İslami İlimler Araştırma Vakfı, Editör: Hayati Hökelek, Bursa.
- Güler, A. Halıcıoğlu ve M. B. Taşgın, S. (2015) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. (İkinci Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Günay, Ü. (2020) *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Gürhan C. (2017) *Kişilik Gelişimi*, Editör: Binnur Yeşilyaprak, Eğitim Psikolojisi: Gelişim- Öğrenme- Eğitim, Pegem Yayınları, Ankara.
- Hökelekli, H. (2002) *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Hurlock, E. B. (1987) *Ergenlikte Beden Gelişimi*, Çeviren: Gülseren Günce, Egemenlik Psikolojisi Ankara Hacettepe- Taş Kitapçılık, Ankara.
- İbni Haldun (2018) *Mukaddime*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 16. Baskı, İstanbul.
- İnceoğlu, M. (2011) *Tutum Algı İletişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kaynakdemir, H. (2009) *Gençlerde Kimlik Bocalaması ve Psikoloji*, Türk Psikiyatri Dergisi, Cilt: 20, İstanbul.
- Keleş, E. (2017) *Deizm, Ateizm, Nihilizm Kısacasında İnsanlık*, Diyanet Dergisi, sayı: 320, sayfa 4, Ankara.
- Kılavuz, M.A. (2006) *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)* Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Editör: Hayati HÖKELEKLİ, 2.Baskı, 251-303, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul.
- Korkmaz, A. (2019) *Ateizmin Psiko-Sosyolojisi 1 21.yy Örneği Teorik Çerçeve*, Palet Yayınları, Konya.
- Köknel, Ö. (1979) *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (2005) *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2008) *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kütük, Selçuk, (2019), *Deizm*, Bir Yayıncılık, İstanbul.

- Malkoç, M. (2019) *Gençliği dini Değerlerden Uzaklaştıran Sebepler*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları, cilt:8, sayı: 16, s. 252-268.
- Marshall, G. (1999) *Sosyoloji sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mehmetoğlu, A. U. (2004) *Kişilik ve Din*, Değerler Eğitimi Yayınları, İstanbul.
- Mehmetoğlu, A. U. (2004) *Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamında Dindarlık ve Kişilik*, Editörler: Ünver GÜNAY-Celaleddin ÇELİK, Karahan Yayınları, Adana.
- Mert, N. (2008) *"Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Dine Bakışı" Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis Yayınları, 3.baskı, Ankara.
- Neuman W. L. (2017) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Çev. Sedef Özge, Yayın Odası, 9. Baskı, Ankara.
- İmam Nevevi (2009) *Riyazus Salihin ve Tercümesi*, Çev. Vahdettin İnce, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Osmanoğlu, C. (2014) *Din Eğitiminin Gelişimsel Temeli Olarak İnanç*, Bilim Name Düşünce Platformu, Sayı: 27, 177-206, Kayseri.
- Özer, A. K. (2000) *İletişimsizlik Becerisi*, Sistem Yayınları, İstanbul.
- Özdamar, Kazım, (2002), *Paket programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-1*, 4. Baskı, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdenören, R. (2006) *Kafa Karıştıran Kelimeler*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Öztürk, Y. N. (2015) *Tanrıdan Başka İnsanüstü Tanımayan İnanç: Deizm*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- Pallant, J. (2017) *Spss Kullanma Kılavuzu*, Çev. Sibel Balcı- Berat Ahi, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Plotnik, R. (2009) *Psikolojiye Giriş*, Çeviren: Tamer Geniş, Kaknüs Yayınevi, İstanbul.
- Roy, O. (2003) *Küreselleşen İslam*, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Saygılı, S. (2004) *Ergenlik Sorunları*, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul.
- Siyez, D. M. (2009) *Ergenlerde Problemler Davranışlar*, Pegem A Yayınları, Ankara.
- Steinberg, L. (2007) *Ergenlik*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tekin, A. (2009) *Kur'an'ın Kökeni*, Berfin Yayınları, 3. Basım, İstanbul.
- Ünverdi, M. (2020) *Din Karşıtı Yayınlar ve Gençlerde Ateistik Eğilimin Nedenleri*, İlahiyat Akademi Dergisi, yıl 2020, cilt sayı 12, sayfalar (145-182).
- Yavuzer, H. (2007) *Anne-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Yavuzer, H. (2011) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1.cilt, Azim Dağıtım, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Onuncu Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yörükoğlu, A. (1985) *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Tezler:

- Bahadır, A. (1994) *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, U.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Dinçel, E. (2006) *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri ve Psikolojik Problemler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dorman, M.E. (2009). *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ermış, A. (2019) *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara.
- Menküç, D. (2019) *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Sakarya.
- Öztaş, M. (2006) *Deizm ve Dini Hayat*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şimşek, S. (2018) *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.

İnternet:

Deisme Hoşgeldiniz. <http://www.deism.com/deismturkish.htm>

İktibas (2018) Gençlik ve İnanç Sonuç Bildirisi.
<http://iktibasdergisi.com/2018/04/03/genclik-ve-calistayi-sonuc-bildirisi/>, Erişim
tarihi: 06.07.2019

Konuyla ilgili bakınız:

B. Sipnoza: Teolijik- Politik İnceleme

A. Comte: Pozitif Felsefe Kursları

A. Comte: Pozitivizm İlmihali

EKLER

EK-1: Öğretmen Görüşme Formu

Merhaba Değerli Meslektaşım;

İstanbul'daki liselerde DEİZM çerçevesinde bir araştırma yapıyorum. Öğrenci ve öğretmen ayağı olan bu araştırmanın öğretmen boyutuyla ilgili görüşlerinize ihtiyaç duyuyorum. İlk kullanılmaya başladığı günden bugüne anlam kaymalarına uğrayan DEİZM, özünde dinsizliği ifade etmek için kullanılan ve Allah'a inanan ama dinlere inanmayan insanların inanma biçimini tanımlayan bir kavramdır. Ancak kendini DEİST olarak tanımlayan kişilerin inanışlarında da farklılık görülebilmektedir. Örneğin bazılarında ahiret inancı varken bazıları bunu reddedebilmektedir. Araştırma kapsamında kavramdan ziyade bu kavramın kullanılma biçimleri ve gerekçeleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki soruları samimiyetle cevaplamanız beni mutlu edecektir.

Şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Gülten Koç

NEÜ Din Sosyolojisi Yüksek Lisans
Öğrencisi

1. Sizce dersine girdiğiniz, muhatap olduğunuz öğrencileriniz; DEİZM düşüncesini tanıyor mu?
2. Ders ortamında ya da bireysel olarak sizinle veya birbirleriyle DEİZMLE ilgili rahatlıkla konuşabiliyorlar mı?
3. DEİZM'i araştıran, okuyan öğrencileriniz var mı? Bu öğrencileriniz DEİZM hakkında ne düşünüyorlar?
4. DEİZM'i araştıran öğrencilerinizde bu gündem hangi yolla oluşmuş olabilir? (Sosyal medya, izlediği bir film ya da okuduğu bir kitap veya arkadaş ortamı gibi)
5. Güncel olarak tartışılmakta olan; "DEİZM son dönemlerde gençler arasında artıyor mu?" sorusunun cevabı sizce nedir? Tecrübeleriniz doğrultusunda cevaplar mısınız?
6. Gözlemlerinize dayanarak, "din alimlerinin ve Müslümanların akıl, bilim dışı davranışlarının, çağdaş sorunlara çözüm getirmemelerinin öğrencilerin deist modasına yönelmelerine etkisi vardır" görüşüne katkı sunar mısınız?
7. DEİZM ilgili sorgulamalar yapan öğrencileriniz dini ibadet ve ritüellerini yerine getiriyorlar mı? (Namaz, Oruç, İnfak, Tesettür gibi)

8. DEİZM ilgili sorgulamalar yapan öğrencileriniz ahlaki tutumlarıyla ilgili değerlendirme yapabilir misiniz? (Dürüst, yardımsever, merhametli, paylaşımcı, nezaket sahibi)
9. DEİZM ilgili sorgulamalar yapan öğrencilerinizin ne tür aile ortamlarında yetiştiği hakkında fikriniz var mı? (Liberal, dindar, seküler, muhafazakâr aile ortamları gibi)
10. Deizme ilgi duyan öğrencilerinizin psikolojik duygu durumlarıyla ilgili bilgi verir misiniz?
11. Kendini DEİST olarak tanımlayan öğrencileriniz -varsa- dışa dönük bir mesaj verme (entel veya modern oldukları imajını yayma ve bu yolla arkadaş veya akran grupları arasında var olma) çabası mevcut mudur? Yoksa bilinçli ve tercih edilmiş bir düşünceye mi sahiptirler?

EK-2: Öğrenci Anket Formu

Değerli Katılımcı,

Aşağıdaki sorular, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı bünyesinde gerçekleştirilen bir yüksek lisans saha araştırmasına aittir. Araştırmada kişisel bilgilerinize ait bir veri istenmemektedir. Sorular için 10 dakikanızı ayırmanızı, sakın bir ortam tercih etmenizi ve soruları samimiyetle cevaplamanızı rica ediyorum.

Gönüllü katılımınız ve bilimsel bir araştırmaya katkı sunduğunuz için teşekkür ediyorum.

Gülten Koç

SORULAR

1.BÖLÜM:

1. Cinsiyetiniz nedir?

Kadın Erkek

2. Kaçınıcı sınıftasınız?

Hazırlık 9.sınıf 10.sınıf 11.sınıf 12.sınıf Mezun

3. Hangi okul türünde okuyorsunuz?

Resmî Anadolu Lisesi Resmî Fen Lisesi Anadolu İmam Hatip Lisesi
 Özel Anadolu Lisesi Özel Fen Lisesi İmam Hatip Proje Okulu
 Meslek Lisesi

4. Kaç yaşındasınız?

- 14 yaş 15 yaş 16 yaş 17 yaş 18+ yaş

5. Ailenizin aylık geliri durumu nedir?

- 2500 TL – 3000 TL 3001 TL- 5000 TL 5001 TL- 10.000 TL
 10.001 TL – 15. 000 TL 15.001 TL üzeri

6. Ailenizi aşağıdaki hangi ebeveyn (anne – baba) tutumu ile tanımlarsınız?

- Otoriter Ebeveyn İlgisiz Ebeveyn Aşırı İzin Verici Ebeveyn
 Tutarsız Ebeveyn Mükemmeliyetçi Ebeveyn
 Aşırı Koruyucu Ebeveyn Demokratik Ebeveyn

7. Dini anlamda KENDİNİZİ aşağıdaki seçeneklerden hangisine en yakın hissediyorsunuz? (Lütfen bütün seçenekleri dikkatle okuyunuz)

- Tanrıya ve dine inanmıyorum.
 Tanrıya inanıyorum ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyorum.
 Müslümanım ama hayatın dine göre düzenlenmesi gerektiğini düşünmüyorum.
 Müslümanım ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyorum.
 Müslümanım ama dinin gereklerini çok fazla yerine getirmiyorum.
 Müslümanım ve dinin gereklerini yerine getiriyorum.
 Bu konularla ilgilenmiyorum.
 İslam dışında bir dine iman ediyorum.

8. Dini anlamda ANNENİZİ aşağıdaki seçeneklerden hangisine en yakın görüyorsunuz? (Lütfen bütün seçenekleri dikkatle okuyunuz)

- Tanrıya ve dine inanmıyor.
- Tanrıya inanıyor ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyor.
- Müslüman ama hayatın dine göre düzenlenmesi gerektiğini düşünmüyor.
- Müslüman ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyor.
- Müslüman ama dinin gereklerini çok fazla yerine getirmiyor.
- Müslüman ve dinin gereklerini yerine getiriyor.
- Bu konularla ilgilenmiyor.
- İslam dışında bir dine iman ediyor.

9. Dini anlamda BABANIZI aşağıdaki seçeneklerden hangisine en yakın görüyorsunuz? (Lütfen bütün seçenekleri dikkatle okuyunuz)

- Tanrıya ve dine inanmıyor.
- Tanrıya inanıyor ama dinin gerekli olduğunu düşünmüyor.
- Müslüman ama hayatın dine göre düzenlenmesi gerektiğini düşünmüyor.
- Müslüman ve elimden geldiğince dinin gereklerini yapmaya çalışıyor.
- Müslüman ama dinin gereklerini çok fazla yerine getirmiyor.
- Müslüman ve dinin gereklerini yerine getiriyor.
- Bu konularla ilgilenmiyor.
- İslam dışında bir dine iman ediyor.

10. Şu anda sahip olduğunuz dinî bilgileri en çok nerden edindiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Aile Okul Medya (TV – İnternet)
- Cami- Kuran Kursu- Medrese Cemaat – Vakıf – Tarikat
- Sosyal grup ve çevreler Siyasi görüşler Kişisel Çabalarımla

11. En son okuduğunuz dinî kitap nedir?

- Kur'an-ı Kerim Hadis Kitapları İlmihal – Fıkıh kitapları
- Dinî Lider – Önderlerin eserleri Dinî Hikâye – Roman
- İslam Düşüncesini anlatan eserler
- En son ne zaman dinî kitap okuduğumu hatırlamıyorum
- Hiç dinî kitap okumadım

2. BÖLÜM

1. İslam dinîni tam anlamıyla bildiğimi düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

2. İslam dinîni tam anlamıyla yaşadığımı düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

- 3. İnanđığım dinin ancak Kutsal Kitap – Peygamber – Vahiyle gelebileceğine inanıyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 4. Her inanç sisteminin kendine has ritüel, davranış ve ibadetleri olması gerektiğine inanıyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 5. Benim için asıl önemli olan Tanrı'nın varlığıdır. Gerisinin kültürlere ve zamana göre deđiŖeceđine inanıyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 6. Allah'ın, mesajını insanlara aktarmak için kurum ve kişilere (Peygamber, Melek, Kitap vb.) ihtiyacının olduğunu düşünmüyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 7. Müslümanların inandıkları ile yaşadıkları din arasındaki çelişkileri gördükçe dinden soğuyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum

- 8. Yaratıcının benim kıldığım namaz, tuttuğum oruç ya da kılık kıyafetimle uğraşması bana doğru gelmiyor.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 9. Ailemin dine yönelik aşırı baskısı, inançlarımda soğumaya neden oluyor.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 10. Yanlış anlaşılırım endişesiyle inancımınla ilgili farklı görüşlerimi çok açık şekilde ifade edemiyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 11. Okul ortamında inancımınla ilgili farklı görüş ve sorgulamalarımı öğretmenlerimle rahatça paylaşabiliyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum
- 12. Dini pratikleri yerine getirmeyen ama ahlâkî değerlere sahip erdemli davranışlarda bulunan insanların da cennete gidebileceğine inanıyorum.**
- Kesinlikle katılıyorum
 - Katılıyorum
 - Ne katılıyorum ne katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kesinlikle katılmıyorum

13. Allah'a ulaşmak için en iyi yolun akıl olduğunu düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

14. Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerin, içinde yaşadığımız zamanın ruhuna uygun olduğunu düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

15. Dinî ibadet ve ritüeller benim özgürlüğümü kısıtlıyor.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

16. İçimden nasıl gelirse öyle inanmak istiyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

17. Katı kuralları olan ve kısıtlayıcı bir inanç sistemi istemiyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

18. Sadece Yaratıcının varlığına inanmak insanları daha fazla özgürleştiriyor.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

19. Cemaatler, vakıflar, tarikatlar, dinî liderlerin söylemleri, baskıcı din anlayışları insanları dini yönden sorgulamalara yöneltiyor ve onları dinden soğutuyor.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

20. Camilerdeki yaz kurslarında ve Kur'an kurslarında verilen dinî eğitimin baskıcı olduğunu ve bu baskının kişiler üzerine olumsuz etki oluşturduğunu düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

21. Camilerdeki yaz kurslarında veya Kur'an kurslarında aldığım dinî eğitim benim dinî görüşlerimi olumsuz etkiledi.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum
- Camilerdeki yaz kurslarına veya Kur'an Kursuna hiç gitmedim

22. Diyanet kurumunun ve dinî cemaatlerin, günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din eğitimi vermediklerini düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

23. Ülkemizde dinî liderlerin ve İslami düşünürlerin günümüz insanların zihinsel ve ruhsal dünyalarına hitap eden bir din algısı kazandırmada yetersiz olduklarını düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

3. BÖLÜM

1. Deizmin ne anlama geldiğini biliyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

2. Deizmin ne anlama geldiğini, okuduğum kitaplardan, takip ettiğim internet sitelerinden öğrendim.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

3. Deizmle ilgili fikirlerimin çoğunu sosyal çevremden (aile, okul, arkadaş vb.) öğrendim.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

4. Deizmin ülkemizde giderek arttığını düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

5. Son zamanlarda deizmle ilgili yapılan tartışmalardan etkilenerek ben de deizmi araştırmaya başladım.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

6. Ailemin benimle iletişimsizliği ve bana karşı ilgisizliği nedeniyle deizm gibi farklı görüşleri sorgulama ihtiyacı hissediyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

7. Bence yaşadığımız toplumda deizm düşüncesine sahip olan insan sayısı çok da fazla değil.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

8. Deizm tartışmalarının geleceği olmayan, geçici ve gündelik tartışmalardan ibaret olduğunu düşünüyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

9. Deizmin sosyal medya ve iletişim kanalları nedeniyle gerçekte olduğundan daha fazla gündemde tutulduğuna inanıyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

10. Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin deizme karşı ilgi duyduğunu biliyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

11. Son zamanlarda arkadaşlarımdan en az birinin kendisini deist olarak tanımladığını biliyorum.

- Kesinlikle katılıyorum
- Katılıyorum
- Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kesinlikle katılmıyorum

Anket sona ermiştir. Katılımınız için tekrar teşekkür ederim.

EK-3: Etik Kurul Onay Formu

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
BAŞKANLIĞI
ETİK KURUL KARARI

Etik Kurul Toplantı Tarihi/Sayısı ve Karar No	Tarih:19/02/2021 Toplantı Sayısı:02 Karar No:2021/72
Araştırmanın Başlığı	Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)
Sorumlu Araştırmacı	Prof. Dr. Hayri ERTEN
Yardımcı Araştırmacılar	Gülten KOÇ
Etik Kurul Kararı	Oy Çokluğu ☐ Oy birliği ☒ Uygun ☒ Uygun Değil ☐ Düzeltme* ☐ Görevsizlik** ☐
Düzeltme isegerekçeleri *	
Görevsizlik ise gerekçeleri**	